

TRANSILVANIA

ANUL 76

MARTIE-APRILIE

Nr. 3-4 1945

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

PORTRETUL FRANȚEI¹⁾

Am dori, în aceste puține cuvinte, să schișăm un portret al Franței. Franța ne apare, într'adevăr, drept una din țările cele mai definite și mai realizate ale lumii. Istoria, literatura, arta, gândirea Franței, privite sintetic și în ciuda extremei lor bogății și varietăți, prezintă o armonie, o unitate, pe care rareori le întâlnim la alte țări. Față de problemele mari ale vieții, ale societății, ale frumosului, Franța ia atitudini perfect determinate, care nu se contrazic radical dela epocă la epocă, ci revelează o impresionantă continuitate în evoluție. Salturile dela extrem la extrem nu stau în firea ei, nici răsturnările brutale. Marile evenimente colective — revoluțiile, curentele literare, instaurările sociale cunosc în Franța lungi perioade de tranziție, în cursul cărora spiritele se pregătesc lent pentru viitoarea prefacere și se conving de necesitatea ei prin persuasiune, mai mult decât prin convingerea evenimentului.

Însăși marea revoluție din 1789 a avut nevoie de un veac întreg de pregătire morală, intelectuală și socială, un veac în care mai toate creațiunile, mai toate activitățile națiunii se orientează pe nesimțite către același țel îndepărtat al unei schimbări necesare. Călători, romancleri, oameni de teatru, oameni de lume, oameni de stat, gânditori și savanți, observatori și moraliști, dela Molière la Beaumarchais, dela La Bruyère la Chamfort, dela Pierre Bayle prin Montesquieu, Voltaire și Diderot până la Raynal și Mably, de pretutindeni, pe toate căile, pe toate tonurile, forțele națiunii se rostesc și se adună, invadând conștiințele și producând acele consensuri aproape unanime care vor chema evenimentul ca pe o fatalitate.

Un alt eveniment francez, cu o geneză tot așa de caracteristică, este romantismul. Și aici, se observă o lungă perioadă de tranziție. E ca și cum naștusea, înainte de a renunța la anumite tehnici de gândire și de expresie, ar proceda la verificarea atentă a noulășii, încer-

¹⁾ Conferință pronunțată la Radio, 20 Ianuarie 1945.

când o formă după alta, înaintând încet și prudent pe un teren nesigur, meditănd exemplele anglo-germanice ale lui Ossian și Werther, lăsându-se în fine cucerită poziție cu poziție. Dela *Manon Lescaut* în 1735, la *Paul et Virginie* în 1788, la *Atala* și *René*, în 1801, până la *Obermann* în 1804, până la *Adolphe* în 1816, câte încercări succesive ale temelor romantice, câte verificări!

Ce dovedesc aceste lungi tranșii și pregătiri, această continuitate, acest sens al evoluției? Ele dovedesc pur și simplu existența unei personalități colective perfect articulate, conștientă de sine, unitară și armonioasă. Un portret al acestei personalități naționale apare astfel posibil.

Există, într'adevăr, în personalitatea colectivă a Franței, anumite constante, anumite dominante, a căror origine n'o vom cerceta aici. Natura climatului, așezarea în anumite contingențe geografice și istorice, rolul disciplinar al celei mai definite dintre religii, însăși compoziția națiunii din diferite aluviuni care s'au echilibrat armonios, iată tot atâția factori care au determinat constituția și cristalizarea personalității colective de care vorbim. Cum s'a întâmplat acest proces ascuns de unificare și de topire, nu se va putea spune niciodată precis.

Să ne mulțumim deci cu simpla constatare că personalitatea franceză e un fapt și să-i măsurăm dimensiunile. Iată, în primul rând, caracterul de *umanitate* al firei franceze. Nu umanitate numai în sensul de filantropie, de umanitarism, deși această generozitate este și ea caracteristică Franței, ci umanitate în sensul de maximă realizare a celei mai înalte, mai înțelepte și mai plauzibile concepții a omului. Figura Franței este prin excelență o figură umană. Toate scopurile Franței, în toate domeniile, converg către această realizare a omului. În centrul tuturor preocupărilor istorice, sociale și artistice ale Franței, stă omul. Totul i se subordonează: infinitul, cosmosul, natura, însuși frumosul. Paul Valéry, acum douăzeci de ani, atribuia acest sens uman al personalității franceze unei străvechi influențe elene: „Datorim Eladei o metodă de gândire care tinde să raporteze toate lucrurile la om, la omul complet; omul devine propriul său sistem de referințe, la care toate lucrurile trebuie în fine să se poată aplica“, (*Variété*, 1924).

Deși si'uat în centrul universului, omul francez nu este victima nici unei hipertrofii. El e constituit din facultăți care se limitează perfect una pe alta și nu-și încalcă niciodată domeniile. Raționalismul francez e un loc comun. El nu trebuie însă înțeles ca o dictatură, ca un imperialism al rațiunii, în umbra căreia sensibilitatea și imaginația s'ar atrofia. Rațiunea împledecă, nu existența celorlalte facultăți, ci numai exaltarea lor anarhică. Ea le impune să se traducă în noțiuni, să

devină clare, adică, în fond, să fie comunicabile deci fecunde. Aventura lui Jean-Jacques Rousseau în mediul rațional francez este foarte demonstrativă. Rousseau propunea Franței o personalitate întemeiată pe sensibilitate, adică o personalitate pur anarhică. Fluidă și, în sine, nelimitată, sensibilitatea nu poate oferi facultăților un teren de colaborare. Singură rațiunea poate oferi acest teren. Numai în jurul ei sufletul se poate organiza în sânul unei personalități armonioase și puternice, autonome și perfect distincte de haosul înconjurător. Intervine astfel între facultăți o ierarhie care, departe de a știrbi drepturile legitime ale sensibilității, îi permite dimpotrivă, să-și valorifice exercițiul, fără să-și cheltuiască forțele în pure voluptăți gratuite.

De aceea, omul francez refuză toate miragiile sterile. El urcă pe culmi înalte, dar își asigură ascensiunea pas cu pas. Rousseau povestește în *Confesiuni* că una din plăcerile lui era să se plece peste prăpăstii și să se lase absorbit de adâncuri până-l cuprindea amețea. Francezul disprețuiește aceste amețeli. Jocurile acestea vertiginoase și oarbe vădesc un dezechilibru anarhic și nesănătos, pe care Francezul îl respinge. Pierderea în altitudini sau în adâncimi insondabile ca și pierderea în întinderi nelimitate, îi sunt egal de odioase, fiindcă i se par zadarnice și sterile. Un romantic ca Senancour va găsi pentru acest exercițiu al sensibilității un cuvânt expresiv: „delirul extensiunii”. Dar Senancour, sau cel puțin eroul său, Obermann, e un bolnav. Francezul adevărat refuză orice delir, orice disoluție, sau le admite numai cu titlu de experiențe și le scaldă în lumina vie a înțelegerii.

Reveniți deci la termenul de „personalitate”, adică de facultăți solidare între ele și subordonate unei rațiuni care le conduce și le valorifică. Se înțelege dela sine că acest echilibru e mai puțin spectacular decât dezechilibrul vertiginos al cutărui alt om european. În firea franceză, nimic din monstruoasele pretenții ale supra-omului prometeic. Echilibrat și temperat, Francezul înțelege să întreprindă toate ascensiunile, dar nu numai cu o parte din ființa lui, nu numai cu imaginația și sensibilitatea, ci cu întreaga lui personalitate. Cu alte cuvinte, ascensiunile și cuceririle Francezului nu sunt iluzorii ca ale supra-omului, ci reale și efective. Moderația și, dacă vreți, modestia omului francez sunt rezultatul unei lungi adaptări la condițiile fundamentale ale vieții, ale sufletului, ale raportului dintre viață și suflet. O experiență seculară, cu nenumărate verificări aceea ce este posibil, eficace și binefăcător, a condus omul francez la adevărata înțelepciune, care nu este altceva decât echivalentul etic al adevăratei înțelegeri. O înțelepciune, o înțelegere, care recomandă, nu ambițiile desfrânate, nici evaziunile senzaționale, nici gesturile spectaculare, ci adâncirea omului în propria sa ființă umană. Să ascultăm pe Montaigne :

„Nimic nu e mai frumos și mai legitim decât să îți bine și cu potriveală legea ta de om; nici nu se află știință mai grea decât aceea de a ști să trăiești bine și firesc această viață... Ei vor să se așeze în afara lor și să scape omului; e o vrere nebună; în loc să se preschimbe în îngeri, ei se preschimbă în dobitoace; în loc să se înalțe, se prăbușesc. Aceste gusturi transcendente mă spăimântă, ca și locurile prea înalte și fără urcuș“. (III, 13; De l'expérience).

Să adăugăm la aceste cuvinte înțelepte, mărturia lui Pascal, una dintr'o sută: „A părăsi spațiile medii, înseamnă să părăsești umanitatea. Puterea sufletului omenesc stă în a ști să te menții în ele“. (*Pensées*, Ed. Brunschvicg, Nr. 72). Și să afirmăm fără risc de eroare că acest consens al celor doi mesageri francezi, nu este întâmplător, ci esențial. Il verifică întreaga literatură clasică și, în ceea ce are mai specific francez, întreaga literatură modernă.

Pentru a ilustra această concepție a omului francez, voi alege, nu un exemplu literar, ci unul istoric, adică un exemplu care implică adesea colectivă a națiunii. În celebrul său roman *Siegfried et le Limousin*, Jean Giraudoux constata că toate formele umane imaginare, toți eroii proiectați de imaginația epică a popoarelor, Tristan, Parsifal, zeii normanzi și scandinavi, deși născuți sub alte ceruri, emigrează în Germania, unde trăiesc mai efectiv și mai oficial chiar decât cei mai celebri Germani cu stare civilă. Dimpotrivă, oameni reali din alte țări emigrează mai bucuros în Franța, unde sufletul lor omenesc se poate desvolta în climatul cel mai favorabil.

Mult mai târziu, în 1940, Giraudoux reia ideea și o întregeste; pe când Germania își proiectează eroii reprezentativi în legendă și le dă proporții monstruoase, Franța și-i alege pe ai săi în propria sa istorie — Vercingetorix, Saint-Louis, Jeanne d'Arc. În Franța, până și eroii sunt oameni, oameni reali, adevărați, trăind nu în epopee, ci în istorie și în societatea oamenilor.

Căci omul francez este, prin excelență, un om sociabil. Și este sociabil tocmai fiindcă dispune de o personalitate liberă și autonomă. Numai astfel se poate constitui o societate demnă de acest nume, o societate care să nu fie o turmă, niciun concurs întâmplător de oameni prin nimic înrudiți, ci un mediu intelectual și moral, unde fiecare consimte să renunțe la preocupările și interesele sale pur personale spre a se întâlni cu semenii săi pe terenul înalt al preocupărilor și curiozităților comune, deci mai general-omenești, mai apropiate de natura permanentă a umanității.

Sociabilitatea franceză ne apare astfel ca un mediu selectiv prin excelență. Acolo se operează filtrarea opiniilor individuale și se cimen-

tează consensurile succesive care jalonează evoluția socială și chiar literară. Expresia cea mai cunoscută a sociabilității franceze este „salonul“, în care a tronat, vreme de aproape două veacuri, tipul însuși al omului sociabil, adică „l'honnête homme“. Despre orice francez care gândește, simte sau compune, se poate spune că este, fie și numai virtual sau simbolic, membru al imensului „salon“ francez. Există, într'adevăr, un „stil“ al sociabilității, un ton și o formă socială, care colorează la diferite grade totalitatea manifestărilor franceze de orice ordin. Așa se explică multe din notele caracteristice ale literaturii franceze. O literatură clară, ușor comunicabilă, întru câtva abstractă și relativ lipsită de pitoresc, cu sens eminentemente uman, vioaie și rapidă, practicând dialogul cu o vădită predilecție, chiar în lirism: tot atâtea calități și dominante decurgând din însăși ființa unei societăți, unde oamenii pentru a comunica ușor și agreabil, sunt obligați să se exprime clar și repede, să elimine o parte din particularitățile pitorești și individuale care ar întârzia și ar îngreua conversația și să se mențină pe un teren rațional, mult mai general și într'un fel, mai omenesc decât terenul individual prin excelență al sensibilității.

Intemeială pe date comune tuturor oamenilor, sociabilitatea franceză tinde la realizarea unui tip uman universal, valabil la toate latitudinile și epocile. Ea tinde, ca atare, nu la diferențierea indivizilor, ci la înfrățirea lor. Descartes statuiază pentru omul universal și etern. Fedra, Hermiona, Roxana sunt mișcate de resorturi pasionale care aparțin omului în general. Intreg clasicismul francez este expresia acestei tendințe de unitate umană fundamentală. Iar în măsura în care literatura franceză din toate epocile rămâne clasică, adică, după credința noastră într'o mare măsură, stilul sociabil și uman al acestei literaturi constituie o notă specifică dintre cele mai bogate în consecințe de ordin moral, stilistic și chiar estetic.

Consecința cea mai remarcabilă a sociabilității franceze ni se pare a fi pătrunderea psihologică, atât în viața curentă cât și în literatură. Un om sociabil, un bun „conversaționist“ este, prin definiție, un excelent psiholog, în mod spontan, prin fatalitatea împrejurărilor în care trăiește și cărora le face față. Intemeiată pe o largă viziune a omului, care este eroul, obiectul și scopul ei aproape constant, literatura franceză posedă extraordinare calități psihologice, unanim recunoscute. Poate însă că nu s'a precizat în deajuns că omul pe care-l valorifică literatura franceză este, nu omul în relațiunile sale cosmice, adică nu omul metafizic, ci omul în relațiunile sale umane, adică omul sociabil. De aici, o anumită tehnică, anumite mijloace de investigație sufletească, probleme și soluții de o natură și de o calitate

specifică, o anume tonalitate, adică o întreagă serie de particularități susceptibile să definească psihologismul francez și să-l diferențieze de altele. Prin însăși calitatea ei sociabilă și psihologică, literatura franceză va elimina deci din cercul preocupărilor sale curente omul metafizic și omul prea individual și concret.

În general, și pentru motivele indicate, spiritul francez are oroare de colosal ca și de particularul extrem. În catedralele pe care le-a clădit ca și în literatura pe care a realizat-o, spiritul francez se menține la egală distanță de cele două extreme. Închegat într-o personalitate distinctă și armonioasă, spiritul francez refuză să se piardă în infinit și să se disolve în mister și în univers. Panteismul nu este decât într-o măsură infimă o poziție franceză. S'ar putea vorbi mai curând de un dualism francez, care așează față în față o lume exterioară haotică și o personalitate lucidă, pe care nu le confundă niciodată. De aceea valorile singurătății, sensibilității, misterului, capătă în literatura franceză un relief neobișnuit, o tonalitate, un timbru cu totul specific. Insuși vagul și fluidul, percepute de un suflet francez, tind să capete contur și să se cristalizeze. În fața lor, spiritul francez nu încearcă decât întâmplător și trecător voluptățile acelea amestecate, așa de caracteristice altor literaturi. În literatura franceză, misterul însuși devine clar și obscuritatea luminoasă. Nicăieri nu se constată o tendință mai tenace de a transforma intuițiile în noțiuni și de a traduce subconștientul în valori conștiente. Credem că însăși literatura franceză modernă, de la Baudelaire la Claudel și la Valéry, prin Mallarmé, Rimbaud și Verlaine, vădește voința spontană a spiritului francez, nu de a se cufunda și a se topi în adâncurile submarine ale subconștientului, ci de a anexa aceste terenuri fertile la conștiința lucidă.

S'a constatat deseori că genurile cele mai proprii literaturii franceze sunt teatrul și eseuul psihologic, așa cum îl practică mai multe generații de moralști. Umană, sociabilă, dualistă și psihologică, literatura franceză este o literatură de moralști și de dramaturgi. Insuși romanul, însuși lirismul francez, conțin note dramatice și „moraliste“ care dau acestor genuri o coloratură foarte specială, unică în literatura mondială.

La capătul acestei încercări de sinteză, ale cărei riscuri nu ne sunt necunoscute, vom așeza o ultimă observație, care am dori să explice producția neîntreruptă, mereu vie și nouă a literaturii franceze. Nicăieri, într'adevăr, creațiunea literară nu s'a desfășurat de-alungul veacurilor cu mai multă siguranță și într'un ritm așa de plin și de egal. E ca și cum inspirația franceză ar fi încheiat un pact cu eter-

nitatea. Credem că explicația acestei durate decurge din chiar notele dominante ale spiritului francez. Literatura franceză durează tocmai fiindcă s'a situat odată pentru totdeauna în chiar centrul umanității și nu în periferiile extravagante sau patologice ale supraomului metafizic; ea durează tocmai fiindcă se adresează unui om viu și real, și fiindcă i se adresează pe căile netede ale lucidității, ale libertății și ale personalității.

BASIL MUNTEANU

VOEVODATUL MARAMUREȘULUI

ORIGINEA, STRUCTURA ȘI TENDINȚELE LUI ¹⁾

I.

Cercetătorul trecutului Maramureșului rămâne impresionat dela început de faptul, că timp de patru veacuri dela așezarea lor în Panonia, Maghiarii n'au pătruns în acest ținut românesc și voevodal, care abia la începutul veacului al XIV-lea ajunge în sfera de influență politică a Ungariei. În primele trei veacuri și jumătate de vecinătate cu Ungaria, Maramureșul este menționat numai de două ori în documentele ungu-rești, în 1199 și 1231. Dar mențiunile acestea sunt numai incidentale. Ele nu se referă la întregul ținut al Maramureșului, ci numai la niște păduri dela marginea acestei regiuni.

Care va fi fost motivul desinteresării vădit manifestată de Maghiari față de Maramureș? A fost el oare un ținut încă nelocuit, sau poate încă necunoscut de Maghiari?

Dacă Maramureșul ar fi fost un ținut pustiu și nelocuit, nimic nu ar fi putut împedeca pe Maghiari să-l ocupe dela început și să-l anexeze la Ungaria. Dar ipoteza nelocuirii Maramureșului se împotrivește însăși realităților din acest ținut, care, oferind toate cele trebuincioase vieții omenești, precum și un adăpost sigur locuitorilor, a exercitat din cele mai vechi timpuri o puternică atracție pentru așezările omenești. Aceasta o dovedesc numeroasele urme lăsate de locuitorii vechi, începând cu epoca neolitică, descoperite în mai multe locuri, dar mai ales dealungul văii Tisa până la izvoarele ei. De altă parte, după cum s'a dovedit de atâtea ori, și se va confirma și de data aceasta, prezența în Maramureș a puternicei mase românești dela începutul veacului al

¹⁾ Studiul acesta are scopul de a contribui la întregirea investigațiilor făcute de d. profesor I. Moga, în studiul d-sale, intitulat „Voevodatul Transilvaniei” — *Fapte și interpretări istorice*, Sibiu 1944, în care autorul a ținut să accentueze, atât la început cât și la sfârșit, că interpretările d-sale „vor mai avea nevoie de unele verificări și cercetări de amănunt”.

XIV-lea, nu se poate explica cu falsa teorie a emigrației lente și neobservate, teorie inventată de istoriografia maghiară ¹⁾

Bogățiile Maramureșului trebuie să fi atras de mult privirile lacome ale regatului ungar, veșnic strâmtorat și avizat la noul izvoare de venituri. Mai ales zăcămintele de sare, care se întind pe o zonă de 100 km. lungime, dela Cuhea până la Hust, aveau o deosebită valoare. Sarea, care se putea transporta cu ușurință pe valea Tisei, în Ungaria forma monopolul exclusiv al coroanei. Ea mai servea regilor și de mijloc excelent pentru plata în natură a unei părți din salariul funcționarilor publici, cât și pentru ajutorarea diferitelor instituțiuni publice. De altă parte se știe, că dela finele sec. XI și până în preajma invaziei mongole au existat între Ungaria și Cumanii din Moldova legături continue, fie de războiu, fie de pace; iar între anii 1141 — 1218 Ungaria a condus mai multe expedițiuni militare împotriva Halicului. De aceea este cu neputință, ca Maramureșul să nu fi fost remarcat și cunoscut de autoritățile maghiare. Aceasta cu atât mai mult, că principala misiune a comișilor din comitatele mărginașe era aceea, de a spiona și cerceta neîncetat ținuturile învecinate și încă necucerite de Ungaria, și de a ținea în curent pe stăpânii lor cu situația economică, socială și politică a respectivelor regiuni.

Dacă Maramureșul și-a putut păstra toți atâta timp independența față de Ungaria, se datorează în mare parte și situației sale de fortăreață naturală, înconjurată de toate părțile de munți înalți, cu o singură poartă de eșire, la Hust; dar și aceasta apărată de păduri imense, ce se întindeau pe ambele țărmuri ale Tisei, dela Câmpulung până în comitatul Ugocei. De aceea regii Ungariei nu vor întreprinde nici mai târziu expedițiuni militare pentru supunerea Maramureșenilor aliați cu înălțimile munților și cu desigur pădurilor, ci vor încerca să pătrundă în Maramureș prin coloniști străini, întrebuijând mai mult mijloacele pașnice ale artei diplomatice.

După invaziunea mongolă, la invitația regelui Bela, se așează în Ungaria mai multe neamuri străine, mai ales de seminție germană. În vecinătatea Maramureșului se așează coloniști Sași, mai întâi la Beregszasz, apoi la Seleuș. De aici ei coborîră spre câmpia Tisei, așezându-se în localitățile Felszász, Verécze, Ardo și Craia, aparținătoare cetății Nyaláb din comitatul Ugocea ²⁾. Acești coloniști înțeleseră îndată valoarea materialului lemnos, pe care începură să-l și exploateze, defrișând pădurile din regiunea Vișcului, aparținătoare tot comitatului Ugocea,

¹⁾ Al. Filipașcu, *Le Maramureș*, Sibiu, 1944, p. 11—22.

²⁾ Dr. Komáromy András, *Nyalábvár és uradalma*, (Cetatea și domeniul Nyalab), în *Századok*. 1894, p. 494 ș. u.

unde ei întemeiază târgul Vișc. Pentru apărarea coloniștilor s'a construit la Vișc și o cetate, pe care la 1272 regele Ștefan o dăruie vitejilor săi Micu și Ștefan. Tot atunci, același rege acordă oaspeților săi din Felszász dreptul de a pescui în Tisa până la prisăcile Maramureșului ¹⁾. În următoarele trei decenii, Sașii, atrași de bogatele zăcămintele de sare, reușesc să pătrundă și în Maramureș, unde întemeiază două târguri noi, *Hustul* și *Teceul*.

Profitând de noua expansiune a oaspeților săi, regele Andrei III se hotărăie să procedeze la organizarea unui nou comitat, din ținutul ocupat de Sași în Ugocea și Maramureș. Ca urmare, la 1300, regele revoacă donația predecesorului său, făcută magistrilor Micu și Ștefan, asupra târgului și cetății Vișc, pe care îi recompensează cu localitățile Rakasz, Nirtelec și Ardău din comitatul Ugocei. Regele și-a motivat hotărârea aceasta declarând „că de prezent, târgul și cetatea Vișc sunt foarte necesare lui și regatului său, mai ales pentru apărarea popoarelor și oaspeților săi adunași în Maramureș ²⁾. Acest mic comitat a fost supus apoi jurisdicției comișilor din Ugocea, care vor purta astfel și titlul de comite al Maramureșului.

Este de menționat și faptul, că odată cu pătrunderea în Maramureș a coloniștilor de religie catolică, începe între episcopiile catolice din Alba-Iulia și Agria, o luptă dărză pentru stabilirea apartinenței bisericești a teritoriului maramureșan, ca dovadă, că cu ocazia fixării limitelor fiecărei episcopii catolice maghiare, Maramureșul nu făcea încă parte integrantă din Ungaria. Procesul începu la 1299, în fața scaunului de judecată al regelui, și se termină, după multe peripecții, abia la 1346, în favoarea episcopului Nicolae al Agriei, care își adăuse la titlurile sale și pe acela de „Vicarius in Maramarosia“ ³⁾.

La 14 Ianuarie 1301 regele Andrei III, ultimul bărbat al dinastiei Arpadiene, moare. După el urmează o luptă de zece ani între diferiții pretendenți la tronul Ungariei. Din lupta aceasta eși biruitor Carol Robert de Anjou, fiul regelui Neapolului, înrudit în linie femeiască cu dinastia stinsă a Arpadienilor. Noul rege a avut de purtat încă lupte grele, împotriva oligarhilor maghiari, obișnuiți să fie stăpâni în ținuturile lor. În lupta aceasta împotriva voevodului Ladislau Bors al Transilvaniei, a palatinului Iacob Kopacs și a lui Matei Cskák, stăpânul Slovaciei de azi, regele Carol a fost ajutat și de nobilii din comitatele vecine cu Maramureșul, conduși de comitele Petru de Bereg și de castelanul

¹⁾ Fejér G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis* vol. V. p. 210 și 176.

²⁾ I. Mihályi, *Diplome Maramureșene*, Sighet, 1900, p. 3-4

³⁾ Mihályi, o. c. p. 1 și 21.

Ștefan din Seleuș. S'au dat lupte mari pe teritoriul vecin cu Maramureșul, dar mai ales în jurul cetății Nyaláb, cucerită pe seama regelui de Toma lui Dionisie, care primi ca răsplată demnitățile de castelan de Muncaci și de comite de Bereg și Ugocea ¹⁾. Presupunerea, că la luptele acestea ar fi participat și unii din cnezii Maramureșului, ca aliați ai regelui Carol, nu este confirmată de niciun izvor documentar. De altă parte, după cum ne informează un document papal din anul 1319, magnații rebeli din Ungaria au fost ajutați în lupta lor și de schismatici din Transilvania și din părțile învecinate cu ea, adecă de Români, împotriva cărora regele era invitat să pornească război ²⁾.

Crescut la una din cele mai strălucite curți regale din Europa, regele Carol Robert era stăpânit de ambiții mari. El voia să întemeieze un imperiu mare și puternic, care să se extindă și peste provinciile învecinate cu regatul său. Dându-și seama, că executarea planurilor sale depășește cu mult puterile poporului maghiar, el schimbă întreaga organizațiune administrativă și socială a țării, extinzând sistemul feudal asupra ei. Acest sistem, prin împărțirea locuitorilor țării în două clase sociale, a nobililor și a iobagilor; prin întrebuințarea limbei latine în administrație și prin obligarea nobililor să îmbrățișeze religia catolică, sub pedeapsa pierderii privilegiilor nobiliare și a confiscării averilor, făcea să dispară deosebirile de limbă și de origine etnică dintre locuitorii regatului. Spre a satisface vanitățile nobililor, regele a introdus și obiceiul de a le acorda blazoane și diferite titluri pompoase, după sistemul italian.

După consolidarea domniei sale, regele își îndreptă privirile spre Voevodatul Maramureșului, a cărui situație strategică și geografică avea o deosebită importanță pentru planurile de cucerire a Moldovei, ocupată de Tătari, cât și pentru apărarea Haliciului împotriva Litvanilor. Forța reprezentată de Românii din Maramureș a impus atât de mult regelui, încât a renunțat la gândul de a cuceri acest ținut pe calea armelor, dându-și toate silințele, să câștige cu mijloace pașnice prietenia și supunerea clasei conducătoare românești din Maramureș, unde demnitățile de voevod și cnez se moșteneau în aceeași familie. Documentele nu amintesc nimic despre tratativele duse cu frunzații români din Maramureș, dar că aceste tratative au trebuit să aibă loc necondiționat, rezultă cu toată certitudinea din măsurile ulterioare, luate de regele Carol cu privire la Maramureș.

¹⁾ Komáromy o. c. p. 496. ș. u

²⁾ Șt. Pascu, *Contribuții documentare la istoria Românilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944, p. 18.

II.

Între anii 1317 — 1329 regele procedează la reglementarea situației juridice și administrative a Maramureșului, ca provincie autonomă, condusă de voevodul ei. Familiile voevodale și cneziale au fost înălțate la treapta nobiliatului donatar, iar dreptul, de proprietate și de moștenire a averilor lor a fost recunoscut și după dreptul feudal, moșiile lor fiind decretate moșii nobiliare. Acordarea acestor privilegii s'a făcut fără nicio știrbire a autonomiei voevodale. Nouii nobili Români continuă să rămână sub autoritatea voevodului lor, fără a fi supuși jurisdicției funcționarilor regești. Ei, deși nobili, nu sunt constrânși să îmbrățișeze religia catolică, ci ca o favoare specială, fără precedent în Ungaria, sunt lăsați să practice liber religia lor ortodoxă, căreia vor aparține și urmașii lor din veacurile următoare. Fruntașii maramureșeni investiți de regele Carol cu privilegiile nobiliatului donatar, nu reprezintă numai o regiune mică, ci toate regiunile și văile Maramureșului, chiar și finuturile românești din vecinătate, rămășițele vechilor voevodate românești din Bereg și Ung. Printre acești fruntași români figurează în mod documentar următorii:

Voevodul Bogdan din Cuhea, ale cărui moșii cu drept de proprietate nobiliară sunt recunoscute oficial și la 1353, când el nu mai era voevodul Maramureșului, și ale cărui documente nobiliare au fost anulate la 1365 ¹⁾.

Iuga, fratele lui Bogdan, cu fiii săi Ioan și Ștefan, ambii viitori voievozi ai Maramureșului. La 14 Mai 1353 se delimitează hotarele moștilor aparținătoare fiilor lui Iuga, „conform hotarelor lor adevărate și vechi“ (per suas veras metas et antiquas)²⁾.

Frații Dragoș și Drag din Bedeu, proprietarii moșiei Bedeu, ale cărei limite se stabilesc în mod oficial la 1336, la ordinul regelui Carol ³⁾.

Diploma originală este datată din 1326, ea a fost prezentată în fața Comitatului, de către reprezentanții familiilor Bedey-Bedeau și Tivadar, descendente din Drag, cu ocazia investigației nobiliare din 1752 ⁴⁾.

Silvestru voevod cu fiii săi Opriș și Marus, cu fratele său Stan și cu fiul acestuia Micu. Ei erau proprietarii moștilor Sarasău, Săpânța, Uglea, Târnova, și a celor trei Apșe, fiind și străbunii familiilor române nobile din numitele localități. La 26 Decembrie 1345 regele Ludovic confirmă drepturile celor susnumiți asupra cnezatului din Sarasău, „cu

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 32 și 57.

²⁾ Mihályi o. c. p. 30 ș. u.

³⁾ Mihályi o. c. p. 13—16.

⁴⁾ *Productio Nobilium Anni 1752.*

aceeași țărte și condițtune cu care se cuprinde în scrisorile privilegiale ale Ilustrismului Principe și Domnului Carol, cândva rege ilustru al Ungariei¹⁾.

Giula fiul lui Dragoș, cu fiii săi Dragoș, Tătar, Ștefan, Dragomir, Costea și preotul Miroslav, stăpânii întregului ținut de pe valea Marei, care în 1349, la ordinul regelui Ludovic, să reintroduc în moștile lor Giulești și Valea Mare, „pe care le dăruise odinioară Excelentisimul Principe Domnul Carol, iubitul nostru Tată, în amintirea serviciilor credincioase prestate de ei“²⁾. Diploma originală este datată din anul 1317, fiind prezentată Comitatului, cu ocazia investigației nobiliare din 1752, de către familia Rednic din Giulești, descendentă directă din sus amintitul Giula³⁾.

Cnezul Stanislau din Bârsana, proprietarul moșiei, numită în document „terra Zurduky“, înobilat la 22 Septemvrie 1326⁴⁾.

Lupu Stan, stăpânul moșiei Subcetate, sau Waralia, cum figurează în document, pe care la 14 Mai 1360 o reprimște fiul său Vănciuc, „cu titlul donațiunei noi și cu aceleași hotare și limite, între care a existat și a fost stăpânită până acum“⁵⁾.

Cnezul Stan „dictus Feir“, titularul cnezatului vății Cosăului, compus din satele Berbești, Ferești, Cernești, Călinești, Sârbi și Budești La 14 Mai 1361 regele Ludovic dăruiește jumătatea acestui cnezat, și anume satele Călinești, Sârbi și Budești, fraților Bud, Sandrin, Oprîș, Ion, Dragomir și Boilă, fiii lui Locovoî: „cu aceleași libertăți, apartinențe, obligații și condițiuni, cu care l-a păstrat și ținut până acum numitul Stan“⁶⁾.

Petru, proprietarul moșiei Rona de Sus, pe care fiul său Stan o

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 20 și Lukinich E., *Documenta Historiom Valachorum in Hungaria Illustrantia*, Budapest, 1941, 4. 344.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 27.

³⁾ *Productio Nobilium Anni 1752*, p. 60.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 6 și 152. Moșia lui Stanislau se numește ținutul Strâmturii, din cauza strămoarei pe care o formează aici valea Izei. Ea s'a numit însă până azi Bârsana, după numele secundar Bârsan, pe care l-ar fi avut cnezul Stanislau, fiul lui Stan. În apropierea Bârsanei, în partea cealaltă a strămoarei amintite, se află satul Strâmtura, proprietatea vovodului Ioan, fiul lui Iuga, care începând cu anul 1411 figurează în documente sub numele Zwordog și Szurdok, adică Strâmtura. (Mihályi, o. c. p. 167).

⁵⁾ Mihályi o. c. p. 41. Numele Subcetate derivă probabil dela vechea cetate numită Cetatea lui Dragoș, din vecinătatea satului Oncești, ale cărei urme se mai recunosc. Pe moșia aceasta se află până azi trei sate, Onceștii, Năneștii și Valea Porcului, locuiea și zi de către descendenții lui Vănciuc.

⁶⁾ Mihályi, o. c. p. 50, 106, 132, 135, 259, ș. a.

reprimește la 14 Mai 1360, „cu titlul donațiunei noui, cu toate apartinențele sale și cu aceleași hotare și limite, cum a existat până acum” ¹⁾.

Stanislau de Dolha, fostul voevod al Românilor din comitatul Ung, amintit prima dată într'un document din 1371, când fiii săi (filiorum Stanislai quondam Voywode de Ungh) Sandrin, Ioan, Ștefan și Nicolae, primesc cnezatul Nireșelului de Sus din Maramureș ²⁾. Diploma originală a voevodului Stanislau datează din anul 1326, ea fiind prezentată Comitatului Maramureș de către reprezentanții familiei Petrovay — Petrovanu din Petrova, descendentă directă a voevodului Stanislau, cu ocazia investigației nobilitare din 1752 ³⁾.

Crăciun, voevodul Românilor din comitatul Beregului, a cărui moșie Bilca din comitatul Bereg, se delimitează la 15 Noemvrie 1338, „fixându-se limitele sale adevărate și vechi, și ridicându-se semne noi, unde a fost de lipsă” ⁴⁾.

Maxim din Iloșva, fiul lui Tatomir, a cărui moșie „ereditară” Maxemhaza din comitatul Bereg, se delimitează, „după adevăratele și vechile sale hotare”, la 20 Octomvrie 1341 ⁵⁾.

Dintre diplomele originale eliberate de regele Carol Robert în favoarea fruntașilor români înștrași mai sus, azi nu se mai cunoaște decât numai una, aceea acordată cnezului Stanislau din Bârsana. În aceasta ni se spune, că „avându-se în vedere serviciile meritoase și credincioase ale cnezului Stanislau, statornicia credinței și a supunerii sale sincere, pe care a avut-o totdeauna față de sacra coroană regală, pe care o are și în prezent și o va păstra și în viitor, îi dăm, dăruim și-l investim pe același cnez Stanislau, și prin el pe erezii săi și pe urmașii erezilor, cu ținutul Strâmturei (terram Zurduky), cu dreptul de a-l stăpâni în mod perpetuu, irevocabil și ereditar, împreună cu toate bunurile care-i aparțin și cu hotarele sale anterioare”. Aceeași moșie se scoate de sub jurisdicția, judecata și impunerea regală, oricare, i se mai iartă cnezului Stanislau și urmașilor săi toate obligațiile și impozitele asupra aceluși pământ și asupra locuitorilor de pe aceea moșie, care se percep după obiceiul și legea nobililor regatului. În fine se interzice tururor lezarea acestei hotărâri, ceea ce dacă cineva va îndrăzni să facă, va atrage asupra lui mânia regească. ⁶⁾

Din termenii acestei diplome rezultă, că obiectul donației regești

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 43.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 64.

³⁾ *Productio Nobilitum Anni 1752*. p. 2.

⁴⁾ Lukinich E. o. c. p. 81.

⁵⁾ Lukinich, o. c. p. 90.

⁶⁾ Mihályi o. c. p. 6.

il constituie o moșie maramureșană cuprinsă între limite fixate din vechime. Ca motiv al donației este invocată credința statornică și meritele serviciilor prestate de cnezul Stanislau. Documentul nu menționează însă nicio faptă deosebită, vrednică de a fi răsplătită cu privilegii și scutițe atât de extraordinare și neobișnuit de mari. Dacă atari privilegii și scutițe a putut să primească un simplu cnez, care n'a mai avut niciun rol în viața publică a Maramureșului, și care nici nu mai figurează în documente, decât doar incidental, atunci diplomele regești dispărute ale celorlalți fruntași maramureșeni, care au îndeplinit mari și importante roluri politice, nu puteau să fi conținut privilegii și scutițe mai mici.

Ceea ce l-a determinat pe regele Carol să acorde fruntașilor maramureșeni aceste privilegii și scutițe a fost însăși starea politică specială a Românilor din Maramureș, organizați într'un voevodat, la a cărui autonomie țineau tot atât de mult ca și la viața lor. Ca să poată respecta deci autonomia voevodatului românesc, regele a fost silit, odată cu ridicarea fruntașilor la nobilitatul donatar, să-i scutească de la orice impozite și să-i scoată de sub orice jurisdicție și judecată regală și a funcționarilor regești. Orice jurisdicție exercitată de rege și de reprezentanții acestuia asupra Românilor din Maramureș, orice dări impuse pentru a fi încasate prin funcționarii regești și orice constrângeri pentru îmbrățișarea religiei catolice, ar fi însemnat o gravă știrbire a autonomiei voevodale și a libertăților de care se bucurau acești Români. De aceea, ca să poată ajunge cu ei la o înțelegere pașnică, regele a fost silit să le acorde privilegii și scutițe atât de mari și de neobișnuite, încât faptul acesta constituie un exemplu unic în istoria feudalismului maghiar. În comparație cu privilegiile primite de Românii din Maramureș, liberbaronatul, cea mai înaltă distincție ce se acorda nobililor de către regi, este un privilegiu mult mai mic. Deși liberbaronatul se acorda numai pentru strălucitele fapte de vitejie dovedite pe câmpul de luptă, liberbaronii erau scoși numai de sub jurisdicția funcționarilor comitatensi, dar nu și de sub aceea exercitată de rege, de palatin și de judecătorul regesc ¹⁾.

De acelaș gând, de a nu leza cu nimic autonomia voevodatului românesc, regele a fost călăuzit și la 26 Aprilie 1329, când a reglementat situația juridică a oaspeților regali, care în răstimp s'au extins și la Câmpulung. Deoarece prezența în Maramureș a unui comite ar fi produs nemulțumiri și turburări în rândul Românilor, regele acordă oaspeților săi din Vișc, Hust, Teceu și Câmpulung o organizație autonomă proprie, condusă de primarul ales de ei în mod liber. Acesta

¹⁾ Mihályi o. c. p. 498.

judcă împreună cu bătrânii toate cauzele dintre dâșșii, cu excepția crimelor mai mari, rezervate unui judecător regesc, care judecă împreună cu primarul. Procedura prin care acordă oaspeților săi „toate libertățile de care se bucură cetățenii și oaspeții regali din Seleuș“, regele o motivează cu aceea, că „pământul Maramureșului este cunoscut ca neproductiv și greu de lucrat“, și întrucât pământurile ocupate de oaspeți le-au câștigat prin munca lor grea, curățându-le de tufisuri și de mărăcini. Tot din cauza aceasta regele se credea îndreptățit să ia și măsuri pentru apărarea avutului oaspeților săi împotriva Românilor. În acest scop, el dispune printr'un articol special ca, „niciun om de altă limbă să nu aibă dreptul de a se atinge și de a răpi pământurile și avutul oaspeților“¹⁾.

Marea atenție acordată de regele Carol Maramureșenilor crește și mai mult în valoare și în importanță prin faptul, că ea este potrivnică hotărârii sinodului catolic din 1309, ținut la Pozsony (Bratislava). Acest sinod a hotărât între altele, ca „să fie deposedați de toate privilegiile, indulgențele, feudele, grajiile și beneficiile, toți acei care nu dau respectul cuvenit lui Hristos însuși și Scaunului Apostolic“. Intre anii 1314 — 1334 se mai înregistrează și câteva invazii în Transilvania din partea Tătarilor și Românilor din Moldova, când Papa insista tot mai mult pe lângă regele Carol să pornească războiu „contra Schismaticos et Tartaros“, pentru apărarea credinței catolice. La războiul acesta însă pe care-l va porni regele Ludovic la 1343, vor participa și Români din Maramureș²⁾.

Prin nobilitatea lor, Maramureșenii nu s'au ales nici cu un câștig material. Regele, neavând moșii proprii în Maramureș, a dăruit frunțașilor români, cu dreptul nobiliar, propriile lor moșii stămoșești. Totuși nobiliatul a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea și desfășurarea ulterioară a vieții sociale și politice a Românilor din Maramureș. Nobiliatul le-a dat puțința să-și păstreze până azi moșiile străvechi, să aibă neîntrerupt roluri importante în viața publică a Maramureșului și să dețină majoritatea funcțiilor publice până la începutul veacului trecut. Nobiliatul i-a scos din anonimat pe Români din Maramureș, despre trecutul cărora s'a păstrat astfel un număr mare de documente, pe temeiul cărora se pot întocmi cele mai vechi genealogii familiare românești. Afirmția, că „nobilitatea frunțașilor maramureșeni a însemnat pierderea lor deplină pentru poporul românesc“, este greșită³⁾.

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 8—11.

²⁾ St. Pașcu, o. c. p. 17 și 28.

³⁾ I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, Analele Academiei Române, S. II, Tom, XXIV, București, 1902, p. 202.

Afară de foarte rare excepții ¹⁾, descendenții foștilor nobili români maramureșeni din veacul al XIV-lea, au rămas Români, încât ei formează și azi enorma majoritate a masei țărănești din Maramureș. Aceasta însă și datorită nobilitatului donatar, care i-a împedecat să închee căsătorii cu nobilii maghiari armaliști, cu simplii cetățeni ai orașelor regești și cu iobagii ruteni, obicei pe care-l respecta și azi țărani maramureșeni.

Prin actul din 1329 a luat naștere în Maramureș un stat în stat al oaspeților regali, care, apărât de puternica cetate din Hust, va sta totdeauna la dispoziția puterii centrale a stăpânilor politici. Regele însuși recunoaște în acest document, că scopul urmărit de el prin reglementarea juridică a situației coloniștilor, este acela, „ca numărul lor să se înmulțească cât mai repede, iar puterea regală să se extindă tot mai mult“. Totuși, până la 1373 nu se poate vorbi despre transformarea Maramureșului în comitat, ba nici despre realizări temporale în această direcție. Așa ceva nici nu se încearcă în timpul domniei regelui Carol Robert. Transformarea unui ținut în comitat, preținea înființarea în prealabil a unei organizații comitatense, chemată să conducă afacerile comitatului, deoarece comitele, recrutat dintre cei mai importanți magnați ai regatului și dintre consilierii intimi ai regelui, petrecea mai mult în afara comitatului său. Mulți dintre acești comiți nici nu și-au văzut comitatele ai căror titular erau. Comitele administra comitatul său prin vicecomitele ales de congregația nobililor și confirmat de comite. Un început de organizație comitatensă serioasă în Maramureș nu este semnalată de niciun document înainte de anul 1373.

Faptul, că întâlnim un număr de opt persoane, care se întitulează în cursul anilor 1303 — 1368 comiți ai Maramureșului, nu înseamnă de loc că Maramureșul ar fi fost transformat în comitat. Respectivii comiți n'au purtat în permanență acest titlu, ci numai din caz în caz, când primeau diferite însărcinări în legătură cu oaspeții regali, fără să exercite niciun fel de jurisdicție asupra Românilor, supuși exclusiv voevodului lor. Existența autonomiei voevodatului românesc până în 1368 se poate dovedi documentar. Până când ținuturile Bereg și Ugocea figurează consecutiv în documente cu numele de „comitatus de Bereg“ și „comitatus de Ugoisa“, Maramureșului nu i se zice niciodată comitatus, nici chiar din greșală. El figurează în documente de cele mai multe ori cu numele de *terra Maramorosiensis*, sau simplu *Maramarus* și *Maramorosius*, iar de câteva ori i se zice *districtus Maramorosiensis*.

¹⁾ Al. Filipașcu, *Instrăinarea unor familii maramureșene*; Transilvania, Sibiu, 1942, Nr. X.

Nicolae lui Mauriciu din 1303, 1319, și Ștefan lui Nicolae din 1326 — 1327, au putut să aibă însărcinări temporale numai cu privire la oaspeții regali, a căror situație juridică a fost reglementată numai în 1329. Într'un document din 1336 se face amintirea unui loc pe moșia Bedeu, pe unde trece un drum public (stratam publicam), care duce din Maramureș spre Ungaria (de Maramorysio versus Hungariam ducentem); iar la 1346 episcopul Nicolae al Agriei se intitulează „Vicarius în Maramorostia“, și nu în comitatu Maramorosiensis¹⁾. Aceste două mențiuni arată clar caracterul de provincie autonomă al Maramureșului, care încă nu este încorporat la Ungaria. În anii 1349 — 1350 Andrei Laczkfy poartă titlul de „Comes Sicularum de Bistercia de Maramorosio et de Brassau“ numai în calitate de comandant suprem al expediției militare împotriva Tătarilor din Moldova, fără să fi exercitat atribuțiuni administrative și judecătorești asupra Românilor din Maramureș. El nici n'a stat în Maramureș, unde avea însă un locșitor, în persoana lui Nicolae fiul lui Petru, al cărui rol se mărginea la supravegherea atitudinii voevodatului maramureșan față de campania din Moldova. În acest timp organul suprem de conducere al voevodatului maramureșan era congregația cnezilor, prezidată de voevodul Ioan, fiul lui Iuga. La 15 Septembrie 1349 regele Ludovic ordonă credinciosului său „Iohanni filio Ige Voyvodae olacorum de Maramorosio“, să reazeze în moștile lor pe Giula și pe fiii săi, „în prezența lui Nicolae fiul lui Petru și a cnezilor din Țara Maramureșului“ (ac Kenescis terrae Maramorosiensis). La 21 Septembrie voevodul Ioan comunică regelui Ludovic: când ați fost în cetatea Bistriței, ne-ați trimis împreună cu pe Giula fiul lui Dragoș, în terram Maramorosiensem. Noi, fiind să ne supunem ordinelor voastre, am plecat în Maramorosium, în fața satelor amintite, și convocând pe toți cnezii fărăi numite (convocatis omnibus kenesis terrae praedictae) și pe proprietarii învecinați, am procedat la reșezarea lui Giula în proprietățile sale.²⁾ Prin urmare, rolul lui Nicolae, locșitorul comitelui Andrei, s'a redus la un simplu rol de asistență, sau de martor.

În 1355 Drag, fratele voevodului Dragoș al Moldovei, nu poartă titlul de comite de Maramureș, ci numai titlul de comite (cum Comite Drag olaco de Bedeahaza), iar rolul său se mărginește numai la atât, că asistă la delimitarea moșiilor Giulești și Valea Mare, care încă nu se află în comitatul Maramureșului, ci „în districtu Maramorosiensi“³⁾

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 10—14.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 26—29.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 35.

Drag va fi primit probabil titlul de comite, dar fără comitat, ca o favoare specială pentru serviciile prestate în campania din Moldova, cât și ca frate al voevodului Dragoș. Chiar și în 1360, după plecarea lui Bogdan în Moldova, Maramureșul își are voevodul său, în persoana lui Ștefan, fiul lui Iuga și fratele fostului voevod Ioan. În acest an, satele de pe valea Marel se află „in Maramorusio“; moșiile Subcetate, Rona de Sus și cnezatele Sarasău și Cosău se află „in terra Maramorusiensi“, iar Cuhea „in districtu Maramorosiensi“. ¹⁾ Ceilalți comiți de Maramureș, menționați în diferite documente: Oliver Ratold (1356), Benedict Himfi și Simion de Pok (1361 — 1364), Nicolae Laczkfy (1366) și Simion de Pok (1348), vor fi avut însărcinări temporale cu privire la cetatea Hust și la oficiul salinar. Este însă cert, că și în timpul acestora autonomia voevodală a continuat să existe și să se mențină neschimbată, fără a fi încadrată în organizația feudală. În 1364 Românii din comitatul Beregului se plâng reginei Elisabeta împotriva funcționarilor comitatensi și a oaspeților regali, care se amestecă fără drept în atribuțiile voevodului lor. Ei roagă pe regină, să le asigure și lor dreptul de a-și alege liber pe voevodul lor, care să-i judece în toate cauzele lor, drept de care „se bucură și Românii din Maramureș“ ²⁾. La 2 Februarie 1365, fiul voevodului Sas al Moldovei poartă titlul de voevod de Maramureș; moșiile, pe care i-le dăruiește regele Ludovic, se află „in terra Maramorosiensi“. Cuvântul terra se întrebuițează în documentul acesta pentru Maramureș de mai multe ori, paralel și în același înțeles cu „terra Moldauana“. ³⁾ În fine, chiar și în documentele din 5 Iulie 1368, în care este menționat magistrul Simion comite de Maramureș, despre moșiile filor lui Giula se spune că se află în Maramureș; „in Maramorusio existentibus“ și „in Maramoresio situatam“, și nu în comitatul Maramureșului, cum ar trebui să i-se spună necondiționat, dacă Maramureșul ar fi fost transformat în comitat. ⁴⁾

Din cele expuse mai sus rezultă cu toată certitudinea, că atunci când Maramureșul a intrat în sfera de influență politică a Ungariei, el avea o puternică organizație voevodală autohtonă, a cărei origine se perde în negura vremurilor celor mai îndepărtate. Chiar și după ce a recunoscut supremația coroanei regale, Maramureșul a continuat să se administreze autonom, voevozii lui exercitând neîntrerupt atribuțiile de conducători și de judecători supremi ai Românilor. Voe-

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 37—51.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 55.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 56.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 61—62.

vodul judeca toate cauzele ivite între Români, chiar și crimele. Acest drept îl cer și Românii din Bereg, iar regina Elisabeta, găsind îndreptățită cererea lor, la 30 Septembrie 1364 hotărăște: „ca pe voevodul voit de comunitatea Românilor, să-l poată alege și investi liber, iar voevodul va trebui să judece, până la terminarea lor, toate cauzele ivite între dânșii“ (qui omnes causas inter ipsos exertas judicare debet et fine debite terminare.)¹⁾ Privilegiile excepționale de care se bucurau Românii din Maramureș, nobiliatul donatar, autonomia voevodală și exercițiul liber al religiei strămoșești, nu se pot împăca cu falsă teorie a imigrației din Sudul Ungariei și din părțile Moldovei. Impotriva acestei teorii a luat atitudine hotărâtă chiar și cunoscutul istoric meghiar Petrovay György, un temelnic cunoscător al Maramureșului. „Teoria imigrației — declară Petrovay — nu se potrivește la Românii din Maramureș și Bereg, deoarece aceștia au fost investiți cu atari privilegii, pe care nu le putea primi un popor imigrat pe încetul, păscându-și turmele, niciun popor prins în luptă și neînrudit cu Ungurii, niciun dușman de alt neam. Presupunerea, că un dușman prins să poată fi colonizat la marginea țării și încredințat cu apărarea frontierelor, este deadreptul absurdă. Românii din Maramureș și Bereg nu erau supuși jurisdicției comișilor și pretorilor comitatensi, ci jurisdicției voevozilor aleși de ei, câte unul în fiecare ținut. Aceștia conduceau în războaie pe cei înarmăți, ei judecau toate procesele dintre dânșii, precum și procesele intentate împotriva lor de către alții“²⁾.

Aici trebuie să deschidem o mică paranteză, pentru a explica situația Românilor din Bereg și Ung, ai căror voevozi, după cum am văzut, încă au fost înobilați de regele Carol Robert. În veacul al XIV-lea mai locuiau mase de români în Bereg, pe valea Bârbabei și pe afluenții acestei văi. Ei stăteau strânși legați de cetatea Muncaciului, care fiind apanajul reginelor Ungariei, ei își mai putură păstra autonomia voevodală. Voevodul Crăciun își avea reședința la Bilca, pe valea Bârbabei, lângă Maramureș. Un alt fruntaș al acestor Români era Maxim, fiul lui Tatimir, probabil cnez, care rezida în Iloșva, situată pe țărmul văii Irasva. Soarta voevodatului românesc din Bereg a fost peccăluită de transformarea ținutului acestuia în comitat, pe la finele veacului al XII-lea, și de așezarea oaspeților regali, începând cu anul 1246. Atât funcționarii comitatensi, cât și oaspeții regali, au început în mod abuziv să se amestece în atribuțiunile voevodului, deținând și

¹⁾ Mihályi, o. c., p. 55.

²⁾ Petrovay Gy., *A maramarosi aláhok* (Românii din Maramureș) în Századok, 1911, p. 611.

juducând pe Români și storcând dela ei taxe ilegale. Situația se agravează mai ales după moartea voevodului Crăciun, când Românii au fost împedecați în dreptul lor de a-și alege voevodul. În anii 1364—1383 protejați de reginele Elisabeta și Maria, ei reprimă dreptul de a-și alege voevodul care să-i judece în toate cauzele, dar la stăruința nobililor din comitat, drepturile voevodului se restrâng numai la judecarea cauzelor mai mici, iar judecarea crimelor rămâne în competența comitetului. În fruntea acțiunii de recăștigare a drepturilor vechi, cuvenite Românilor din Bereg, găsim pe: Nicolae și Valentin, fiii voevodului Crăciun, pe Ioan și Dragoș fiii lui Saracin, și pe Ștefan, Simion și Ilie fiii lui Nicolae, nepoții voevodului Crăciun, împreună cu pe Clemente, Ioan și Ștefan, fiii cnezului Maxim de Iloșva.¹⁾ Spre finele veacului al XIV-lea, cetatea și domeniul Muncaciului ajunge în stăpânirea principiilor Teodor și Vasile Koriatovics. Aceștia nu mai vor să știe de drepturile Românilor, desființându-le voevodatul și reducându-i la soarta tristă a iobăgiei. Astfel Românii din Bereg, izolați de frații lor din Maramureș, se perd cu timpul în masa Rutenilor; iar familiile descendente din voevodul Crăciun și din cnezul Maxim, încuscrindu-se cu familii nobile străine, se maghiarizără. După emigrările masive în Galizia, în comitatul Ung vor fi rămas foarte puțini Români, care încă au fost înghițiți de masa Rutenilor. Voevodul Stanislau părăsi Ungul și se stabili la Dolha, centrul unui vast domeniu familiar, ce se întindea dealungul cursului superior al văii Bârbaba, aparținător comitatului Bereg. El mai stăpânea și domeniul Laz din județul Ungului, după care, atât el, cât și fiul său Ștefan, se întitulau și voevozi de Laz. Fiul său Ioan se căsători cu fiica voevodului Ioan de Maramureș, cu care primi ca zestre moșii întinse pe văile Vișeu și Iza, unde se stabili Bogdan, fiul lui Ion de Dolha, întemeietorul familiei românești a Petrovenilor. La 12 Februarie 1454, la stăruința nepoților voevodului Stanislau, sprijinită de eroul Iancu Huniade, regele Ladislau V a încorporat la Maramureș ținutul Dolhei, proprietatea familiei voevodale de Ung, salvând astfel această familie dela înstrăinarea de neam²⁾.

III

Cel dintâi voevod al Maramureșului amintit documentar, este Bogdan din Cuhea, proprietarul unor vaste moșii, situate pe văile Vișeu și Iza. El este amintit mai întâi într'un document din 12 Oct. 1343, în care el figurează ca fost voevod al Maramureșului și ca

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 17, 29, 55, 59, 63, 76, 78, etc.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 64, 77, 94, 119, 166, 175, 372, 375.

infidel notoriu al regelui Ludovic (Boghdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis.)¹⁾ Nu se poate preciza data când și-a început domnia voevodul Bogdan, dar în acest timp el era un om între două vârste, așa că el putuse domni până în 1343 chiar și timp de două decenii. Nu cunoaștem nici motivul disgrației lui Bogdan, care trebuie să fi fost consecința unei fapte de dușmănie împotriva tânărului rege Ludovic (1342-1382). Faptul, că regele n'a luat nicio măsură de pedepsire pentru comploturile și trădările sale repetate timp de aproape un sfert de veac, ni-l prezintă pe voevodul Bogdan ca o personalitate atât de importantă, încât regele este gata să-i ierte orice greșală, orice trădare, numai să-l știe sub ascultarea lui.

Ceea ce l-a putut determina pe voevodul Bogdan la acte de necredință, n'a putut să fie altceva, decât tendința vădită a noului rege, influențat de sigur de sfinicii lui, de a pune stăpânire totală pe Maramureș. Odată cu schimbarea domniei, oaspeții regali își iau îndrăzneala de a se așeza pe șesul dela confluența văii Iza cu Tisa, unde întemeiază târgul *Sighet*, care devine apoi capitala Maramureșului. În 1346 oaspeții regali din *Sighet* au organizație parohială, condusă de „*Benedictus rector ecclesiae de Zygeth*“, iar la 19 Februarie 1352 regele extinde și asupra acestor coloniști privilegiile din 1329.²⁾ Noul rege refuză să tolereze independența totală a nobililor români din Maramureș. Procedând la reconfirmarea documentelor lor privilegiate, el adaugă la textele originale un articol nou, prin care impune obligații necunoscute până atunci în Maramureș. Astfel, cu ocazia confirmării diplomei din 1326 a fiilor cnezului Stanislau din Bârsana, la 6 Aprilie 1346, se adaugă următorul articol: „Specificăm însă mai clar articolul despre scutințe, expus obscur în documentul privilegiat patern, în înțelesul, ca Micu, frații săi și succesorii lor, trebuie să fie supuși judecății și jurisdicției regelui, precum și a celorlalți judecători ordinari ai regatului, după obiceiul nobililor din regatul nostru.“³⁾ La 12 Octombrie 1355, se adaugă la textul diplomei lui Ciula următoarele: „*totuși numitul Dragoș, tatăl său și frații săi amintiți, precum și succesorii lor, trebuie să plătească totdeauna impozitele datorate (quingagesima), și să se conformeze obiceiurilor în vigoare la Români, de a achita cele cuvenite Majestății Sale Regelui.*“⁴⁾ Sarea Maramureșului este decretată monopol al coroanei, iar regele pune stă-

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 17.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 23 și 25 nota 1.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 21.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 34.

pânle pe regiunea salinară din valea Ronișoarei, care la 14 Mai 1353 figurează sub numele de „terra domini regis”.¹⁾ La Coștini se va construi un castel, pentru apărarea salinelor, unde va rezida „Comes Camerarum Salium”, conducătorul și judecătorul întregului teritoriu salinar și al minierilor de profesie, recrutați dintre oaspeții regali.²⁾ Pe la mijlocul acestui veac, se construi, la Hust, fo ortăreață puternică, așezată pe un deal înalt, înconjurat de munți, capabilă de a rezista ori căror tendințe revoluționare și de a face să se respecte voința regelui. Un document din 1353 menționează pe cel dintâi castelan al cetății Hust, în persoana lui „Dominicus Mocsk”.³⁾ Ca urmare, cetatea Vișc este părăsită, și dispăre apoi fără urme.

Infidelitatea lui Bogdan n'a putut să provină dintr'un act de rebeliune îndreptat direct împotriva noului rege. Un atare act ar fi avut consecințe grave asupra lui, încât el n'ar fi putut să scape fără pierderea privilegiilor nobiliare și confiscarea moșiilor sale în favoarea coroanei. Așa ceva însă după cum s'a arătat mai sus, nu s'a întâmplat. De aceea, singura ipoteză acceptabilă pentru a explica conflictul dintre regele Ludovic și voevodul Bogdan este aceea, că Bogdan cunoscând tendințele politice ale noiei camarile, a refuzat să colaboreze cu ea, preferind să abdice de bunăvoie din demnitatea de voevod. Numai printr'un astfel de gest diplomatic putea Bogdan să înlătore consecințele grave ale răzbunării regești. Presupusa destituire a lui Bogdan din voevodat, nu se poate accepta. O atare măsură nu se împacă cu situația pe care o are exvoevodul Bogdan, care continuă să se bucure de toate privilegiile și scutițele primite dela regele Carol-Robert, să locuiască nestingherit pe teritoriul fostului său voevodat, să reziste cu toată energia tendinței regale de a desființa treptat autonomia voevodală, și să completeze neîntrerupt împotriva regelui și a reprezentanților săi. Se prea poate, că Bogdan să fi fost inspirat în acțiunea lui și de succesul răsunător dela Posada, al colegului său Basarab din Țara Românească; care a dovedit, că regele, ori cât ar fi el de puternic, nu este invincibil, și că în cazanele de munți poate fi nimicită orice armată. Este interesant de menționat și faptul, că la Români din Maramureș nu găsim numele de botez Basarab și Traian. Totuși, există din timpuri străvechi munți numiți Basarab și Traianul, situați la izvoarele văii Iza, foste proprietăți ale voevodului Bogdan din Cuhea.

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 31.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 127.

³⁾ Komáromy, o. c. p. 502, și Papp József, *Adalákok Máramaros Történetéhez, Máramarossziget, f. a. p. 25.* (Contribuțiuni la Istoria Maramureșului).

Presupusa perescuție a religiei ortodoxe, invocată de unii dintre istoricii noștri, n'a putut să aibă niciun rol determinant în acțiunea lui Bogdan. Regii Carol și Ludovic, precum și urmașii acestora, nu s'au atins de exercițiul liber al religiei ortodoxe, pe care o profesau în acest timp toți Românii din Maramureș. Nepoții voevodului Dagoș din Moldova, revenind în Maramureș, nu numai că au continuat să-și păstreze religia strămoșească, dar au devenit ctitorii și protectori de biserici și de mănăstiri ortodoxe. De altă parte, voevodul Bogdan era căsătorit cu o poloneză catolică, cu numele Maria; unicul său fiu și moștenitor, Lațcu Vodă, a trecut la catolicism și a întemeiat episcopia catolică din Siret; iar Mușata, sau Domina Margareta, cum figurează în documente, întemeietoarea ilustrei dinastii a Mușatinilor, a fost o mare sprijinitoare a catolicilor din Moldova și a clădit la Siret Biserica Sf. Ioan Botezătorul pe care a încredințat-o călugărilor dominicani.¹⁾

Presupunerea, că după Bogdan ar fi urmat ca voevod fratele său Iuga, nu se poate dovedi documentar. De altfel Iuga nu figurează, ca fiind în viață, în niciun document. La 1349 figurează ca voevod al Maramureșului Ioan fiul lui Iuga, și nimic nu ne împedecă să credem, că el și-a început domnia îndată după abdicarea unchiului său Bogdan.²⁾ Faptul, că într'un document din 1353 Ioan figurează fără titlul său de voevod, nu poate fi interpretat în sensul, că în acest an el nu n ai era voevod, și cu atât mai puțin s'ar putea frage concluzia, că Ioan ar fi fost destituit din voevodat. Documentul respectiv se referă la delimitarea moștenirii părintești, la o proprietate nobiliară, care nu pretinde necondiționat ca proprietarul să figureze și cu titlul de voevod.³⁾ În cazul când Ioan în acest an nu ar mai fi fost voevod, am putea pretinde, ca el să figureze cu mențiunea de fost voevod (quondan voyvoda), cum figurează în câteva documente și unchiul său Bogdan.

Partida regelui e reprezentată în Maramureș de frații Drag și Dragoș din Bedeu și de Giula și fii acestuia din Giulești,⁴⁾ cari participă și la expedițiile din Moldova. Acțiunea revoluționară a lui Bog-

¹⁾ C. Ganea, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, vol. I, București, 1941, p. 20—23, și documente din arhivele Vaticanului la Șt. Pascu; o. c. p. 39—54.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 26—28.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 32.

⁴⁾ Deși descendentă dintr'un Dragoș, familia lui Giula nu poate fi numită „Dragoșești“, numele acesta fiind rezervat familiei voevodului Dragoș din Bedeu. Membrii familiei lui Giula figurează în documentele maramureșene cu numele de Giuleșteni.

dan a fost sprijinită mai ales de nepotul său Ștefan, fratele voevodului Ioan. În iarna din 1342—1343 partida lui Bogdan pradă proprietățile din Sătmăr a fiilor lui Dionisie de Kölcse, credincioșii regelui. În urma anchetei ce s'a făcut în cauza aceasta, la 12 Octomvrie 1343 regele constată, că acțiunea aceasta de răzbunare a fost pusă la cale de fostul voevod Bogdan, necredinciosul său, dar nu recurge nici la un fel de represalii împotriva lui. În schimb recunoaște nețemeinicia acuzei aduse împotriva voevodului Crăciun și a doi fiii ai acestuia, de a fi participat la acțiunea lui Bogdan.¹⁾ Incercarea lui Bogdan, de a împedeca participarea la expedițiile contra Tătarilor a Românilor din Maramureș, s'a lovit de opunerea dărză a Giuleștenilor. Infuriat de atitudinea aceasta, Ștefan atacă moșiile Giulești și Valea Mare, le pradă și le incendiază, iar pe Giula și pe fiii săi îi alungă. Regele Ludovic, care se afla la Bistrița, chemă îndată la el pe voevodul Ioan, dându-i poruncă aspră, să restabilească în moștile lor pe Giuleșteni, înmânându-i totodată și un document în acest sens, redactat la 15 Septemvrie 1349. În documentul acesta regele accentuiază, că Giuleștenii au fost alungați de Ștefan, care, aderând la unchiul său Bogdan, a atras asupra sa nota infidelității. De altă parte regele recunoaște, că Giuleștenii au suferit numai din cauza statorniciei lor în credință față de rege, și pentru că au refuzat să adere la partida lui Bogdan. Totuși regele n'a luat nici de data aceasta măsuri de represalii împotriva lui Bogdan și a nepotului său Ștefan.²⁾

Dela 1336 nu mai avem nicio știre despre frații Dragoș și Drag din Bedeu. Ei se vor fi așezat în părțile moldovenești cucerite cu ocazia campaniei din 1343, și de aceea ei nu au roluri în viața publică a Maramureșului. După alungarea Tătarilor, Moldova a fost organizată într'o provincie autonomă, sub supremația coroanei ungare. În fruntea ei a fost numit ca voevod și locșitor al regelui, Dragoș din Bedeu, drept răsplată pentru meritele câștigate în cursul luptelor. Demnitatea aceasta Dragoș o primi cu dreptul de moștenire în familia sa și ca urmare, el se așeză definitiv în Moldova, împreună cu fiul său Sas, și cu fiii acestuia Balișă, Drag, Ștefan și Ioan. După cronicile moldovenești, Dragoș n'a domnit decât doi ani, urmându-i în domnie fiul său Sas, care după alți șase ani, lăsă tronul fiului său Balcu zis Balișă. Drag, fratele lui Dragoș, s'a reîntors la moșia sa din Bedeu. El primi dela rege, ca răsplată, titlul de comite, fără a i-se conferi și conducerea efectivă a unui comitat, și nici veniturile însemnate cuve-

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 17,

²⁾ Mihályi, o. c. p. 26—28.

nite comișilor.¹⁾ Emigrațiunea lui Dragoș și a însoțitorilor săi în Moldova a lăsat goluri simțitoare în rândul populației din Maramureș. Regele însuși se vede silit, să completeze cnezatele devenite vacante, în urma emigrării titularilor acelora. La 31 Martie 1350 regele Ludovic dăruiește fiilor voevodului Crăciun din Bilca cnezatul satelor Lipceni²⁾ și Hărinceni din Maramureș, îndrumând pe noii cnezi: „să înmulțească locuitorii cnezatului și să-l aducă la o stare înfloritoare“, ordonând totodată locuitorilor cnezatului ca pe cnezii nou numiți: „să-i primească în mijlocul lor ca pe cnezii și stăpânii lor, să-i păstreze în pace și să li-se supună lor și urmașilor acelora ca și cnezilor de mai înainte“. ³⁾

Concomitent cu organizarea statului moldovean, partida lui Bogdan suferi o mare pierdere. Nepotul său Ștefan, înfocatul revoluționar de până atunci, trecu de partea regelui, fără ca documentele să înregistreze cauza acestei dezertări. Istoricul Ioan Mihályi presupune, și cu multă probabilitate, că Ștefan ar fi recâștigat favoarea regală prin participarea lui la expediția din Martie 1352, condusă personal de regele Ludovic în Galiția, împotriva Litvanilor, când sub cetatea Belcz căzu eroic Tatomir, fiul fetei lui Sas Vodă, măritată cu Dragomir.⁴⁾ În 1353 la ordinul regelui Ludovic se delimitează moșia Cuhea în favoarea lui Ștefan și a fratelui său Ioan, fiii lui Iuga, credincioșii slujitori ai regelui („Stephani et Iohannis Olachorum filiorum Ige similiter Olachy fidelium servientium dicti Domini Regis“)⁵⁾. La câțva timp după descălecatul voevodului Bogdan în Moldova, la 24 Mai 1360, regele Ludovic reînărește diplomele privilegiate ale fraților Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, iar pe Ștefan îl înțitulează voevod de Maramureș, iubitul și credinciosul său („Stephanus filius Ige woyvoda noster Maramorusyensis dilectus nobis et fidelis“).⁶⁾ Motivul care l-a determinat pe Ștefan să-și părăsească unchiul și să-și recâștige grația regelui, trebuie căutat într-o gravă divergență de păreri, intervenită între el și unchiul său, cu privire la scopul final al revoluției întreprinsă de Bogdan. Presupunerea,

¹⁾ Acest Drag este străbunul familiilor nobile din Bedeu, dar dintre copiii lui nu cunoaștem decât pe Vasile, care în 1385 era unul din cei patru pretori ai Maramureșului. Mihályi, o. c. p. 85.

²⁾ Un nepot de-al voevodului Crăciun s'a stabilit în satul Lipceni, după care descendenții lui au luat numele familiar Lipcsey. Familia aceasta s'a rutenizat, cu excepția unei ramure stabilită în Rona de Jos, ai cărei membrii sunt țărani români

³⁾ Mihályi, o. c. p. 29.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 88 și 89 nota 4.

⁵⁾ Mihályi, o. c. p. 30.

⁶⁾ Mihályi, o. c. p. 45.

că Ștefan ar fi dezertat din cauza presiunii exercitate de regele Ludovic, nu poate fi acceptată, deoarece el putea să scape ușor de această presiune, urmând pe unchiul său în Moldova.

Acțiunea revoluționară a lui Bogdan, la care a aderat cu atâta însufleșire și Ștefan, a avut ca scop apărarea și menținerea neștirbită a celei mai largi autonomii pentru vevodatul românesc din Țara Maramureșului. Înființarea statului moldovean dependent de coroana ungară, l-a silit pe Bogdan să-și revizuiască planul inițial al acțiunii sale revoluționare. Maramureșul, unde, după cum s'a văzut, puterea regelui se întărise foarte mult, mai ales prin construirea cetății Hust, se afla acum înconjurat de toate părțile de provincii și comitate credincioase regelui. Lipsit de vecini pe ajutorul cărora să poată conta și lipsit de ținuturi libere unde să se poată refugia la caz de nevoie, lupta lui Bogdan împotriva regelui, restrânsă numai între hotarele Maramureșului, nu mai putea să aibă șanse de izbândă. De aceea el a fost silit să renunțe la planul său inițial, hotărându-se să-l realizeze dincolo de frontierele Maramureșului, în Moldova.

Ștefan a privit acțiunea revoluționară a unchiului său numai prin prisma intereselor strict locale, a intereselor Maramureșului. El, ca și enorma majoritate a fruntașilor români maramureșeni, era prea legat de glia străbună, de locurile pline de amintiri fermecătoare și de mormintele scumpe ale strămoșilor, ca să se poată împăca cu gândul unei emigrații în Moldova. Numai patriotismul local l-a putut determina pe Ștefan să-și întrerupă activitatea revoluționară și să treacă de partea partidei regale. Acest patriotism local l-a determinat și pe Drag, fratele vevodului Dragoș, să revină la Bedeu, precum și pe Giuleșteni și pe ceilalți fruntași de pe văile Maramureșului, să nu părăsească moștenirea lăsată de părinții lor. Fiii și nepoții acestora vor da mereu dovezi de alipire și de dragoste neșărmurită față de glia străbună, preferind să moară decât să o cedeze străinilor. În prima jumătate a veacului următor ei vor alunga cu armele, ba chiar vor și ucide pe reprezentanții regilor, trimiși să le sechestreze moștile.¹⁾ Patriotismul local al generației lui Dragoș și Bogdan a avut la bază o tradiție foarte veche, deoarece numai o atare tradiție putea să facă indisolubilă legătura dintre solul maramureșan și locuitorii săi. Dacă locuitorii Maramureșului din prima jumătate a veacului al XIV-lea ar fi fost produsul primelor generații de imigranți, nimic nu i-ar fi putut împedea să emigreze cu toții în Moldova, unde pământul este mai roditor și clima mai dulce.

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 206, 222, 235, 241, 263, 302, 316, 320, 329, 402, 460.

Dela 1349 nu mai avem nicio știre despre voevodul Bogdan, doar atât, că un document din 1353 amintește despre un loc, „care desparte moșiile fraților Ștefan și Ioan de moșiile unchiului lor Bogdan“¹⁾. Este probabil, că Bogdan n'a mai recurs la acte de violență, ci s'a mărginit mai mult la organizarea partizanilor săi și la înjghebarea în Moldova a unui partid potrivit stăpânirii ungurești, reprezentată de dinastia voevodului Dragoș. În 1359 regele Ludovic conducea personal o expediție militară împotriva lui Dușan al Serbiei, iar în Moldova avea loc schimbarea domniei, în urma morții voevodului Sas. Profitând de această ocazie favorabilă, voevodul Bogdan, însoțit de partizanii lui numeroși, trecu în Moldova, unde a reușit fără mari greutate, să frângă rezistența întâmpinată din partea fiilor lui Sas Vodă, și să se facă stăpânul țării.

Alarmat de noua trădare a lui Bogdan, regele se grăbi să vină în ajutorul credincioșilor săi și să readucă la supunere pe Bogdan. În lupta ce s'a dat în Munții Maramureșului — probabil între Borșa și Cârlibaba — regele a întâmpinat o rezistență atât de înverșunată din partea lui Bogdan, încât, ca să evite un dezastru total și rușinos, a recurs la bunele servicii diplomatice ale lui Dragoș, fiul lui Giula. Acesta pare să fi izbutit a-l determina pe voevodul Bogdan, să recunoască suveranitatea coroanei ungare și să dea asigurări privitoare la respectarea moșiilor aparținătoare fiilor lui Sas Vodă. Ca urmare, regele a considerat Moldova ca „restaurată“, iar în primăvara anului următor (1360) a procedat la răsplătirea meritelor fruntașilor maramureșeni, câștigate în campania împotriva lui Bogdan²⁾. Favoarea regală s'a revărsat din belșug mai ales asupra credinciosului său Dragoș, fiul lui Giula, pe care-l încinse cu o prețioasă eșarfă de cavaler³⁾, și-i dăruî, cu titlul nobiliar, satele Ocnașugatag, Brebi, Copăceni, Desești, Hărnicеști și Satșugatag, pe care le stăpânise tatăl său Giula numai pe baza dreptului românesc, după care, până atunci, erau obligați să plătească regelui darea numită quinquagesima. Motivul favoarei speciale acordată lui Dragoș îl constituie, după cuvintele regelui: „meritele câștigate prin multe feluri de acte de credință și loială supunere, servicii aduse majestății noastre cu ocazia mai multor misiuni și expediții încredințate, mai cu seamă în restaurarea țării noastre Moldova, când prin neconțința lui strădanie, prin trează veghe și neobosită grijă, a adus la păstrarea neclintitei credințe față

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 32.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 37—51.

³⁾ În 1384 centura de cavaler a lui Dragoș se afla în proprietatea fiului său Vasile. Mihályi, o. c. p. 81.

de coroana regală, pe mai mulți Români rebeli (plures olachos rebellantes), porniți spre abatere dela calea datoritei credința¹⁾

Despre fiii voevodului Sas documentele nu fac nicio amintire, precum nici despre voevodul Bogdan, împotriva căruia regele n'a luat nici de data aceasta măsuri de pedepsire. În anii 1360 — 1364 regele a condus împotriva Moldovei mai multe expediții, dar voevodul Bogdan se întărise atât de mult, încât regele nici după cele mai înverșunate lupte n'a reușit să-l biruiască și să-l silească la supunere. După cum mărturisește arhidiaconul Ioan de Târnava, biograful regelui Ludovic: „În timpul acestuia (a regelui Ludovic) Bogdan, voevodul Românilor din Maramureș, adunând pe Români din acel district, a trecut clandestin în Țara Moldovei, supusă coroanei ungare, dar din pricina vecinătății Tătarilor de mult timp părăsită de locuitori. Și cu toate că a fost combătută mai adeseori (saepius) de armata regelui însuși, totuși, crescând numărul Românilor locuitori din aceea țară (în Moldova), s'a dezvoltat în stat independent (în regnum est dilatata)²⁾. În luptele acestea cele mai mari pierderi le-au suferit fiii voevodului Sas, dar mai ales voevodul Baliță, moștenitorul legitim al tronului Moldovei. „Strășnicul bărbat Baliță — zice regele Ludovic — cu atâta dragoste ferbinte s'a atașat majestății noastre, încât lăsând în urmă rudele sale scumpe, cumnații și toate bunurile sale în Țara Moldovei, a venit în regatul nostru Ungaria... nu fără vărsarea sângelui său propriu și îndurarea rănilor și a morții crude a fraților și a apropiaților săi și a mai multora dintre slujitorii săi³⁾).

Văzând inutilitatea luptei împotriva lui Bogdan, regele renunță la cucerirea Moldovei și adăposti în Maramureș pe Baliță, Drag, Dragomir⁴⁾ și Ștefan⁵⁾, fiii voevodului Sas. Ioan, un alt fiu al voevodului Sas, rămâne probabil încă în Moldova, sau poate s'a refugiat în Polo-

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 37—40.

²⁾ Thurocz, *Chronica Hungarorum, inserta simul chronica Ioannis Arhidiaconi de Kikulew*, II, 49, apud Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I. Vindobonae, 1766, p. 243.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 56.

⁴⁾ Dragomir era ginerele și nu fiul voevodului Sas. Unul din fiii lui Dragomir Tatomir, a căzut eroic sub cetatea Belcz, iar al doilea fiu, Ioan Românul, în 1378 era curtean regesc. Lukinich, o. c. p. 276—279, și Mihályi, o. c. p. 88.

⁵⁾ Ștefan s'a așezat în 1368 în Polonia, unde a primit dela regele Cazimir mai multe sate și moșii. Azi există în Polonia 64 familii nobile, cu diverse nume familiare, luate după numele moșilor pe care s'au așezat, care mai păstrează amintirea descendenței lor din Sas Vodă, iar blazoanele lor nobiliare reprezintă semnele heraldice ale Dragoșizilor. Cf. Wyrostek Ludwig, *Rod Dragów i Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, (Neamul lui Dragoș și Sas în Halici), Cracovia, 1932.

nia, dar în 1368 revine și el în Maramureș, participând la toate favorurile regale acordate fraților săi.¹⁾

Fiii lui Sas Vodă au fost răsplătiți pentru credința lor cu o risipitoare generozitate, unică prin proporțiile ei. Voevodatul Maramureșului n'a fost desființat, probabil la dorința expresă a lui Baliță, care ținea mult la titlul de voevod, cât și pentru liniștirea Românilor din Maramureș, pentru ca „perversitatea lui Bogdan să nu treacă drept exemplu și la alții, ispititși de asemenea fapte“. Voevodul Ștefan,²⁾ pe care documentele nu-l mai amintesc, probabil murise, și de aceea la 2 Februarie 1365 Băliță purta titlul de voevod al Maramureșului („Balk filium Zaaz Voyvodam nostrum Maramorosiensem“). După ce regele Ludovic își stăpânise mânia de atâtea ori, pentru trădările repetate ale voevodului Bogdan, de data aceasta nu se putu stăpâni să nu dea curs liber amărăciunilor încercate de atâtea timp: „Voevodul Bogdan și fiii săi ³⁾ fulgerați de diavol, dușmanul neamului omenesc, care cu păinjnișul răutăților și a otrăvitoarei înșelăciuni pătrunzând adânc în inima lor, i-a îndemnat, ca abătându-se de mai multe ori (plurtes) dela calea adevărului și dela statornicia credinței datorată, să treacă clandestin din numitul nostru regat al Ungariei, în țara noastră a Moldovei, pe care s'au învrășmăsit a o ținea și păstra pentru ei, spre, ofensa mașestății noastre“. Ca urmare, voevodul rebel și cu fiii săi sunt spoliați de moșiile lor Cuhea, Ieud, Bocicoel, Vișoale, Borșa și Săliștele, care sunt dăruite fiilor lui Sas Vodă, după ce documentele regești eliberate asupra acestor moșii în favoarea voevodului Bogdan și a fiilor săi, regele le-a declarat „stricate, anulate și revocate“.⁴⁾

IV

În afară de moșiile maramureșene ale voevodului Bogdan, fiii lui Sas Vodă mai primiră în curs de trei decenii o mulțime de moșii, cu peste o sută de sate, situate în Maramureș, Ugocea, Sătmar, Sălaj, Someș și Bihor. Între proprietățile lor figurează și cetățile Husi, Chioar, Nyalab, Seleuș și Aurișul din Sălaj. Începând cu anul 1368 Baliță și

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 65.

²⁾ Fiii voevodului Ștefan: Sandrin, Mihai, Alexe, Nicolae, Scora, Baba și Margareta măritată cu Petru din Baiaspric, se împart în 1385 asupra moșiilor părintești Vișeu de Sus, Șieu, Botiza și Dănești. Copiii voevodului Ioan, fratele lui Ștefan, au fost Andrei, Gheorghe, Stana măritată cu Sandrin Gerheș din Serasău și Rosalia măritată cu Ioan de Dolha. Fiii și nepoții voevodului Ioan se împărțiră în anii 1411—1430 asupra moșiilor Rozavlea, Strâmtura, Botiza, Cuhea, Slătioara-Șieu, Poienile Izei, Petrova, Leordina, Ruscova și Poienile de sub Munte. Cf. Mihályi, o. c. p. 85, 166. 168, 175, 229, 248, 280.

³⁾ Dintre copiii voevodului Bogdan nu cunoaștem decât pe Lațcu, urmașul său la tron, și pe fiică-sa Mușata.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 57.

Drag purtară împreună demnitățile de comiți ai Maramureșului, Sătmarului, Ugocei, și ai Săcuilor, iar în 1387 i-se acordă și lui Drag titlul de Voevod al Maramureșului. Ioan lui Sas poartă titlul de magistr, iar în 1388 pe acela de magister agazonum, marele măestru al grajdurilor curții regale.¹⁾ Ei devin astfel unii din cei mai bogăți și mai respectați magnați ai Ungariei. Magistrul Drag se bucura de o vază atât de mare, încât la 1386 făcea parte din cei mai de frunte zece magnați ai țării, (doi cardinali, doi episcopi, cinci magnați și Drag), care au tratat la Győr, în prezența reginelor Elisabeta și Maria, condițiile împăcării dintre regina Maria și soțul ei Sigismund de Luxemburg, viitorul împărat.²⁾

Ascensiunea fiilor lui Sas Vodă nu se datorează numai bunăvoinței regești, ci ea se datorează în primul rând vitejei fără pereche de care au dat dovadă acești principii români, în toate războaiele pe care le-au purtat regii Ungariei în ultimele patru decenii din veacul al XIV-lea. După terminarea luptelor împotriva lui Bogdan, în Mai 1365 ei participară la expediția regelui Ludovic împotriva lui Sracimir al Bulgariei, când, sub cetatea Vidin, căzu eroic cumnatul lor Dragomir.³⁾ Un document din 22 Iunie 1384, redactat la ordinul reginei Maria, aduce elogiul magistrilor Drag și Ioan,⁴⁾ pentru strălucirile lor merite, pe care le-au câștigat în expediția condusă de ei în Galiția, împotriva Litvanilor. Cu ocazia aceasta — spune documentul — ei au reușit să-i bată pe Litvani, să le captureze prăzile adunate în Galiția și să prindă pe mulți dintre ei, chiar și pe Prezkoya conducătorul Litvanilor. În această luptă magistrul Drag s'a ales cu răni enorme în față (enormia în faclă vulnera ab ipsis Lithvanis recipisse⁵⁾). În campania din Serbia, din anul 1392, regele Sigismund, mișcat de eroismul voevozilor Baliță și Drag, îi răsplăti, chiar pe câmpul de luptă, cu trei diplome privilegiale.⁶⁾

Acordând voevodului Baliță și demnitatea de comite al Maramureșului, regele Ludovic a găsit cea mai potrivită soluție pentru desființarea în mod treptat a autonomiei voevodatului românesc. Incepând cu anul 1373 Maramureșul figurează în mod constant sub numele de

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 56, 65, 68, 69, 73, 74, 82, 85, 87, 89, 102, 109, 114, 117, 123, și Lukinich, o. c. p. 265, 279, 280, 340, 430—432, etc.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 85 nota și Századok, 1896, p. 143.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 87 și 88 nota 3.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 291, este amintit ultima dată Vasile, fiul lui Ioan, despre soarta căruia nu se știe nimic.

⁵⁾ Mihályi, o. c. p. 82—84.

⁶⁾ Lukinich, o. c. p. 430—432.

„Comitatus Maramorosiensis“¹⁾. În 1383 găsim organizată și funcția stabilă de vice-comite, care în acest an este ocupată de magistrul Lupu²⁾. În 1385 Maramureșul este împărțit din punct de vedere administrativ în patru preturi, conduse de câte un pretor. Un document din acest an, eliberat de oficialitatea comitatului, indică cu numele și persoanele conducătoare ale acestui comitat: „Noi Bancu de Sarasău, vicecomite în persoana voevodului Baliță comite de Sătmar și Maramureș, precum și cei patru pretori nobili ai aceleiași comitat de Maramureș, și anume, Cândea de Virișmort, Petru de Crăciunești, Dragomir de Giulești și Vasile fiul lui Drag de Bedeu“³⁾. Deoarece vice-comitele și pretorii erau aleși de către colectivitatea nobililor din comitat, trebuie să presupunem, că în 1385 era constituită și „Congregatio Generalis Universitatis Nobilium Comitatus Maramorosiensis“⁴⁾, care până în 1848 a fost organul suprem de conducere al Maramureșului. Motivul pentru care găsim, la 1385, alături de comitele român, un vice-comite român și patru pretori români, se datorează faptului, că până la începutul veacului al XVI-lea, Congregația Generală a Maramureșului a fost compusă numai din nobili români. În urma transformării Maramureșului în comitat feudal, autonomia voevodatului românesc devine o himeră. Voevodul, ce-i drept, încă există, dar atribuțiile voevodale le exercită mai mult comitele, care în aceeași persoană este și voevodul Românilor. Acesta, fiind mereu absent, își subdelege atribuțiile vice-comitelui, funcționar al comitatului. De altă parte, atribuțiunile administrative și judecătorești ale cnezilor trecură asupra pretorilor comitatensi, așa că rolul lor se mărgini doar la încasarea quinquagesimalei; după oile supușilor. Din cauza aceasta, odată cu dispariția voevozilor Baliță și Drag, dispăre și voevodatul maramureșan, ca o instituție căzută în desuetudine și inutilă; iar cnezii, la rândul lor, vor dispăre treptat, în urma încadrării lor de bunăvoie în sistemul feudal, devenind nobili.

Pentru pierderea voevodatului autonom, voevozii Baliță și Drag au încercat să se recompenseze prin înființarea unei suveranități religioase asupra Românilor din Transilvania de Nord. Ca fii de domnitor și competitori legitimi la tronul Moldovei, ei nu puteau să renunțe la exercitarea unei suveranități, iar în cadrul statului maghiar, aceasta era singura suveranitate ce se putea exercita. Biserica Maramureșului, subordonată Mitropoliei din Halici, era foarte bine organizată. Ea avea biserici și preoți în toate satele, ba avea chiar și câteva mănăstiri, în

¹⁾ Mihályi, o. c. p. 65 — 70.

²⁾ Mihályi, o. c. p. 79.

³⁾ Mihályi, o. c. p. 85.

⁴⁾ Mihályi, o. c. p. 151.

care vieața monahală era înfloritoare. Preoția se bucura de o mare cinstitură, încât ea era îmbrățișată chiar și de fiii celor mai de seamă fruntași, cum era bunăoară preotul Miroslav; fiul lui Ciula și fratele diplomatului Dragoș.¹⁾ Începând cu a doua jumătate a veacului al XIV-lea, preoția devine monopolul familiilor nobile, dintre care mai multe ramuri vor adopta numele familiar Pop, după ocupația de preot a întemeietorilor lor.

Profitând de anexarea Haliciului la Polonia, magistrul Drag făcu o călătorie la Constantinopol, unde, la 13 August 1391, exoperă dela Patriarhul Antonie un decret, prin care mănăstirea din Peri, închinată Arhanghelului Mihail, o veche ctitorie a Dragoșizilor, a fost înălțată la rangul de Stavropighie și supusă direct jurisdicției Patriarhiei din Constantinopol. Egumenul Pahomie din Peri a fost investit cu drepturi episcopale asupra Românilor din Maramureș, Sălaj, Ugocea, Mediașul din Săimar, Bârjaba din Bereg, Ciceu și Bolovăneș de pe Someș, și Amlașul din Bihor. Totodată Baliță și Drag, care nu se prezentară la Patriarhie cu titlurile lor de comiți, ci cu acelea de voievozi și de fii de domnitor, au fost investiți de Patriarh cu dreptul de a alege ei, împreună cu călugării Mănăstirii, pe urmașii egumenului Pahomie.²⁾ Tot în 1391, Patriarhul Antonie încredințează pe Ieromonahul Simion cu administrarea Bisericii din Halici, până ce Patriarhia va trimite acolo pe un alt arhiereu; iar dacă s'ar întâmpla ca Simion să moară, Patriarhul învestește pe voievozii Baliță și Drag cu dreptul de a alege un înlocuitor, care să guverneze conform însărcinării date Ieromonahului Simion.³⁾

Comentând cele două documente patriarhale, istoricul maghiar Gáldi László, unul din susținătorii teoriei imigrației, trage următoarea concluzie: „În cazul acesta este vorba despre un alt lucru, decât despre un simplu drept de patronat al stăpânului. Se pare, că Baliță și Drag pretindeau să exercite dreptul de patronaj asupra tuturor Românilor, cari locuiau în Nord-Estul Ungariei“⁴⁾. Aspirațiunile celor doi voievozi maramureșeni, de a exercita patronatul religios asupra unor mase de Români, al căror teritoriu depășea cu mult limitele proprietăților lor; de a așeza temelia acestui patronat în Mănăstirea Peri, ctitoria lor familiară; de a întemeia acest drept de patronat nu pe calitatea lor de proprietari și de demnitari înalți ai regatului, ci pe aceea de voievozi; și în fine, de a exopera dela Patriarhie dreptul de patronat religios

¹⁾ Mihalyi, o. c. p. 26, 33, 53, 81.

²⁾ Mihalyi, o. c. p. 109 și Lukinich, o. c. p. 419.

³⁾ Lukinich, o. c. p. 420.

⁴⁾ Lukinich, o. c. p. 420 nota.

asupra Românilor din Nord-Estul Ungariei și din Galizia fără învoirea prealabilă a regelui lor; — dovedesc tendințe identice cu acelea, pentru care a luptat și a biruit voevodul Bogdan. Dacă voevodul Balșă și Drag ar fi reușit să transmită urmașilor lor neștirbite demnitățile și averile deținute de ei, aspirațiunile lor îndrăznețe s'ar fi realizat poate pe deplin.¹⁾

Fiind mereu strâmtorat de bani, regele Sigismund se împrumuta adesea dela bogații voevozi maramureșeni, acordându-le în schimb diferite favoruri și garanții, precum și cetatea Seleuș cu titlul de gaj. După un timp, datorită intrigilor țesute de magnații rivali și invidioși, regele și-a schimbat atitudinea avută față de voevozii maramureșeni. La 1399, el retrage donația făcută lui Drag asupra cetății Seleuș, resti-

¹⁾ Voevodul Băliță a avut doi fii, pe Dumitru și Sandrin. Dumitru este amintit ultima dată într'un document din 1405, altceva desore el nu știm. În 1434 Sandrin lui Băliță era mort, dar soția lui „Domina Justina” era încă în viață. Împreună cu fiul ei Ioan și cu nepotul ei Mihai, „filius domini, Ioanis Balk Sandrini”. Despre soarta acestora nu se știe nimic. Cf. Mihályi, o. c. p. 123, 130, 289.

Voevodul Drag a locuit mai întâi în satul Lunca Pietroasă, numită de atunci Drăgoiești, iar de către Ruteni Drahovo. În 1378 și-a stabilit reședința în cetatea Nyalab, unde a și murit în anul 1400. El a avut tot doi fii, pe Sandrin și Gheorghe. Sandrin, zis și Rîșcu, stabilit la Drăgoiești, este străbunul familiei Rîșcu de Drăgoiești, azi rutenizată, cu excepția câtorva ramuri mici, stabilite prin căsătorie în satele de dincoace de Tisa. Gheorghe lui Drag s'a stabilit în Cetatea Chioarului, iar după moartea lui, fiii săi Nicolae și Roman s'au împărțit asupra averilor părințești, primul rămânând în Chioar, iar al doilea stabilindu-se în Maramureș, la Drăgoiești. Acest Roman este străbunul familiei Roman de Drăgoiești, care a avut aceeași soartă ca și familia înrudită Rîșcu de Drăgoiești.

Nicolae lui Gheorghe, trăind în mediu străin și fiind căsătorit cu o străină, și-a crescut copiii în spirit unguresc și în religia catolică. Din cauza aceasta familia lui, care a adoptat ca nume familiar numele unguresc Dragfy s'a maghiarizat, uitându-și cu timpul și originea română. Fiul său Bartolomei, zis și Birtoc Dragfy, fost voevod al Transilvaniei, a primit în anii 1473 și 1480, dela regele Matei Corvinul, donație regală asupra 19 sate din Maramureș, însă, din cauza protestului și a opunerii dârze întâmpinate din partea nobililor români, el nu s'a putut introduce decât în stăpânirea ținutului de pe cursul superior al văii Tisa, dela izvoarele ei până la Crăciunești. În 1495 regele Vladislav a confiscat dela Birtoc Dragfy moșia de pe valea Tisei, pe care a transformat-o într'un domeniu regal, cu centrul administrativ la Bocicoi. Trei sate le-a dăruit însă familiei nobile ungurești Pogány de Cseb, din comitatul Zala, ai cărei membrii s'au și introdus în stăpânirea lor, la 1500, stabilindu-se în satul Domnești. Ioan Dragfy, fiul voevodului Birtoc, a fost comandantul cavaleriei nobile, apoi palatin al țării, și în fine a căzut eroic în măcelul dela Mohács (1526). Gașpar Dragfy, fiul palatinului Ion, comite de Crasna și Solnoc și căsătorit cu Ana Bathory, a trecut la religia calvină. Cu moartea lui Gheorghe Dragfy, fiul lui Gașpar, întâmplată la 1555, familia Dragfy se stinge, iar moșiile ei trecută în proprietatea principilor transilvani. Cf. Mihályi, o. c. p. 123, 450, 548, 552, 569, 575, 588.

tuindu-i datoria cu care era grevată, și dăruind cetatea, în aceleași condiții, favoritului său Petru Perényi, comite al Săculilor, om destul de bogat, ca să poată satisface cererile de împrumut ale suveranului său. Incurajat de acest succes, Perényi reuși să pună mâna pe documentele de proprietate ale lui Drag, privitoare la cetatea Nyalab, și făcându-le să dispară, îl provoacă pe Drag, să-și justifice dreptul de proprietate asupra cetății amintite. Din nefericire Drag muri, chiar în cetatea Nyalab, înainte de a-și putea justifica dreptul său de proprietate, și de a se putea răzbuna asupra rivalului său. După moartea lui Drag, Perényi ocupă pentru sine domeniul și cetatea Nyalab. Aceasta cu aprobarea tacită a regelui. Procesul ce a urmat între familiile Perényi și Dragfy, a durat până în 1506, când s'a terminat în favoarea familiei Perényi ¹⁾

Scandalizat de ingrătitudinea regelui, voevodul Baliță ridică stindardul revoltei, aderând la magnații nemulțumiți cu domnia tiranică a regelui Sigismund, care proclamară de rege pe Ladislau de Durazzo, regele Siciliei. Incepu astfel o luptă crâncenă și pustiitoare între Baliță și partizanii regelui Sigismund, conduși de principele Teodor Koriatozici și Petru Perényi. Fiind părăsit de cetățenii orașelor regești, care formau în acest timp proprietățile sale, Baliță se împacă cu Moldovenii, obținând din partea lor un ajutor înarmat, cu care pedepsi aspru pe adversarii săi, pustiindu-le moșiile, aprinzându-le casele și nimicindu-le documentele de proprietate. Invasia Moldovenilor este menționată de trei documente, în care se spune, că: „din cauza aprinderilor și a răutății preconcepută a unor dușmani ai Ungariei și invadatori din Moldova... pe lângă bunurile pierdute, au căzut pradă flăcărilor și documentele nobililor privitoare la proprietățile lor“ ²⁾. Consecința imediată a revoltei lui Baliță, a fost destituirea lui din toate demnitățile și decretarea lui de infidel al regelui ³⁾. În vara anului 1403 armata pretendentului Ladislau a fost bătută la Győr, iar revolta a fost înăbușită. La 8 Octombrie din același an, regele a acordat amnestie tuturor foștilor revoltați, cu condiția să revină la datorita credință și supunere. De amnestia aceasta a beneficiat și voevodul Baliță, însă demnitățile avute nu le-a mai reprimi, voevodul românesc s'a desființat, iar orașele regești și cetatea Hust au ajuns în stăpânirea regelui.

La 17 Februarie 1405 voevodul Baliță nu mai era în viață ⁴⁾. Odată cu dispariția lui, a dispărut și patronatul bisericesc, decăzând totodată și autoritatea Egumenilor dela Peri. Aceștia vor avea de dus

¹⁾ Komáromy, o. c. p. 505 - 508.

²⁾ Mihalyi, o. c. p. 143, 147, 156

³⁾ Mihalyi, o. c. p. 128.

⁴⁾ Mihalyi, o. c. p. 130: „Quondam Magister Balk Voyvoda Maramorosiensis“.

lupte grele împotriva lăcomiei coloniștilor din Câmpulung, precum și împotriva tendințelor tot mai stăruitoare ale episcopilor ruteni din Muncaci, de a-și extinde jurisdicția și asupra Românilor din Maramureș, invocând drept pretext, superioritatea rangului lor ierarhic și identitatea religiei, ritului și a limbei liturgice ¹⁾. În prima jumătate a veacului al XVI-lea dreptul episcopal al Egumenilor din Peri dispăre, dar Mănăstirea Peri va continua să rămână un puternic focar de cultură, până la începutul veacului al XVIII-lea, când va fi distrusă de bande revoluționare, iar moșiile ei vor fi secularizate de principele Francisc Rakoczy II. Nu mult după această fărâdelege dispăre și Episcopia Maramureșului, condusă din veacul al XVI-lea de episcopi proprii, unii dintre ei fiind chiar nobili maramureșeni, sfințiți la Suceava, de Mitropolitii Moldovei. Pe locul vechei ctitorii voevodale mai străjuește o cruce, drept mărturie a măreției și vredniciei voevozilor maramureșeni din veacul al XIV-lea.

V.

Credem, că datele arătate mai sus, ne îndreptățesc să formulăm cu privire la Voievodatul Maramureșului, următoarele concluziuni:

1. Voievodatul Maramureșului a fost o instituție autohtonă, care s'a născut, s'a dezvoltat și a înflorit pe platourile Maramureșului cu mult înainte, de ce ar fi ajuns Maramureșul în sfera de influență politică a Ungariei.

2. Ordinea juridică și socială a acestui voievodat a fost cu totul deosebită, atât de aceea a Ungurilor descălecători, cât și de aceea a sistemului feudal din Apus, introdus în regatul Ungariei.

3. Chiar și în cadrul statului unghuresc, Voievodatul Maramureșului și-a păstrat încă multă vreme o largă autonomie; voievodul său exercitând puterea de șef suprem administrativ al ținutului, precum și puterea de judecător suprem în toate cauzele, mari și mici, ivite între Români din Maramureș.

4. Constrâns a se încadra în erarhia feudală a regatului ungar, voievodatul a luptat neîncetat pentru salvarea autonomiei sale, ca instituție conducătoare politică a Țării Maramureșului, manifestând dela început tendințe spre o suveranitate deplină, până la totala independență față de coroana ungară.

5. Aceste tendințe ale Voievodatului Maramureșului au fost motorul principal al acțiunii de rezistență a voievodului Bogdan, care, dacă n'a reușit să le realizeze în Țara Maramureșului, le-a realizat în Țara Moldovei, dar cu concursul prețios al maselor românești din Țara Maramureșului.

¹⁾ Mihalyi, o. c. p. 306, 393, 395, 402, 406, 536, 606, 624.

6. Aceleași tendințe de autonomie până la suveranitatea deplină ale Voevodatului Maramureșului, i-au determinat și pe voevozii maramureșeni Baliță și Drag, să întemeieze Stavropighia din Peri și să exopere pentru ei dreptul de patronat bisericesc peste Românii din Nord-Estul Ungariei și Halci, scopul lor fiind, să exercite cel puțin o parte din suveranitatea pe care a revendicat-o totdeauna Voevodatul Maramureșului.

ALEXANDRU FILIPAȘCU

BIBLIOTECA CENTRALĂ A ASOCIAȚIUNII (ASTRA)

ISTORIC — DESVOLTARE — PERSPECTIVE

Ideea întemeierii unei asociații culturale a Românilor din Transilvania prinsese rădăcini trainice în mintea „intelenței” române, încă de pe vremea revoluției din 1848. Înăptuirea ei a întârziat până în 1861, când strădania mitropolitului Șaguna, a dus la obținerea aprobării necesare dela Curtea crăiască din Viena. O mână de vrednicii fii ai neamului cu dragoste de popor, a putut porni atunci pe drumul realizărilor, așa cum făcuseră mai înainte Sașii, întemeind în 1840 „Verein für Siebenbürgische Landeskunde” și Ungurii societatea „Erdélyi Muzeum”, în 1859. Asociațiunea română, spre deosebire de celelalte două societăți, avea la îndemână mijloace modeste, ea biziundu-se mai mult pe popor, pe când societatea săsească și maghiară aveau sprijinul unei nobilimi și burghezii bogate și înșiărite, plus ajutorul statului. Totuși rezultatele la care a ajuns Asociațiunea — văzute azi prin perspectiva istoriei — întrec în mod net pe cele ale societăților amintite, prin ecoul larg pe care l-a avut în sufletul poporului român transilvan, prin întărirea conștiinței dreptului la libertate al poporului și prin făurirea unității spirituale a Românilor de pretutindeni.

Printre multe biruințe ale Asociațiunii se numără și alcătuirea și susținerea Bibliotecii Centrale „Astra”, a cărei vieță și desvoltare este o frântură din lupta pentru cultură, progres și libertate culturală a Românilor transilvani, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea până azi, fapt ce îndreptățește rândurile ce urmează.

Asociațiunea prin însăși natura ei pretinde alcătuirea unei bibliotecii-anexă, care să fie depozitara produselor spirituale ale poporului român, îndeosebi a celui transilvan și instrument de cultură, fără de care nu se poate desfășura o activitate științifică — literară. Dacă în actele de constituire din 1861, niciun articol nu amintește în mod expres înființarea unei bibliotecii, totuși faptul că printre „oficialii”

Asociațiunii este pomenit și un bibliotecar-arhivar, cu însărcinarea precisă de a „înregistra operele și obiectele științifice“, dovedește că înființarea ei era socotită ca lucru dela sine înțeles, deși probabil întemeietorii nu erau încă lămurii deplin nici asupra felului de organizare, nici asupra înzestrării și nici chiar asupra rostului bibliotecii.

Oricum ar fi, constatăm că odată cu înființarea Asociațiunii, în anul 1861, ia ființă și biblioteca, având ca întâiul bibliotecar pe Visarion Roman¹⁾, ales cu 61 voturi, față de Zaharia Boiu, care a întrunit 30. Sediul acestui început este modest: o cameră a Seminarului Diecezan, în care era instalată cancelaria și arhiva Asociațiunii și care se adaptează mentrei de bibliotecă prin introducerea unui dulap pentru cărți.

Biblioteca constituită, începe să trăiască, cum era și natural, din donațiuni și deabia în ședința adunării generale din 1862, dela Brașov, se hotărăște alocarea unui fond de 100 fl. pentru achiziționarea de cărți, fond care în unii ani nu se alocă, iar altelei rămâne neîntrebuințat. Cărțile de temelie au fost dăruite de canonicul T. Cipariu, de medicul Nicolae Stoia și de Ion Pinciu. Urmează, în 1862, donația mai bogată a directorului dela Orlat Moise Panga, care înglobează 165 lucrări de popularizare în limba germană și un atlas. Tot în acest al doilea an dela întemeiere, se primesc în dar cărți dela librarul din Sibiu, Samuel Filtsch, care promite să dăruiască pe viitor toate lucrările editate de librăria sa. „Tipografiile noastre românești n’au făcut încă această nici una,“²⁾ observă dojenitor Visarion Roman.

Astfel în luna Iulie 1862, biblioteca cuprindea 195 volume provenite toate din donațiuni. În anul următor numărul volumelor crește la 344, spor realizat tot din donațiuni, deoarece cărțile ce trebuiau să fie achiziționate din fondul de 100 fl. nu s’au putut cumpăra. Dintre noii donatori amintim pe Papiu-Ilarian, Ioan Pușcariu, Treboniu Laurian și poetul George Tăutu din Moldova.

În 1862, la adunarea generală dela Brașov, s’a hotărât constituirea unei comisiuni, care să selecționeze operele ce urmează să fie cumpărate din fondul alocat în acest scop. Președinte al comisiunii a fost ales canonicul T. Cipariu, iar membrii Gh. Barițiu, G. Munteanu, directorul gimnaziului din Brașov și I. Antonelli, canonic în Blaj. To-

¹⁾ Născut în 1833 în Seuca-Târnava-Mică. Absolvent în teologie. Profesor la Institutul pedagogic din Sibiu. Învățător în Rășinari. Redactor la „Telegraful Român“. Membru corespondent al Academiei Române. Creator și director al băncii „Albina“. Decedat în 1885

²⁾ Protocolulu adunării generale a Asociațiunei... ținuta în 7 și 8 Sept. 1853 în opidulu Blaj, p. 87.

todată s'a hotărît luarea de contact cu diferite societăți și academii literare și în special cu Academia de Științe din Viena și Budapesta, pentru a se ajunge la un schimb de publicații, lucru socotit de către comitet „din multe privințe important pentru juna noastră Asociațiune“. ¹⁾

Pentru a lămuri și mai mult începuturile bibliotecii, merită să relevăm contribuția lui T. Cipariu, care, împreună cu Gh. Barișiu, i-au fost adevărați ctitori, sprijinindu-o în toate împrejurările. Cipariu, în calitate de vice-președinte al Asociațiunii, înaintează în 1862, o cerere guvernului din Viena spre a obține deplină libertate pentru importul de cărți românești din Principatele Române și de ori și unde, în folosul bibliotecii, care trebuie să fie „cât se poate mai completă de cărți românești“. Tot el, în discursul rostit la adunarea generală din Iulie 1862, propune să se alcătuiască o bibliotecă veche românească, care să cuprindă cărți și manuscrise până pe la 1700, pe cheltuiala Asociațiunii și în depozitul ei, „la care faptă ar fi de a se ruga să concure toată națiunea română, fiindcă e în interesul general al nostru al tuturor“. ²⁾ O comisiune de pe lângă bibliotecă ar trebui apoi să se ocupe de „exploatarea“ ei, spre a aduna material pentru un dicționar românesc cât mai complet. Măreș a fost gândul învățatului canonic dela Blaj, dar realizarea lui se pare că era peste puterile poporului nostru, care deabia începuse să se bucure de puțină libertate și de învățatură înaltă. Cipariu idealist, dar clarvăzător, face un gest elocvent: dăruiește bibliotecii toate operele proprii și promite să facă acest lucru și în viitor, cu toate lucrările ce le va publica.

Între timp înzestrarea cu cărți se făcea în mod cu totul insuficient. Visarion Roman este întâiul care o spune lămurit în raportul din 1863: „Ceea ce avem e încă foarte puțin și neînsemnat pe lângă aceea cum ar trebui să fie o bibliotecă și colecțiunile unei Asociațiuni ca a noastră“. ³⁾ Nici situația periodicelor nu era mai bună, deoarece nu au intrat regulat decât *Telegraful Român*, *Aurora Română*, *Amicul Școlii*, și *Organul Pedagogic*.

În anul 1864 se fac întâile cumpărături de cărți, iar în 1865, Academia de Științe din Viena își începe contribuția sa deosebit de importantă, contribuție care va continua în mod statornic și crescând până după anul 1890.

Raportul din 1865 al lui Visarion Roman înfățișează iarăși o situație nu tocmai îmbucurătoare: „Biblioteca noastră nu stă azi nici pe departe în acea stare, ce cu tot dreptul s'ar aștepta după însem-

¹⁾ *Ibidem*, p. 67.

²⁾ *II Adunare generale a Asociațiunii... ținuta în Brașiovu*, p. 124-125.

³⁾ *Protocolul adunării... ținuta în Blaj în 1863*, p. 86.

năitatea Asociațiunii noastre și cu privire la timpul, de când s'a întemeiat ea.¹⁾ Mai mult încă, el subliniază faptul că și pușinul din care este alcătuită biblioteca, în mare parte este fără valoare. Ceea ce este mai de preț sunt cărțile cumpărate, precum și cele donate de Academia din Viena. Numărul total al operelor este de 250, iar al volumelor de 679. Dintre noii donatori amintim pe Sava Popovici Barcianu și Petru Bodila.

Cu toată starea ei puțin înfloritoare, biblioteca începe să intereseze — probabil și din pricina publicării listei cărților în *Telegraful Român* din anii 1863 și 1865 — și diferite persoane cer cărți pentru consultare. Pus în fața acestei noi situații, bibliotecarul propune — tot în 1865 — adunării generale să se alcătuiască un regulament pentru întrebuințarea și folosirea bibliotecii. În același timp, Visarion Roman, care a fost un bibliotecar conștient de menirea lui, demisionează, motivând acest lucru prin obligația ca bibliotecarul să fie alături de cărți, ceea ce el nu putea face, deoarece locuia în Rășinari.

Urmașul lui este Nicolae Cristea,²⁾ care dacă la început arată un viu interes față de funcția ce o îndeplinea, nu același lucru se poate spune despre întreaga sa activitate. El are de înfruntat noi probleme născute din dezvoltarea înceată, dar constantă a bibliotecii. Din raportul anului 1866 vedem că numărul operelor a crescut la 344 — nu se indică volumele — sporind cu 63, provenite în special de la Academia din Viena, de la Sava Popoviciu Barcianu: *Istoria pentru începutul Românilor* de Petru Maior, de la Papiu Ilarian: *Tesauru de monumente istorice*, de la Zaharia Boiu și mai ales de la notarul din Săliște Dimitrie Marcu, care a dăruit prin testament 44 opere. Dintre acestea amintim *Satire* de A. Cantemir, traduse de A. Donici și C. Negruzzi, Iași, 1844. Tot atunci s'a procurat și lucrarea lui T. Maiorescu: *Despre scrierea limbii române*, Iași, 1861, dovadă că producțiunea literară de peste munți era urmărită în Transilvania.

Problemele noi care se înfățișau lui N. Cristea erau spațiul și clasificarea cărților, ceea ce înseamnă — zice el — „a le trece prin cenzura oarecărei critici... pentru că vor fi și de acele care nu merită a fi numărate între operele noastre“.³⁾ În ceea ce privește spațiul el se plânge că dulapul din cancelarie e plin și cărțile stau pe câte 2-3

¹⁾ Protocolulu adunării generale a V-a a Asociațiunii... ținute la Abrudu în anul 1865, p. 73.

²⁾ Născut în 1834 în Ocna-Sibiului. A studiat teologia la Sibiu și Lipsca. Între anii 1865-1883 redactor la „Telegraful Român“. Profesor de teologie. Condamnat în procesul Memorandului la 8 luni închisoare. Decedat în 1901 ca asesor consistorial.

³⁾ Protocolulu despre a șies'a Adunare generale, p. 48.

rânduri, iar altele pe masa bibliotecarului, nemai având loc în dulap. Clasificarea pe specialități o socotește necesară pentru „evidență” și fiindcă „numai așa va fi biblioteca bibliotecă, altminterea ea devine un magazin de cărți”.

În 1867 biblioteca a fost înzestrată cu un nou dulap mai încăpător și acum N. Cristea promite că va aranja cărțile pe specialități. Numărul operelor se ridică la 378, dintre care cele mai multe în limba germană, apoi în limba română, latină și ungară. Locul de frunte printre donatori îl ocupă tot Academia de Științe din Viena. Donație însemnată este și a lui I. Nemeșiu, avocat, cuprinzând 72 cărți în special istorice și a lui Ioan Bechnișiu „ascultător de drepturi în Viena”, care donează opera *Caronni în Dacia*, Milano, 1912.

Importanță începe să devină colecția de periodice românești transilvane, care și azi este deosebit de valoroasă mai ales în ceea ce privește ziaristica. „*Familia, Foata Societății din Bucovina, Magazinul pedagogic, Ateneul Român, Gazeta Transilvaniei, Convorbiri literare*, etc., încep sau continuă să sosească la bibliotecă cu regularitate, ca donații sau ca schimb pentru revista *Transilvania*, care își începuse apariția.

De subliniat este și dania consilierului de finanțe Petre Maniu, care cuprinde o colecție de documente publice, parte tipărite parte manuscrise, dintre care unele formează un material istoric prețios. Este întâia mențiune despre înzestrarea bibliotecii cu documente.

Peste puțin timp vor începe legăturile cu instituțiile de cultură din Țările Române și în special cu cele din București, izbutindu-se astfel pe încetul ca numărul și valoarea cărților românești să crească. Din anul 1868 avem întâia donație a Ministerului de Culte și Instrucțiune din București, compusă din 31 volume și 2 hărți. Biblioteca Centrală din Iași caută să intre și ea în legătură cu biblioteca Asociațiunii, a cărei existență era acum cunoscută în toate provinciile românești. Biblioteca din Iași trimite două cataloage de cărți proprii, cerând la rândul ei catalogul bibliotecii din Sibiu. Răspunsul acestora este că de îndată ce el va fi tipărit va fi trimis, tipărire care nu se întâmplă însă decât mult mai târziu, în 1881—1882.

Ideea sugerată de biblioteca din Iași a dăinuit și fostul bibliotecar Visarion Ronan propune, în adunarea generală din 1868, să se tipărească catalogul cărților „după ordinea aranjării bibliotecii” și să se alcătuiască un proiect pentru folosirea cărților. Ultima parte a propunerii este o revenire la propunerea sa din 1865 relativ la alcătuirea unui regulament al bibliotecii. Propunerile acestea au întâmpinat o puternică opoziție printre membrii comitetului, fiind socotită, întâia, ca

prea costisitoare, totuși se hotărâște în principiu publicarea catalogului cărților în *Transilvania*. În ceea ce privește regulamentul, el nu se putea alcătui în mod definitiv decât în adunarea generală din 1869, de aceea se hotărâște în mod provizoriu ca să se facă împrumuturi în schimbul unui „revers“ pentru membri, iar pentru nemembri pe garanția semnăturii a doi membrii din comitet. Acum, într'adevăr, biblioteca încetează de a fi un simplu magazin de cărți și devine, chiar dacă nu o bibliotecă cu sală de lectură, cel puțin o bibliotecă de împrumut, îndeplinindu-și astfel într-o câtva scopul ei cultural.

Nu știm din ce motive N. Cristea prezintă raportul pe anul 1868—69 cu întârziere, iar pe anul următor deloc, ceea ce pricinuește o vie indignare la adunarea generală dela Năsăud din 1870, care „reprobă în termeni serioși această desconsiderare necalificabilă a încrederii cu care l-a onorat Asociațiunea“¹⁾. Din această cauză nu cunoaștem îndeajuns dezvoltarea bibliotecii în acești ani. Știm însă că la adunarea generală din 1869, regulamentul a fost depus de comisia de redactare și a fost aprobat. El stabilește că operele se pot consulta atât în localul propriu cât și în afara lui. Zilele de consultare și de împrumut sunt Lunea și Joia între orele 11—12,30. Acest întâiu regulament marchează o etapă, atât prin determinarea caracterului public al bibliotecii, cât și prin legătura ce o stabilește între bibliotecă cititor și bibliotecar, obligând pe acesta din urmă să fie mai atent față de cărți. O altă consecință este remunerarea bibliotecarului-arhivar, prevăzută în proiectul de buget pe anul 1870—71, întocmit de Zaharia Boiu, la 200 fr., dar care la propunerea lui Iacob Bologa este scăzută la 100 fr. Semnificativ este însă faptul că deși Zaharia Boiu — care a arătat întotdeauna o deosebită dragoste față de bibliotecă — a propus încă 200 fr. pentru cancelarie, bibliotecă și arhivă, comitetul a găsit de cuviință să șteargă „cuvântul bibliotecă și arhivă“.

Natural că în astfel de împrejurări, biblioteca nu se putea îmbogăți cu lucrări de valoare prin cumpărături, iar donațiile erau încă mult prea neînsemnate. De aceea nu e de mirare că făcând o comparație cu biblioteca „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina“, înființată în 1862, constatăm că aceasta e mult mai bogată, înglobând la sfârșitul anului 1869 nu mai puțin de 1340 opere în 1221 tomuri, 513 fascicole și 23 hărți. Aceste opere au provenit din cumpărături efectuate „cu banii preliminari în această rubrică“ și prin „daruri generoase“, „bucurându-se biblioteca societății de multă simpatie din partea românilor binevoitori“.²⁾ Desigur că preocuparea covârșitor

¹⁾ *Transilvania*, an. 1870, p. 226.

²⁾ *Ibidem*, p. 75.

literară a acestei societăți comportă un mai mare interes față de bibliotecă, pe când Asociațiunea avea și are și azi scopuri mult mai variate, ceea ce o poate scuza întru câtva. Elocvențe sunt relativ la starea generală a bibliotecilor din Transilvania, cele scrise în anonim, dar credem că de Barișiu, într'o notă despre bibliotecile europene: „Cum stăm noi Românii și dacă voiți toți locuitorii Daciei și ai Panoniei, este de prisos a mai cerceta, sau mai bine, nu e de prisos, așa ceva însă nu s'ar putea spune în două trei sentențe“¹⁾. Această recunoaștere sinceră a stării nesatisfăcătoare a bibliotecii a fost un bine, deoarece pe încetul inima bărbatilor noștri luminași se apropie de ea și mulți membri își vor dăruia bibliotecile lor.

În 1870 este ales bibliotecar Ioan Maxim, jude regesc în retragere, deținând cu pricepere și devotament această însărcinare până în Ianuarie 1872. Dela el avem înfățișat un raport, din Martie 1871. Numărul operelor a crescut la 740, în 1248 volume. Orânduire nouă a fost dată cărților de către noul bibliotecar, care zice „dintr'o massă de cărți diform aruncate lângă și peste olaltă, bibliotecarul se poate măguli, că a format o massă cu fața de o regulă sistematică, cu chip în care se oglindea ordinea“²⁾. Catalogul sau „consemnarea“ cărților, l-a alcătuit în ordine alfabetică pe specialități, tot așa ca și cărțile în „depozitul“, ce s'a îmbogățit cu două noi dulapuri.

Mai amănunțit arată situația bibliotecii în raportul către adunarea generală din August 1871, din care aflăm că materialul ce o alcătuita a fost împărțit în 19 clase. Credem că nu este de prisos să indicăm pe scurt aceste clase, ca un omagiu adus sbuciumului celui care s'a trudit să desțelinească disciplina bibliotecărească într'o vreme de aproape completă ignorare a ei în Transilvania. Iată-le: 1. Agricultură și industrie. 2. Arheologie și antichități. 3. Arhitectură și artă. 4. Bibliografie, biografie, memorii. 5. Economie națională, politică și statistică. 6. Geografie și cunoștințe topografice. 7. Gramatică și cărți de cetire. 8. Istorie naturală. 9. Istorie universală și particulară. 10. Jurisprudență și legislație. 11. Lexicoane. 12. Literatură. 13. Matematică. 14. Medicină. 15. Pedagogie și instrucțiune publică. 16. Teologie. 17. Numismatică. 18. Manuscrise și documente publice și 19. Periodice. Toate aceste clase sunt susceptibile — zice el — de subdiviziuni. Biblioteca a crescut în mod simțitor, ajungând la 935 opere în 1624 volume. Inferioritatea ei consta însă nu atât în numărul redus de opere, cât în puțina lor însemnătate și mai ales în faptul că tocmai produsele literaturii române erau foarte slab reprezentate, deși scrisul românesc în

¹⁾ Transilvania, an. 1870, p. 62.

²⁾ Ibidem an, 1871, p. 87.

această vreme era deosebit de bogat. „Nu se află în biblioteca noastră produsele originale naționale ale lui Bolintineanu, Vasile Alexandri, Andreiu Mureșianu, Eliade Rădulescu... nu se află nici chiar operele mari ale românului Gheorghe Șincai și Samuil Clain și altele multe.¹⁾ Acesta este strigătul de alarmă, care rămâne fără ecou imediat. Atunci Ioan Maxim face un gest foarte elocvent: renunță la salariul său de 100 fr. în folosul bibliotecii, pentru ca din acești bani să se cumpere cărți. Exemplu nobil, care nu va glăsuși nimic celor cărora se adresa: biblioteca va continua să se îmbogățească, chiar până azi, aproape numai din donații, provenite fie dela particulari, fie dela toate tipografiile din țara întregită, ca urmare a legii depozitului legal, de care beneficiază.

Nu putem să nu subliniem belșugul de gândire și de sentimente de devotament față de instituția pe care o conduceau, ce izvorăște din rapoartele bibliotecarilor Visarion Roman, Ioan Maxim și apoi din ale lui Ioan Crețu. Aceste rapoarte — publicate la început în *Transilvania* — sunt de cele mai multe ori nu numai simple treceri în revisită a datelor statistice, ci ele îmbrățișează un câmp mai larg, oprindu-se asupra rostului cultural-național al acestei instituții. Ele constituie și un apel mereu repetat către toți fiii poporului românesc pentru sprijinirea bibliotecii, care „ar trebui să fie tezaurul, în care să se așeze toate produsele rezultate din frământările, activitatea agerimea și voința spiritului întregii noastre națiuni și a întregului popor²⁾”, cum zice I. Maxim.

La începutul anului 1872 Ioan Maxim demisionează, plecând din Sibiu la Săliște, în locul lui fiind ales Ioan Crețu, vice-notar comitalens. El conduce destoinic biblioteca până în 1877, primind un salariu anual de 60 fr. Din întâiul său raport rețese că numărul operelor a crescut la 1022 în 1752 volume, inclusiv hărțile, manuscrisele și periodicele, dintre care o treime erau românești. Această stare îmbucurătoare îl determină să declare: „Peste tot luat biblioteca noastră reprezintă un tezaur frumos de opere din mai toate ramurile de știință³⁾” El insistă pentru ca adunarea generală să mențină cota de bani pentru cumpărarea de cărți, deoarece o ameliorare a situației bibliotecii este necesară, cu atât mai mult cu cât din Germania s'au cerut detalii asupra ei în vederea unei statistici. Este întâia mărturie despre interesul arătat de străini față de această tină ră bibliotecă, care începuse să fie cunoscută și peste graniță.

¹⁾ *Transilvania*, an. 1871, p. 221.

²⁾ *Ibidem* p. 221.

³⁾ *Transilvania*, an. 1873, p. 224.

Intâitul act de manifestare internațională la care participă Asociațiunea și biblioteca ei, este expoziția universală dela Viena, din anul 1873. Au fost trimise 6 volume legate, cuprinzând *Adunările dela 1862-1866, Transilvania 1868-1871, Statutele, regulamentul și lista membrilor* Asociațiunii. Se pare însă că aceste opere au fost vitreg tratate în pavilionul rezervat Ungariei, ceea ce a dus chiar la un protest al Asociațiunii. După expoziție, lucrările au fost dăruite societății „România Jună” din Viena.

Prin donații și cumpărături numărul cărților ajunge în anul 1874 la 1331 opere în 2494 volume. Creștere îmbucurătoare, care dovedește că acum de fapt a fost stabilită temelia necesară „care este și trebuie să fie începutul pentru orice bibliotecă, care are să reprezinte științele clasice și moderne în dezvoltarea lor cronologică”.¹⁾

Raportul lui Crețu pe anii 1872-1874 cuprinde în același timp o scurtă istorie a bibliotecilor în general și o prezentare a stării bibliotecii noastre, reliefându-se mai ales faptul că atenția publicului față de bibliotecă a crescut foarte mult, ceea ce „ne confirmă... în convicțiunea noastră despre cel mai de aproape și necontestabil viitor, ce i se compete bibliotecii noastre față cu alte instituțiuni egale”.²⁾ Viitorul nu-l va desminți.

Dintre noii donatorii amintim pe M. Kogălniceanu: *Cronicile Românilor*, pe anticarul din Sibiu Friederic Engber, care donează 28 cărți iar mai târziu altele, Academia Română și Societatea geografică italiană.

În ultimii ani ai bibliotecariatului lui I. Crețu nu s’au înregistrat evenimente noi și importante în viața bibliotecii, în afară de creșterea constantă și tot mai numeroasă a cărților. De subliniat este însă atenția deosebită ce s’a acordat periodicelor românești, a căror colecție a fost completată prin numeroase cumpărături și donații și care au fost în mare parte legate. I. Crețu demisionează în 1877 și îi urmează Nicolae Petra-Petrescu³⁾.

În timpul cât a deținut el această funcție, s’a realizat publicarea catalogului bibliotecii atât în revista *Transilvania* cât și în broșură separată⁴⁾. Ample și îndelungate discuții au precedat publicarea acestui

¹⁾ *Transilvania*, an. 1874, p. 203.

²⁾ *Ibidem*, p. 204.

³⁾ Născut în Hăuești-Mureș anul 1848. A studiat la Blaj și Sibiu. Funcționar la banca „Albina”. Publicist. Decedat în 1923 la Sibiu.

⁴⁾ *Transilvania*, an. 1881, nr. 9-24 și an. 1882, p. 96. *Catalogul cărților aflate în bibliotecă „Asociațiunei transilvane pentru literatură și cultură a poporului romanu” până inclusive la adunarea generală dela Turd’a din 7—9 Augustu 1880, compus de Petra-Petrescu, arhivariu și bibliotecariu alu Asociațiunei. Sibiu, 1882, Tipariulu tipografiei archidieceșane, în 8°, 66 p.*

catalog. Încă din 1876 s'a alcătuit o comisiune pentru a studia modalitatea realizării „conclusului” adunării generale din anul trecut, care hotărâse acest lucru. Raportorul comisiunii, I. Crețu, arată că pentru a se putea atinge acest scop, este nevoie înainte de toate de o „aranjare nouă a bibliotecii și de o înregistrare mai practică a cărților”.¹⁾ De aceea propune introducerea a trei registre: unul cronologic, unul alfabetic și unul pe specialități, iar într'o rubrică specială să se noteze „colocațiunea” cărților, adică cota. Publicarea catalogului este amânată până la îndeplinirea acestor lucrări.

N. Petra-Petrescu, însărcinat cu executarea lucrărilor, își prezintă raportul în 1879, arătând detaliat noua organizare a bibliotecii. El nu a putut să îndeplinească decât una din cele trei condiții stabilite pentru „organizarea modernă a unei biblioteci”: catalogul alfabetic. La preluarea cărților a găsit o mare confuzie, nici urmă de orânduire pe specialități, nu exista decât un catalog-inventar pe foi volante, care nu era altceva decât consemnarea simplă și necompletă a diferitelor opere în ordinea intrării lor în bibliotecă. Volumele unei opere erau înregistrate la numere diferite după cum au intrat, așa că nu se putea ști câte volume dintr'o operă există, sau chiar dacă opera există, decât prin cercetarea întregului registru și era vorba de aproape 3000 de titluri.

Aceasta fiind situația, el procedează radical. Alcătuește un catalog alfabetic, luând carte cu carte și însemnând datele bibliografice pe fișe separate, care apoi orânduite în ordine alfabetică au dat naștere catalogului, ce a fost tipărit. A doua lucrare a constatat în orânduirea cărților în dulapuri pe specialități, formând 19 grupe, apropiindu-se de clasificarea lui Ioan Maxim. Datorită acestei grupări, cota a fost schimbată, iar numărul operelor s'a redus la 1393 în 2356 volume, deoarece nu s'au socotit dubletele, care au fost propuse spre schimb.

Munca depusă de Petra-Petrescu cu alcătuirea acestui catalog nu a fost zadarnică. Masele intelectualității românești au putut cunoaște astfel o mare parte din tiparul românesc de dincoace și de dincolo de Carpați și s'au putut convinge că și poporul român transilvan poate înjgheba ceva trainic și util tuturor. Donațiile tot mai numeroase care vor urma, sunt o dovadă că biblioteca Asociațiunii a câștigat definitiv bătălia pentru a deveni biblioteca națională românească a Transilvaniei dinainte de Unire. Existența ei era acum cunoscută pretutindeni. Legăturile cu personalitățile vieții culturale nu numai românești, ci și străine, devin tot mai numeroase. Astfel, L. V. Fischer, literat din Erlau-Bavaria,

¹⁾ *Transilvania*, an. 1876, p. 189.

donează mai multe lucrări cuprinzând traduceri din limba română în limba germană și cere să i se comunice toate traducerile din românește în nemțește aflătoare în bibliotecă. Emil Picot dăruiește, în 1886, cartea sa *Alexandre le Bon, prince de Moldavie*. În 1886, Biblioteca Universității din Christiania-Norvegia, adevărește primirea revistei *Transilvania*, iar mai târziu trimite și ea diferite publicații. Sunt fapte grătitoare, care trebuie să fi pricinuit mulțumire și încurajare celor care îndrumau Asociațiunea spre țelul ei.

În acești ani începe să se acorde o mai mare atenție practică materialului românesc. Astfel în 1878-79 s'au cumpărat numai cărți românești, printre care operele lui V. Alexandri, M. Bolintineanu, C. Negruzzi, T. Maiorescu, etc. Petra-Petrescu, nu omite să sublinieze, ca toți bibliotecarii care l-au precedat, că suma de 60 fl. alocată pentru cărți este o „bagatelă” și cere cel puțin 100 fl., ceea ce se și aprobă. În 1882 o importantă donație de 222 volume face avocatul Nicolae Siustai din Brașov, precum și Gh. Bariștu, care dăruiește 22 volume românești.

Petra-Petrescu demisionează în 1882 și este suplințit de comitet până în 1883, când este ales bibliotecar Ioan Crișan.¹⁾

Între timp, Asociațiunea a cumpărat în toamna anului 1882, o casă mai potrivită cerințelor ei, în Str. Morii nr. 8. I. Crișan raportează adunării generale din 1883 că biblioteca a fost în întregime mutată în acest nou local, unde a fost orânduită în condițiuni mai bune în patru secțiuni, înglobând 1861 opere în 3506 volume. „Cu plăcere constatăm și aici, că cu încetul vom ajunge a face o bibliotecă, o parte integrantă de mare importanță în ajungerea scopurilor Asociațiunei”,²⁾ mărturisește bibliotecarul.

Într'adevăr, donațiile mari și mici se înmulțesc în mod cu totul neașteptat. Dintre donatorii de pe vremea bibliotecarului I. Crișan amintim pe Iosif St. Siuluștu și fiul Dr. Aureliu St. Stuluștu, care dăruiesc 185 cărți în 245 volume, printre care și „3 cărți vechi în limba veche armeană”. G. Meitani din București, care a fost unul dintre cei mai constanți sprijinitori ai bibliotecii, continuă contribuțiile lui, alături de Academia Română, Academia de Științe din Viena, Academia din Budapesta, Societatea „Vereln für Siebenbürgische Landeskunde” din Sibiu, Biblioteca Națională din Florența și Roma, precum și Biblioteca Universității din Cernăuți, care în 1887 trimite mai multe dublete. În 1888 intră în bi-

¹⁾ Născut în 1853 în Șard-Alba. A studiat teologia și pedagogia la Sibiu și Lipsca. Doctor în filosofie. Profesor la Institutul teologic-pedagogic și apoi director la Școala civilă de fete a Asociațiunii. Decedat în 1893.

²⁾ *Transilvania*, an. 1883, p. 133.

bliotecă lucrările rămase dela fostul vice-președinte Iacob Bologa : 162 opere în 140 volume și 105 broșuri, în cea mai mare parte în limba germană.

I. Crișan demisionează în 1888, în locul lui fiind ales Petru Șpan, care nu a funcționat decât până în 1889, când îi urmează Nicolae Togan, protopop gr.-cat din Sibiu.

În timpul îndelungat cât a ocupat această funcțiune N. Togan, biblioteca a avut de înregistrat o mare dezvoltare prin donațiuni și numeroase îmbunătățiri de tot felul, la care se adaugă publicarea, în 1895, a unui nou catalog. Seria donatorilor o deschide Hermina Sentz în 1889, prin dăruirea unor lucrări ce au aparținut soșului ei Dr. Alois Sentz, membru onorar al Asociațiunii. Ii urmează Ana Manguicu, în 1891, care donează valoroasa bibliotecă a soșului ei Simion Manguicu, avocat și membru al Academiei Române, potrivit ultimei dorințe a acestuia. Donația a constat din 486 opere în 728 volume. În același an, Ana Hodoș dăruiește o parte din biblioteca fostului ei soț I. Hodoș, iar Ana Moga cărțile de medicină ale soșului ei Dr. Ioan Moga, care se ridică la 100 volume.

Aceste donații îl fac pe Zaharia Boiu, care după cum am mai subliniat a arătat un mare interes pentru bibliotecă, să se declare satisfăcut atunci când spune : „biblioteca Asociațiunii a crescut în mod mulțumitor“. ¹⁾ Tot el relevă faptul că s'au efectuat toate lucrările de catalogare, precum și cele necesare pentru publicarea unui nou catalog și pentru alcătuirea unui nou regulament.

Regulamentul a fost alcătuit în 1893 și el determină încă odată caracterul public al bibliotecii, „a cărei cabinet de lectură“ va fi deschis cel puțin 2 zile pe săptămână, iar pentru cei care fac studii speciale și în alte zile. Publicarea catalogului a mai întârziat, deoarece între timp decedând fostul președinte Gh. Barișiu, în 1893, au intrat în bibliotecă valoroasele sale cărți, înglobând 438 opere în 510 volume și 563 broșuri, care trebuiau catalogate. Pe de altă parte comisiunea bibliotecii, constituită în 1892 din Zaharia Boiu, C. Diaconovici și N. Togan, a propus amânarea publicării catalogului până se vor completa lacunele în ceea ce privește literatura română modernă. În sfârșit, în August 1894, N. Togan raportează alcătuirea noului catalog care se tipărește în 1895 în 500 exemplare, ²⁾ cuprinzând toate publicațiunile intrate până la sfârșitul anului 1894. El este trimis tuturor

¹⁾ *Transilvania*, an. 1893, p. 3.

²⁾ *Catalogul bibliotecii Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, de Nicolae Toganu, bibliotecariu. Sibiu, 1895, Ed. „Asociațiunii transilvane“. Tiparul Tipografiei Archiepiscopale, în 8°, 4 f., 187 p.

„autorităților, corporațiilor și ziarelor din patrie“ ; de asemenea bibliotecilor din patrie și străinătate, cu care Asociațiunea stă în legătură de schimb.¹⁾

Catalogul arată o creștere esențială a bibliotecii. La data publicării lui, ea îngloba 3214 opere în 4645 volume, 3331 broșuri și 15 hărți, fără publicațiunile din depozitul de vânzare și, probabil, fără dublete. Acest fapt a cerut numeroase lucrări de regrupare și de aranjare, toate efectuate de N. Togan cu multă pricepere. Materialul a fost împărțit în 13 secțiuni și anume: 1. Teologie. 2. Filosofie. 3. Pedagogie. 4. Limbă, literatură, artă. 5. Istorie și geografie. 6. Istoria specială a Românilor. 7. Științe naturale. 8. Matematică și geometrie. 9. Medicină. 10. Științe juridice și politice. 11. Economie, industrie, comerț. 12. Diverse. 13. Foi periodice.

Publicarea și răspândirea acestui catalog între intelectualii români și trimiterea lui unui mare număr de societăți literare și academii străine, a făcut ca atenția acestora să se îndrepte și mai mult către biblioteca Asociațiunii, ajungându-se la un schimb intens de publicații, care înglobează și Institutul geografic din Buenos Aires. Personalități străine, ca profesorul elvețian Alphons Tuor, G. Weigand, Dr. Jancso Benedek, dăruiesc cărți. Cât despre donatorii români de dincoace și de dincolo de Carpați, ei s'au înmulțit în mod impresionant. Toate clasele sociale își dau tributul lor: preoții, învățătorii, țărani, comercianții, profesorii, studenții, meseriașii. Remarcăm pe ciobanul G. Cârțan, care dăruiește cartea lui Pietro Santi Bartoli *Colonna Traiana*, dată lui de către fabricantul Leandro Donola din București „în folosul coloniilor romane din Transilvania“.

Grijă deosebită a arătat Togan față de periodicele românești. Într'un apel din 1897, Asociațiunea cere tuturor Românilor să contribuie la completarea colecțiilor de ziare și reviste românești „a cărei necesitate pentru istoria literaturii române și preste tot pentru istoria noastră culturală pe zi ce trece devine mai indispensabilă“. La acest apel intelectualii și meseriașii români au răspuns în mod vrednic, reușindu-se prin cumpărături și donații completarea unui însemnat număr de periodice.

O altă realizare îmbucurătoare, deși de scurtă durată, la care s'a ajuns în urma străduințelor Asociațiunii, a fost înțelegerea intervenită între aceasta și tipografiile și librăriile românești din Transilvania, pentru trimiterea în mod gratuit a unui exemplar din tipăriturile lor bibliotecii. Păcat că din 12 tipografii și librării în 1897, au mai rămas în 1899

¹⁾ *Transilvania*, an. 1895, p. 214.

numai trei, iar mai târziu acest lucru se întâmplă numai în mod sporadic. O nouă încercare de acest fel s'a făcut în 1908, când comitetul hotărâște să se pună în legătură cu redacțiile și tipografiile românești din Transilvania și România, pentru a obține exemplare gratuite. Rezultatul acestei intervenții nu ne este cunoscut. Tot o intervenție asemănătoare s'a făcut și în 1901, prin o adresă către Ministerul ungar de Culte, cerându-se pentru bibliotecă „câte un exemplar din toate cărțile tipărite în limba română în tipografia Universității din Budapesta, între cari se află opere de valoare deosebită, cari nu se mai află în comerț și nu ar trebui să lipsească din unica bibliotecă publică a Românilor din țară“.)

Donație importantă în acest timp, până la 1900, a mai făcut Dr. Petru Cioran, care a dăruit cea mai mare parte din biblioteca sa, precum și moștenitorii lui Ioan Bădilă, care au donat 47 opere în 109 volume, dintre care unele foarte prețioase.

La sfârșitul anului 1900, în pragul a 40 de ani dela întemeiere, biblioteca Asociațiunii îngloba 3944 opere în 5613 volume, 4203 broșuri și 22 hărți.

Inceputul veacului al XX-lea găsește Asociațiunea pornită pe drumul înfăptuirii unei opere de fundamentală importanță pentru biblioteca ei. Încă din 1897, după ce s'a cumpărat un intravilan în apropiere de vechiul local, s'a hotărât, după îndelungate și contradictorii discuții, clădirea unei case naționale, care să cuprindă pe lângă un muzeu istorico-etnografic și biblioteca, amenajată în condițiuni cât mai bune. Lipsa de spațiu, marele neajuns al multor biblioteci, era dureros simțită, ea anihila cele mai bune intenții de organizare ale bibliotecarilor și îngreuna împlinirea scopului existenței ei, adică punerea la dispoziția marelui public. Din rapoartele și propunerile făcute cu ocazia discuțiilor relativ la edificarea acestei clădiri, se vede toată grija ce o aveau cei mai mulți membri, în frunte cu C. Diaconovich, pentru ca „singura bibliotecă publică din țeara întreagă“ să aibă cât mai repede posibil condiții de dezvoltare potrivite, spre a putea adăposti „pentru posteritate monumentele renascerii și începuturilor noastre culturale“ și să devină de fapt „marea bibliotecă publică națională“.

Hotărârea odată luată, C. Diaconovich a pornit pe căi numeroase să găsească banii necesari unei atât de mari întreprinderi. Și i-a găsit, prin colecte, loterii, donații, răscumpărarea felicitărilor, etc. dela tot poporul românesc, chemat să dea dovadă de puterea lui, de solidaritatea lui și de dragostea lui pentru cultură. În 1903 se pune piatra fun-

*) *Transilvania*, an. 1901, p. 9.

damentală a Muzeului Asociațiunii, iar în 1905 au loc serbările de inaugurare, care vor însemna una din cele mai strălucite victorii culturale a poporului român din Transilvania.

În toamna anului 1904 cărțile sunt orânduite în noua clădire prin truda lui N. Togan, în sala „veche“ de azi în dulapuri suprapuse așezate dealungul păreților, Pentru citit a fost amenajată o sală de lectură, în care vor fi orânduite peste câțiva ani și periodicele. La sfârșitul anului când s'a făcut mutarea, ultima până azi, biblioteca însuma 4545 opere în 6109 volume, 5132 broșuri și 22 hărți.¹⁾ La sporul acesta a contribuit în mare măsură Academia Română, apoi At. Marienescu, care donează în fiecare an o serie de cărți, fără a mai aminti cărțile intrate din cumpărături.

După instalarea bibliotecii într'un local atât de mare și cu spațiu suficient, ne-am fi așteptat la o creștere vertiginoasă a colecțiilor ei. Dar nu a fost așa. Muzeul nou înființat a atras aproape complet dărnicia tuturor și majoritatea donatorilor s'au grăbit să înzestreze acest nou depozit de bogății spirituale ale poporului nostru, lăsând biblioteca pe planul al doilea. Însăși Asociațiunea trecea în această vreme prin mari greutăți financiare, așa că postul de bibliotecar și custode al muzeului, prevăzut în bugetul pe 1907 cu o retribuție de 2000 cr., nu s'a ocupat din lipsă de fonduri, rămânând ca tot N. Togan să îndeplinească funcția de bibliotecar. În Decembrie 1908 această funcție trece în sarcina secretarului literar Octavian Goga, iar N. Togan „se absolvă“ de postul ce l-a ocupat, exprimându-i-se mulțumiri din partea comitetului pentru munca de 19 ani în serviciul bibliotecii, îndeplinită cu multă „conștiințiozitate“.

Despre activitatea lui Oct. Goga ca bibliotecar nu avem date. El se îndeletnicea mai mult cu lucrările cerute lui ca secretar literar și de multe ori a fost suplinat de Oct. C. Tăslăuanu, care începuse să aranjeze Muzeul.

Organizare nouă și modernă a fost dată bibliotecii, în anii 1910—1911, de către bibliotecarul Ioan Banciu, care a lucrat după planurile întocmite de Tăslăuanu. A fost adoptat sistemul Academiei Române. Cărțile au fost orânduite în depozit după mărime. S'a organizat o secție a manuscriselor și alta a periodicelor. Catalogarea s'a

¹⁾ N. Iorga, într'un articol publicat în *Floarea Darurilor*, an. 1907, Nr. 2, despre „Vechile biblioteci românești“ spune: „Și nu e o laudă pentru Asociație, societatea de cultură a neamului nostru peste munți, că ea posedă un palat de bibliotecă și muzeu, fără să fi avut vre-odată, fără să pară că se gândește să aibă, o bibliotecă și un muzeu“. Câtă lipsă de informație și cât neadevăr cuprind aceste afirmații se vede din cele expuse de noi până aici.

făcut pe fișe, care s'au grupat pe specialități, în număr de 20, cu mai multe subdiviziuni. Noua organizare a dus la o „scădere“ a numărului cărților din bibliotecă. Astfel din raportul anului 1912 rezultă un număr de 6451 opere în 8314 volume, dar în raportul anului precedent sunt amintite 6342 opere în 7624 volume și 6607 broșuri. Probabil că această scădere a fost pricinuită de gruparea broșurilor unei colecții la un volum și de omiterea periodicelor.

Îmbogățirea bibliotecii între anii 1905—1912 s'a făcut atât prin cumpărături și schimb, cât mai ales prin primirea cărților rămase dela Iosif Vulcan și prin înglobarea bibliotecii doctorului dela Karlsbad I. Mera, cuprinzând 545 opere în 604 volume.

Un alt fapt vrednic de subliniat, este alcătuirea unui nou regulament în 1913, după care biblioteca este deschisă zilnic între orele 17—19, admitându-se, ca și în trecut, consultarea și în afara bibliotecii.

Când începe războiul, care ne va aduce Unirea, biblioteca însuma 7439 opere în 9345 volume, plus 227 periodice în 1677 volume orânduite în sala de lectură și 518 periodice necomplete. În anii de răscruce, 1914—1918, biblioteca s'a îmbogățit în mod simțitor, mai ales prin următoarele donații mai importante: At. Marienescu 232 volume, 487 broșuri din colecțiile Academiei Române și 83 volume din diferite reviste; Petru Borlovan, medic în Bocșa Montană 146 volume; T. V. Păcățianu 223 cărți românești, 44 germane, 21 maghiare, 16 volume din „Telegraful Român“, precum și numeroase acte și documente. Ministerul Instrucțiunii ungar și diferite societăți literare și-au continuat contribuția lor cu toată starea de războiu. Astfel la sfârșitul anului 1918, biblioteca cuprindea nu mai puțin de 18.024 opere în 22.158 volume.

După Unire, probleme și idealuri noi se impun Asociațiunii și Bibliotecii Centrale. O spune Ioan Georgescu în articolul „Din problemele Asociațiunii“: „Biblioteca Centrală trebuie să fie cea mai bogată bibliotecă românească după a Academiei Române. Ea trebuie să conțină nu numai tot ce a apărut și apare în românește sau în alte limbi străine despre Români, ci și produsele literare și științifice mai de seamă ale altor neamuri, pentru ca literații și savanții noștri să le poată avea cu ușurință“. ¹⁾ Acesta a fost noul program, stabilit în vremuri de mare entuziasm, care a fost realizat însă numai în parte. Energiile românești transilvane s'au risipit peste tot teritoriul românesc, muncind la cimentarea țării, iar Asociațiunea și biblioteca ei au fost lăsate oarecum pe

¹⁾ Transilvania, an. 1920, p. 221.

planul al doilea, până la congresul din 1930, când o nouă vleață a fost insuflată acestei bătrâne instituții. Totuși, biblioteca a luat o vertiginosă îmbogățire, atât prin cărțile dobândite, în urma dispozițiilor Consiliului Dirigent, dela diferite asociații desființate și care au fost aduse prin grija lui Ioan Banciu, cât mai ales prin cele ce încep să intre începând cu anul 1923, în baza legii depozitului legal, de care beneficiază și ea. Donații mai de seamă după Unire au făcut: Catrinca Bârseanu 2.296 volume, profesorul T. Crivăț 490 volume, Mateiu Voileanu 225 volume și Aurelia Albini 116 volume.

Dar nu numai această îmbogățire este îmbucurătoare, ci și afluența mare de cititori și împrumutători. În anul 1919 biblioteca a fost cercetată de 1500 cititori, pentru ca în 1924 numărul lor să se ridice la 3.425, cifra care în medie se va păstra tot timpul. În lupta ei prin carte pentru carte, Asociațiunea a izbutit să trezească gustul pentru citit și să pună la îndemână celui dornic materialul cel mai variat prin biblioteca ei.

Înmulțirea cărților și a cititorilor a impus o lărgire a spațiului acordat pentru uzul bibliotecii. Acest lucru s'a dobândit numai în 1925, când ea ocupă la parter 4 camere pentru cărți și ziare și 2 săli de lectură, plus depozitul din subsol. Sala de reviste a fost utilată cu dulapuri moderne, periodicele fiind expuse în afară.

Urmașul lui Ioan Banciu este Victor Lazăr, profesor pensionar, care a funcționat numai un an, 1928—1929, urmându-i secretarul literar Horia Petra-Petrescu, fiul fostului bibliotecar cu același nume. Acesta va orându-i biblioteca după un nou sistem, cu sprijinul unor ajutoare. Întâia lucrare a constatat din inventarierea bibliotecii, din care pricină ea a fost închisă pentru public. Altă lucrare importantă a fost redactarea fișelor pentru cele câteva mii de cărți rămase fără fișe. Din această orânduire s'a constatat pentru ziua de 30 Iulie 1931 existența în bibliotecă a 53.011 volume și broșuri și 1000 volume reviste și 1004 ziare, toate catalogate. A urmat apoi aranjarea fișelor după autori și după materii. Tot atunci s'a alcătuit un catalog scris la mașină pe coale de hârtie și se lucra și la catalogarea manuscriselor. Biblioteca s'a redeschis în ziua de 1 Noembrie 1930.

Noua organizare a bibliotecii a coincis cu importantul congres din Aprilie 1930, scopul căruia a fost „să se revizuiască situațiunea Asociațiunii acum după zece ani dela Unire, în Statul român, să-i definească rostul, să-i deseneze problema principală de rezolvit, să-i găsească cea mai potrivită organizare în acest scop”.¹⁾ S'a discutat și

¹⁾ *Transilvania*, an. 1930, nr. 1—6, p. 12.

problema Bibliotecii Centrale, asupra căreia a făcut un bun referat Victor Lazăr, fostul ei bibliotecar, care funcționase 13 ani și la Biblioteca Academiei Române. Problemele ridicate de el dăinuiesc în cea mai mare parte și azi și ele vor fi expuse în alt loc.

În toamna anului 1940, biblioteca Asociațiunii a început colaborarea cu Biblioteca Universității din Cluj, în refugiu la Sibiu. Cu ajutorul unor funcționari ai acesteia s'a transformat catalogul pe materii în catalog pe autori, iar doi specialiști ai bibliotecii clujene au catalogat unul arhiva, iar celălalt cărțile românești vechi din Biblioteca Centrală. Colaborarea dintre cele două biblioteci s'a întărit și prin convenția intervenită relativ la împrumutul de cărți spre utilizarea lor de către studenți în localul bibliotecii universitare.

Odată cu creșterea remarcabilă a numărului operelor, depozitul vechiu a devenit neîncăpător. Din acest motiv, în 1943, sala catalogulului a fost transformată în depozit și amenajată cu rafturi noui.

Ultimul raport, din 1944, arată următoarele cifre: secția cărți: 97.577 volume; secția periodice: 4.525 colecții de reviste și ziare.

După acest istoric al dezvoltării bibliotecii, socotim util să zăbovim și asupra problemelor care i s'au pus de la Unire încoace și care așteaptă încă — în parte — deslegarea.

Dacă înainte de 1918, ea se putea mândri cu titlul de cea mai mare bibliotecă românească din Transilvania, această întâietate o pierde curând prin dezvoltarea extraordinară a părții românești din Biblioteca Universității din Cluj. ¹⁾ Țelul stabilit în 1920 de Ioan Georgescu, amintit mai sus, nu a putut fi atins și nici nu sunt motive care să ne facă să întvedem atingerea lui în viitor. Din această pricină, fostul bibliotecar Victor Lazăr stabilește, zece ani mai târziu, un nou program al bibliotecii, care trebuie să fie „un depozit al tuturor cărților și periodicele tipărite în cursul veacurilor în Transilvania și despre Transilvania”. ²⁾ Acesta este un program, care la întâia vedere pare destul de redus; lucrurile nu stau însă așa, fiindcă astfel trebuie înglobat și tiparul sășesc și unguresc, în afară de multele lucrări despre Transilvania apărute peste graniță. Biblioteca Asociațiunii, cu mijloacele ei modeste, nu va putea însă nici odată să completeze golurile materialului în limbi străine. Aceasta este cu atât mai mult adevărat, cu cât chiar producția tiparului românesc de după Unire — o spune tot Victor Lazăr — a fost și este

¹⁾ Vezi: Ion Mușlea. „Biblioteca Universității clujene în anii 1919—1940 Extras din „Transilvania” 76 (1945). Sibiu, 1934. p. 12.

²⁾ *Transilvania*, an. 1930, nr. 1—6, p. 234.

insuficient urmărită de bibliotecă, deși legea depozitului legal pretinde acest lucru.

Care trebuie să fie atunci preocuparea de căpetenie a bibliotecii Asociațiunii? Credem că în primul rând completarea ei cu produsele tiparului românesc transilvan din veacul al XIX și XX. Trebuie să se urmărească cu tenacitate achiziționarea a tot ce s'a scris în acest timp în Transilvania, în primul rând în limba română și despre Români și apoi în celelalte limbi care se vorbesc aici și să se completeze toate lipsurile. Aceasta se impune mai ales pentru materialul dinaintea de Unire, care în urma războiului trecut și a celui de acum, este pe cale să se piardă. Că acest lucru este posibil o dovedesc și unele prețioase achiziții de acest fel de material, făcute de Biblioteca Universității clujene tocmai dela câteva persoane particulare din Sibiu. Desigur că țelul principal nu exclude deloc atenția față de celelalte tipărături de după 1918 sau față de cărțile românești vechi. Dar fiindcă tiparul de după Unire este urmărit mai eficace de alte biblioteci, iar partea veche este mult mai greu de completat și ea cade în primul rând în sarcina Bibliotecii Academiei Române, credem că tiparul românesc transilvan din veacul al XIX și XX, trebuie să fie obiectul celei mai mari atenții din partea bibliotecii. În acest fel, alături de biblioteca Sașilor: *Muzeul Brukenthal* și de a Ungurilor: *Societatea Muzeului Ardelean*, va sta Biblioteca Centrală a Asociațiunii ca mărturie și depozitară a unui glorios trecut cultural românesc în această provincie, înfăptuit în ciuda vitregiei și urgiei seculare sub care a trăit poporul nostru aici.

De remarcat este apoi faptul că Biblioteca Centrală trebuie să fie o bibliotecă științifică în sensul că materialul științific-literar să aibă precădere, tot așa precum cercetătorii și cei care studiază diferite probleme să se bucure de cea mai mare atenție din partea bibliotecii. Pentru publicul dornic de literatură distractivă s'ar putea amenaja o bibliotecă populară, eventual cu ajutorul cărților donate de Victor Lazăr Primăriei orașului Sibiu, tocmai în acest scop.

O altă problemă arzătoare este aceea a organizării bibliotecii. S'a văzut din acest istoric, la câte „organizări“ și „aranjări“ a fost supusă din 1861 încoace. Totuși, defectul principal al bibliotecii este lipsa unei orânduirii după normele biblioteconomiei moderne. Registrul de intrare incomplet, un singur catalog: alfabetic, defectuos în multe privințe (de ex.: o operă în 5 volume are 5 fișe și 5 cote, dacă volumele au intrat la date diferite) și mai ales lipsa unui catalog topografic, care face imposibil controlul, aceasta e starea actuală a bibliotecii. Dacă, atunci când s'a organizat biblioteca în 1929—1930, s'ar fi

luat în considerare propunerile lui Victor Lazăr, probabil că multe din aceste neajunsuri ar fi fost înlăturate. Azi lucrul trebuie făcut dela început: un catalog topografic, gruparea volumelor unei opere la o singură cotă și fișă și separarea materialului fără valoare. Bibliotecarul actual, care a avut ocazia să cunoască felul de lucru al Bibliotecii Universității din Cluj în refugiu și care s'a sfătuit asupra acestor probleme cu funcționarii acestei biblioteci, este pe cale să înceapă această nouă și definitivă organizare. Lucrarea va fi grea și îndelungată, mai ales având în vedere personalul extrem de redus (2—3 funcționari permanenți), dar odată terminată, biblioteca se va putea mândri că a pășit în rândurile bibliotecilor moderne, iar binefacerile ei atât pentru bibliotecari cât și pentru cercetători vor fi de neprețuit.

Nu este inutil să amintim și o altă propunere tot a lui Victor Lazăr, care cere ca biblioteca să fie condusă de un bibliotecar cu studii de specialitate. Noi am cuteza chiar să sugerăm că nu ar fi deloc prea pretențios ca ea să fie condusă de un director, ajutat de un prim-bibliotecar și de 2—3 funcționari, toți cu pregătire în această direcție. Binefacerile unei astfel de conduceri nu ar întârzia să se vadă și sacrificiile ce eventual vor trebui făcute pentru salarizarea lor, vor fi justificate de rezultatele la care suntem siguri că se va ajunge.

Ne oprim puțin și asupra bogățiilor cuprinse în această bibliotecă, ¹⁾ pentru a aminti cel puțin în general din ce este alcătuită.

În secția arhivistică, azi bine organizată și catalogată, se găsesc multe documente interesând evenimentele din veacul trecut, în special revoluția din 1848 și evenimentele din 1918. Există apoi o bogată colecție de manuscrise ale lui Iosif Vulcan, Gh. Barișiu, T. Cipariu, Alexandru St. Sulușiu, Iosif St. Sulușiu, G. Klapka, M. Eminescu, Maria Cunțan, G. Coșbuc, Ilarie Chendi, V. Alecsandri, etc. și manuscrisul „România Pitorească“ a lui A. Vlahuță.

Secția periodicelor, asupra căreia am insistat mai mult în aceste pagini, este bogată și de mare valoare în special pentru ziaristica ardeleană dinainte de Unire.

Cărțile vechi românești, catalogate și ele de un specialist al bibliotecii clujene, se ridică la frumoasa cifră de 191, inclusiv dubletele și tripletele, dintre care 4—5 sunt *unice*.

Cât despre masa cărților, ea cuprinde numeroase opere rare privind trecutul Transilvaniei, atât în limba română, cât și în limbile ungără și germană. Numeroase sunt exemplarele cu autografe ale personalităților trecutului nostru, tot așa cum se găsesc frumoase ediții elze-

¹⁾ Vezi și: Horia Petra-Petrescu. *Din bogățiile bibliotecii centrale ale „Astrii”*. În „Transilvania”, an. 1930, nr. 11—12, p. 58—61.

viriene. Noua organizare a bibliotecii va separa — credem — aceste piese de valoare, pentru a putea fi mai bine supravegheate și pentru a alcătui o „rezervă“ cu care biblioteca să se poată oricând mândri.

Din cele expuse până aici, se poate vedea că Biblioteca Centrală „Astra“ constituie, într'adevăr, așa cum am afirmat la început, una din biruințele Asociațiunii, dobândită în grele condiții de luptă atunci când ostilitatea oficialității maghiare era mai mult decât evidentă.¹⁾ A biruit Asociațiunea, fiindcă ea a lucrat pentru popor și se bizuia pe poporul românesc, așa cum spunea G. Barișiu încă în anul 1870 : „Când locuitorii marelui principat al Transilvaniei nu s'ar despărși și clasifica după naționalități, nici după confesiuni, ci de ex. numai după pozițiunea lor politică întru înțelesul vechiu feudalistic, adevă în aristocrație și democrație ; când apoi ar veni un străin și ar întreba : Care clasă de oameni a fondat muzeul transilvan din Cluj ? Ar fi constrâns a răspunde : aristocrația. Și cine a fondat și susține Asociațiunea trans. din Siblu ? Democrația.“²⁾ Referindu-se apoi la sprijinul pe care Asociațiunea îl așteaptă din partea poporului, Gh. Barișiu continuă : „Noi din parte-ne susținem numai atât, că or-și cum, poporul trebuie să se deștepte și să facă mai mult pentru sine însuși“.

Prin urmare, Asociațiunea și-a alcătuit și susținut biblioteca prin daniile și obolul poporului fără deosebire de clasă socială. Datoria generației de azi este să nu se îndepărteze de această tradiție și să continue daniile de cărți, iar Biblioteca Centrală, la rândul ei, să le pună în condiții cât mai bune în slujba cultivării poporului românesc.

IÖAN DOMŞA

¹⁾ Cum priveau Ungurii bibliotecile românești din Ardeal, vezi în : Ion Mușilescu : *Contribuțiuni la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania (până la Unire)*. Cluj, 1935. p. 21—24.

²⁾ *Transilvania*, an. 1870, p. 117

ROIRI SĂLIȘTENE

IV

Viața, neromanțată, a lui moș Ion Cojocariu,¹⁾ mi-a trezit interesul și pentru cunoașterea altor vieți de trudă care se apropie de apusul lor și care, nefixate în scris, s'ar pierde fără urmă, cum, din nepăsarea cărturarilor satelor, s'au pierdut și se pierd încă atâtea altele, deși *acestea* stau la temelia culmilor care domină și servesc de îndreptar colectivității Neamului.

Urmărind stabilirea numelor consătenilor mei care s'au răslefit și viețuit prin Dobrogea și Rusia, am ajuns să cunosc și să mă intereseze viața văd. *Maria Domnariu* (născ. I. Popa Chipară), o Sălișteană de 77 de ani, a cărei statură contrastează izbitor cu stăruința și puterea de muncă dovedită de-a-lungul aproape a șapte decenii, în care n'a prea cunoscut răsfățurile soartei. Satisfacții însă a avut. Lucrul mănților ei a dus departe faima frumuseții și distincției costumului femelesc din comuna sa de naștere, cucerind pretulindeni elogii fie că au fost expuse în Belgia sau Elveția, fie că i s'au cerut pentru expozițiile din țară, dela Cluj și București (în ultimul oraș de două ori, în 1921 și 1934) — în primul oraș fiind remarcate și reținute pentru Principesa Ileana, iar în Capitală, în anul 1921 decernându-i-se pentru obiectele expuse o medalie, pe care o păstrează și azi, fără ostentația altora, dar cu vădită mulțumire, ca pe un act de recunoaștere a unei vrednicii puse în slujba numelui bun al comunei în care a văzut lumina zilei.

Costumele oferite de Sălișteni Reginei Maria și Reginei-mamă Elena, când MM. LL. vizitară această comună, au ieșit tot din casa ei, a cărei vizitare (cu produsele industriei țărănești ce se găseau în ea: ii, pahoale, brâne, pleptare, ștergare, basmale, foale etc.) devenise un punct permanent în programul vizitelor cu care onorau străinii Săliștea, voind să-i cunoască cecece avea ea mai caracteristic.

Aci se puteau studia și admira: și vechile costume „bătrânești”,

¹⁾ Vezi nr. 4—5 al acestei reviste.

și cele de azi, lucrate cu gust mai rafinat. Pragul casei sale a fost trecut de multe zeci de bărbați distinși, între care de profesorul N. Iorga chiar de mai multe ori. Iar Muzeul comunei va păstra și pentru viitorime o parte a rodului mânilor sale iscusite și a gustului său fin, nealterat de influențe care denaturează specificul jărănesc al produselor industriei noastre casnice.

Poeta Maria Cunjan ar fi putut spune mai mult despre vrednicia acestei Săliștene, în casa căreia a petrecut trei veri consecutive, ca și directorul pens. al băncii „Albina“ Ioan Vătășan, care tot în casa ei își căuta odată, împreună cu familia, recreația în timpul vacanțelor.

Intrigat de cele ce auzisem, interesul meu se deplasă repede dela migrațiunea oierilor sălișteni prin Rusia, asupra vieții ei și a altor informații privitoare la trecut, — informații întemeiate sau pe propria-i mărturie oculară, sau pe cele auzite în tinerețea ei dela bătrânii și bătrânele satului.

Măritată la vârsta de 14½ ani, cunosc din fragedă tinerețe greutățile vieții, mai ales că bărbatul său a treia zi după cununie și plecă la oi, în Moldova, ca, prin agoniseala de acolo, să-și poată îngheba o gospodărie acasă. Se vede însă că și acesta, la plecare, călcase cu stângul. Dintre cele 350 de oi, câte-și strânsese cu munca și banii ce avusese, a mai rămas cu abia 70, celelalte pierindu-i de călbează. Ba era cât p'aci să-și lase și el oasele acolo.

— Cum? — întreb eu, curios de întâmplare.

— D'apoi se spurcase la oi prin partea locului o dihanie de urs care cutreiera într'o noapte câte trei munți. Multă pagubă le-o făcut dihania asta bieților oieri!... Intr'o noapte cu lună, când bărbatu-meu ¹⁾ era singur cu turma, destul de departe de stână, — se'nălzește la vorbă pe patu-i de suferință „lija“ Mărie Domnariu, amintindu-și de cele trecute vremi — simțind din lătratu' cânelui apropierea mătăhalei, o strigat celor dela stână să-i vie'n ajutor. Da' nu s'o urnit din loc nime. Și așa dihania — că presimțirea nu l-o'nșelat — i-o luat cea mai bună oaie pe care-o avea: fruntea turmei. Infuriat de paguba asta, ne mai ținând samă de primejduirea vieții, s'o năpusit asupra ursului cu un șomoiag aprins. Da' ursu', în loc să se sparie și să fugă, s'o'n-dreptat spre el. Bărbatu-meu, văzând primejdia, o sărit între niște bușteni din apropiere și, punându-se pe foale, s'o făcut mort. Dihania la

¹⁾ Lipsind tipografiei caracterele necesare redării palatalelor în care au trecut *mi* și *vi*, am păstrat formele nepalatalizate nu numai pentru acestea ci și pentru cuvintele în care redarea consonantelor palatalizate n'aveau nevoie de semne speciale (ca: *ghine*, să *hie*, *chiatră*). Aceste pagini nefiind scrise pentru filologi, n'am ținut seamă nici de alte transformări fonetice (*i* trecut în *â* după cons. *s* și *t*: *sâm*-jând, *sângur* sau *ge*, *gi* trecut în *je*, *ji*: *fuje*, *jene*, *frajedă* etc.)

el!... Da' cum bărbatu-meu înlemnise de frică și nici nu mai răsufla, ca să-l crează mort, l-o 'ntors de v'o două ori mirosindu-l și pe spate și pe față. S'o așezat apoi lângă el mătăhala, așteptând parcă să-l vadă mișcând. Bărbatu-meu l-o văzut însă printre genele neinchise de tot și-o rămas încremenit până nu l-o văzut depărtându-se. Cu păru 'mbățosat de spaimă, o bolit apoi o vreme în spital, iar dupăce-o mai prins putere, și-o vândut oile — cele 70 câte i-o mai rămas — și-o vent acasă, de unde o plecat apoi cu tata în Rusia“.

— Ce-i atrăgea așa de mult spre Rusia? — întreb eu.

— Se duceau toți bucuros spre Rusia, că acolo nu aveau de furcă nici cu lupi, nici cu urși și nici călbeaza nu le prăpădia oile. Iar pășunile de-acolo, sânt binecuvântarea Domnului pentru oi“.

Intețindu-se greutățile vieții, Maria Domnariu, în loc să 'nceapă a se tângui pe toate cărările, ca alte femei, se puse pe lucru și, pricepându-se bine la țesutul brânelor, nu peste multă vreme putu să mai dea de lucru și altor vreo 40 de femei, care țeseau pentru ea. Materialul și-l procura din Viena, la 'nceput prin firma I. Comșă & Fiu, mai târziu prin alții. Multă lână aducea și dela Petroșani prin Ion Moldovan, tot Săliștean, care ducea de aici cămăși, ismene și aducea câte 100 *ferdele*¹⁾ de lână. Din lâna mai moale făcea brâne, din cea mai aspră straie.

Era atât de căutată marfa ei, încât nu răzbia să producă cât i se cerea de negustori, dintre care unii o duceau spre desfacere până prin R. Vâlcea, Drăgășani, Craiova, București. Iar dupăce Petru Herția (Pătru Tucă) îi adusese din Rusia un model nou de brâne late, câștiga pe zi câte 15 zloți (florini). Atunci își asigurase o față pentru 1500 fl.

— „Am și muncit, domnule. Numai mâinile astea ar putea-o spune (și-mi arată două brațe cu pielea pe os) cât răgaz le-am dat în viață pentru hodină!...“

„De multe ori așa ne dau zor cumpărătorii, că n'aveam vreme nici să stăm la masă ca lumea. Mâncam lucrând. Ne arunca mama câte-un buz²⁾ în poală și astia ne era mâncarea. Și s'o 'ntâmplat, nu odată, că răzbite de oboseală, ca să nu adurmim, săriam cu lucrătoarele de pe scaune și, cântând, ne prindeam la joc ca să ne saie somnu'. Iar călcarea iepelor (=pedalelor) războiului, ca să meargă mai ușor și să ne putem face și rugăciunea, o potriviam pe cântatu' troparelor Invierii, care se sfârșiau totdeauna cu: Bine ești cuvântat, Doamne, în viață-ne pe noi îndreptările Tale“...

„Și bunul Dumnezeu mi-o ajutat. Dupăce bărbatu-meu o făcut pe

¹⁾ 1 ferdela = 12 ocale.

²⁾ Bulz.

locu' meu de zesire casa care dă spre Ștează, i-am lărgit curtea, cumpărând și ocina învecinată. Ne-am înzestrat fetele și am putut să ridic și casa în care sântem acum (o casă frumoasă cu etaj, compusă din 9 camere, zidită pe coastele parcului din centrul comunei): casă ridicată numai din agoniseala mea.

— Pe lângă trudă, ai avut însă, de sigur, și bucurii: bucuria omului care vede că munca nu i-a fost în deșert, — zic eu.

— Am avut, domnule. Ar fi păcat să n'o recunosc. Doar căsnicia unei fete m'o mai amărit. N'o avut noroc săraca. Merita altă soarte. Nu că-i fata mea, da' nu-s multe neveste 'n sat harnice și pricepute ca ea. D-ta o vezi.

— De-ar fi toate sojiile ca ea — adaug eu, deplin convins că nu fac nici un compliment prin constatarea mea — bărbații s'ar hotări mai ușor la pusul pirostriilor cununiei pe cap.

— Așa-i ?

— Așa.

— Incolo, mulțumesc lui Dumnezeu că ostenele vieții mi-o fost răsplătite.

— Te-au mai ajutat și alții în strădaniile d-tale ?

— Ajutat, domnule. Mai întâiu soru-mea Ana (măritată Simian), văduvă și ea din 1924 — aproape de-o samă cu mine, că numai cu 3 ani e mai mică — mi-o fost mâna dreaptă, tovarășe nedespărțită la bine și la rău: la lucru și năcazuri, ca și la bucurii.

„Li sânt recunoscătoare și negustorului Niculae Țântea — Dumnezeu să-l hodinească! — care ne-o adus multă vreme *bercă* (lânică) din Viena, dându-ne-o pe credit când nu aveam bani de-ajuns — că aduceam multă — și propunându-ne chiar să ne aducă el 40 de războaie mecanice, cu care s'ar fi putut câștiga mult mai mult decât câștigam atunci. M'am gândit însă, că prin aceste războaie rămân fără lucru și fără pâine atâtea femei sărace care lucrau pentru noi și... nu m'am învoit.

„Și n'o să-l uit din rugăciunile mele nici pe răposatu' Iordachie Roșca Căpitanu, care nu numai că-mi aducea și el bumbac dela Nussbaum Pik din Viena, cu preț mai ieftin decât alții, da'-mi deșchidea ochii asupra mușterilor răi platnici, cărora le dam marfă pe credit, — oameni cu păcate pe care eu nu le cunoșteam. Mulți bani aș fi pierdut fără sfaturile binevoitoare ale lui!... Tot el m'o învățat și cum să port socoteală de cheltuieli și venituri, — ceace mi-o fost de mare folos. Dumnezeu să-l odihnească și să-i răsplătească inima bună și grija ce mi-o purtat ca rodu' ostenelelor mele să nu meargă pe gura lupilor“.

Și dela una, vorba trece la alta.

Din povestirile „liței“ Mărie Domnariu am auzit de existența unei *Ciucuroale* (Mărie Delloreanu) care a murit la vârsta de 105 ani și din gura căreia auzise, ca fetiță de 8—9 ani, de-o secetă cumplită care a bântuit în părțile acestea într'un an — fără să-l poată preciza — când oamenii au fost siliți să-și ducă bucatele pentru măcinat până la Dobra. Aici, secaseră toate apele curgătoare.

„Tot Ciucuroaie asta spunea — își chiamă mărturie povestitoarea mea amintirile umbrite de mulțimea anilor — că pe vremea când s'o măritat ea, mireasa mergea la cununie călare (ca și mirele) la cingătoare cu pungă și c'o teacă cu cuțit, iar în cap c'o căciulă neagră peste care se lega salba. Mirele, până n'ajungeau nuntași la biserică, alerga cu calu' departe înainte, ca să se întoarne apoi la mireasă, de care, dupăce-o ocolia, iară se depărta. Și asta o făcea de trei ori. Așa era obiceiul atunci.

— Trebuie să fi fost femeie strașnică și cu dare de mână Ciucuroaia asta, după câte se vorbesc despre ea! — zic eu.

— C'o fost cu dare de mână, se vede și de-acolo, că ea plătia totdeauna „paștile“. Și c'o fost femeie strașnică, o dovedește purtarea ei când cu omorîrea Sasului Hutter.

— De ce și cine l-a omorît? — întreb eu, tot mai curios, necunoscând cazul.

— D-ta n'ai auzit de „șapte județe“?...

— De „șapte județe“ am auzit, dar de cazul și de pricina uciderii lui Hutter n'am cunoștință.

— D'apoi pricina o fost că și dupăce ai noștri o căpătat dela Impăratu' dreptu' de a stăpâni ei munții, „șapte județe“ n'o vrut să știe de cartea 'mpărătească și și-o trimes oamenii lor, șapte Sasi, ca să puie și mai departe stăpânire pe munți. Când o auzit că vin spre Săliște, preoșii o 'ndemnat muierile să ia pietri în săculețe, să le așie calea și să le spargă capetele, dacă nu s'or înțelege să plece de unde-o venit, că muierile n'au judecată. Bărbații aveau să vie după ele cu topoară, coasă și ciomege.

„Așa s'o și 'ntâmplat. Când s'o apropiat căruța cu Sasi („șapte județe“), oprindu-le muierile calea din toate părțile, ca să nu poată ajunge în Piață, s'o pomenit „Pe Vale“, unde la răspântia din fața casei lu' Dumitru Popa Romanescu, o fost coborît și cei de pe „Gruțu“ și cei din Galeș, Tilișca, Vale, Cacova, Sibiel, — că la munți erau și aceștia părtași. Nevrân, Sasi să se 'ntoarne acasă cu bună 'nțelegere, o pornit asupra lor o ploaie de pietri. Unu' din ei, Hutter, mai greu lovit se vede, o murit.

„Ciucuroaia se lăuda că — de aceea ziceam că trebuie să fi fost

mulere strașnică — cu toate că Hutter murise, ea, „ca să-și sare inima“, i-o mai trântit un bolovan în cap. Cetalanți, mai greu ori mai ușor răniți, o fugit apoi cu căruța îndărăpt spre Sibiu.

„Atunci, de bucuria izbânzii, s'o 'ntins acolo o horă mare și de-atunci și-o făcut obicei' să joace acolo ficiorii oierilor, care, mai înstăriți și mai fuduli, nu voiau să se meștece cu cei din „Târg“, care nu prea aveau trecere nici *inentea* fetelor mai de-dăi-Doamne. Li se zicea „pungași“, pentrucă se ocupau mai mult cu negustoria. — Abia odată pe an se împreunau aceste jocuri, în Piața Mare, a patra zi de Crăciun, — obicei' păstrat până mai anii trecuți.

„Da' cine le mai ține minte toate câte le povestia această femeie despre vremurile trecute!.. — exclamă „lița“ Mărie parcă cu părere de rău că nu le-a scris cineva atunci. „Că, nescrise, s'o uitat și nime din cei de azi nu le mai știe...“

— De vreo altă întâmplare din trecut nu-ți mai amintești? — întreb eu din nou.

— Le-am uitat și dacă le-oiu fi știut, cu toate că eu nu prea uit.

Și trecându-și mâna peste fruntea brăzdată de crețe, parc'ar fi voit să dea la o parte perdeaua de pe o firidă a amintirilor:

„Ba iaca, îmi amintesc de una, — auzită dela bunica. Întâmplarea e din răzmirița dela 48. O mătușă a bunicii mele născuse și era lăuză în pat, da' rămasă singură, că ai casei o fugit la pădure de frica Ungurilor și-a Rușilor. Intr'o zi, tropot mare de cai pe-afară și 'ncurând se deschise poarta și intră un husar călare. Negăsind în curte ce căuta, lăsă calu' afară și intră' n casă. Văzând pe mătușa bunicii în pat, se aruncă asupra ei. Asta, de groaza gândului ce i-o pus husaru', și-o adunat toate puterile, și-o încleștat mânilor în gâtui și nu l-o mai slăbit până n'o simțit că nu mai mișcă. Apoi s'o sculat, și-o luat crudu' copilaș la sân, o ieșit afară, o'ncălecat pe calu' rămas fără stăpân și-o luat-o'n goană prin Tilișca spre coliba din pădure. Când o ajuns acolo, o căzut grămadă și și-o dat sufletu'. Ai casei, de frica urmărilor omoririi husarului, o dat biciu calului și l-o alungat din preajma colibii, cu armele husarului pe el... Ce s'o fi 'ntâmplat cu el, Dumnezeu știe...“

„Așa vremuri pe-atunci! Câte n'or fi șazi d'estea că, după cum s'aude, oamenii nu mai știu frică de păcat“...

Din istorisirea vieții lui Ioan Popa Chipară (tatăl povestitoarei) și a lui Nicolae Domnariu (bărbatul ei) rețin următoarele pășanii și informații:

Cel dintâi, înainte de a pleca în Rusia, unde a trăit mulți ani, a slujit în Dobrogea la Sălișteanul Ioan Șteflea. Fiică-sa își amintește

încă limpede de zugrăvirea primejdiei în care ajunsese odată părintele ei care, prins în baltă cu oile, a scăpat de înec, cu prilejul unei revărsări a Dunării după ploii îndelungate, numai mulțumită unei sălcii sdravene, în care se cășărase îngrozit de spectrul morții care-l amenința de pretutindeni, adânc mâhnit de a nu putea salva de prăpădul apelor oile, între care se găseau și cele 200 ale lui. 11 zile și 11 nopți a stat în această sulcie salvatoare, neputând coborî din ea câteva zile nici după retragerea apelor, din cauza haitei de lupi care invadaseră locurile pline de oi înecate. Abia după ce se încumetară să se apropie oamenii de prin sate alungând lupii, îndrăsnii și el să coboare, leșinat de foame, căci în cele 11 zile de imobilizare nu se putu hrăni decât cu prunele uscate ce le avusese cu sine într'un săculeț.

După acest dezastru, se înapoie acasă, de unde o porni încurând cu Stanciu Lăpădat spre Galați, cu gândul s'o ia apoi de aci spre Rusia. Neputând obține însă pașaportul necesar, își făcu din nou calea întoarsă, dar fără tovarăsu-i de drum, care, ne mai având bani pentru acoperirea cheltuielilor drumului, rămase în Galați, angajându-se vânzător într'o prăvălie.

Ioan Popa Chipară nu se dădu însă bătut. Ajuns acasă, își construi o teleagă, cumpără doi cai și împreună cu doi tovarăși (N. Pușchila și Apolzan), porni din nou, acum peste Noua Suliță, spre Rusia. După un drum greu de șase săptămâni ajunseră la Berdiansk unde, din banii ce-i dusese cu sine cumpărându-și niște oi, intră în serviciul unor Bulgari, cu oile cărora le păștea și pe ale sale.

Mai bine de 20 de ani stătu apoi aci, acasă revenind doar la intervale de câte 4—5 ani, în chimir întotdeauna cu banii agonisii în cursul anilor de absență de acasă, odată ajutându-și un consătean (Mosora) ca să-și reclădească casa mistuită de flăcările marelui incendiu din Str. Vale, altădată ca să-și mărite fata cea mai mare, a treia oară, ca s'o mărite pe cea mai mică...

„Prin câte primejdii n'o trebuit să treacă bietu' tată în aceste drumuri!..“ exclamă iarăși „lița“ Mărie.

„Cum i s'o 'ntâmplat la Galați, într'un drum spre casă. Atras într'o societate de petrecători — cu toate că el nu era omu' petrecerilor, a furării vremii lu' Dumnezeu — era mai-mai să fie trimes pe ceea lume și jefuit, de cei cu care-o stat la masă, de banii pe care-i aducea cu el din Rusia. Norocu' i-o fost că Ion Dădârlat (Ionu Boanii), înțelegându-le vorba, i-o trădat. În fața primejdiei de-a fi ucis, noaptea o fugit într'un sat învecinat, unde o bună creștină, auzind despre ce-i vorba,

l-o ascuns în podu' casei. Când o vent tâlharii, l-o căutat ca pe-un ac prin toată gospodăria, ba o răscolit și clăile de fân, da' nu l-o găsit. L-o ocrotit Tatăl ceresc.

„Banii l-o dat apoi unor Găleşeni împrumut, iar el s'o întors iară în Rusia fără bani, cum o plecat și întâia dată. Om harnic și cruțător, o agonisit însă alți bani.

„După al patrulea drum făcut spre casă și înapoi în Rusia, în tovarășia unor Ruși, în anu' 1891, s'o dus la Ierusalim. Aci, lângă Sf. Mormânt, de unde-o adus mai multe icoane și un prapur pe sama bisericilor din Săliște, o'ncolțit în sufletu' lui credincios dorința de-a se călugări și a-și închina viața câtă l-o va mai îngădui Dumnezeu pe pământ, pregătirii pentru viața de veci“.

— Câți ani avea atunci ?

— Avea vre-o 60.

Reîntors acasă, din banii oilor vându-te în Rusia, la sfatul unu-consătean, cumpără aici alte oi, dar fiind „vărsate“ — ceace nu știuse — mai îmbolnăvindu-se și el de o „bubă'n gât“, care-l chinuia mult și 'n care văzu „pedeapsa lu' Dumnezeu“ pentru neștinerea făgăduțelii de a se retrage la Sf. Munte, le vându cum le cumpără, promișând din nou unui călugăr, care umbla după milostenii și care intrase și 'n casa lui, că, dacă-l vindecă de bubă, pleacă la Sf. Munte. Vindecarea omului credincios nu întârzie. Buba plesni, puroiul fu eliminat și chinurile-i de până aci încetară.

Vindecat, își părăsi familia și plecă pe drumul greu și 'ndelungat al pocăinței și lepădării de grijile lumești, rostind — poate pentru cea din urmă oră — rugăciunea pe care nu uita s'o spună oridecâteori pornia la drum. (Și multe drumuri a făcut în viață-i) :

„Doamne Dumnezeu nostru, Ceta ce ai călătorit calea cea adevărată și vie cu sluga Ta Iosif, călătorește împreună, Stăpâne, și cu robul Tău *Nicolaie* și-l ferește de tot viforul și bântuiala, pace, sănătate și ajutor bun îi orânduiește să facă purtare de grije a toată dreptatea, urmând poruncilor Tale, și binevoiește a-l ocroti să se întoarcă plin de bunăfățile cerești și pământești. Că a Ta este împărăția și puterea și mărirea a Tatălui, Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin“.

Viața dela muntele Athos, până să se obicinuiască cu ea, a fost grea. Până să-i sosească actele necesare de acasă ca să poată fi primit în cinul călugăresc (act de naștere, de moralitate, de relații familiare, de învoire a părinților și soției ca să intre în tagma călugărească), a trebuit multă vreme să se pe'n stâncă și să ducă pământ în spinare, ca să poată sădi vișă de vie pe coastele aride ale Sf. Munte,

căci fiecare călugăr își avea aci partea lui de stânci pe care trebuia să le facă roditoare.

Cel dintâi Săliștean călugărit la Sf. Munte Athos — acum vreo 83 de ani — a fost *Oprea Tâmpănariu* care, după mai mulți ani de sihăstrie, și-a dat obștescul sfârșit acolo într'o peșteră în care durmia pe mușchiu și, drept căpătâiu, c'o cărămidă la cap.

Peștera acestui înaintaș a servit și lui *Ion Popa Chipară* de adăpost. Aici și-a petrecut zilele în post și rugăciuni 23 de ani (1891—1914) și aici și-a dat și el sufletul în mâinile Celui căruia-l închinase de mult, departe de deșertăciunile lumești, chiar cu ai săi, cei de acasă, întrerupând orice corespondență după ce le comunică dispozițiile sale privitoare la moștenirea averii rămase pe urma sa, împărțându-le că despre necazurile lor lumești să nu-i mai scrie, nevrând să știe de ele. Tot ce pot să-i scrie și dorește și el să știe e: *care și când* s'a săvârșit din viață? ca să se roage pentru sufletul lor. Din parte-i, cei de acasă să nu mai aștepte nici un răvaș.

Alți doi Sălișteni, mai vechi decât el acolo, *Neica* (Dumitru Hășiganu), ajuns de copil la Sf. Munte, și *Dumitru Domnariu* (o rudenie a lui Nic. Domnariu), ajuns tot ca băiat acolo, dus de un călugăr moldovean pe care l întâlni tocmai când își căuta un stăpân prin Dobrogea, ridicară cu munca și bruma de bani ce avuseseră mănăstirea „*Sf. Marina*“, terminată însă și înzestrată cu cele necesare de Ion Popa Chipară, pe antecesorii săi neajutându-i puterile bănești s'o poată isprăvi.

Înaintea porții acestei mănăstiri — completează informațiile de mai sus văd. *Mărie Domnariu* — era un izvor la care veniau mulți călugări să-și spele rufele, să-și stâmpere setea ori să se răcorească la umbra cedrilor din jurul lui. Și fiindcă călugărul *Neica* făcea și pâne, mai veniau, pe lângă cei care cumpărau, și mulți călugări săraci, ca să ceară câte-o pâne de pomană. Călugărul *Neica*, voind să scape de povara acestor pomanagii care se tot înmulțiau și să fereacă și sfântul lăcaș de murdăria care se concentra aci, ca și de sgomotul supărător care se făcea în jurul mănăstirii, împreună cu Moldoveanul în societatea căruia se dusese la Sf. Munte, așătași și de alții, jupulă cedrii umbroși de coaje, așa că aceștia încurând se uscară, ne mai oferind vizitatorilor umbra și răcoarea dorită în arșița lunilor de vară.

La jalba ce înaintară șefiei lor ceilalți călugări, sosi la fața locului dela Lavra cea Mare un anchetator, la a cărui întrebare, dacă ei au despoiat cedrii de coaje, cei doi vinovați eu răspuns negativ, stăruind în negare și la a doua întrebare. La repetarea a treia oară a întrebării, anchetatorul, invocând mărturia Celui care vede toate, deschise Sf. Scriptură și, prinzând între filele ei mâna călugărului *Neica*, a primului anchetat, îl întrebă din nou:

— Tu ai descojit cedrii de coaje ca să se usuce?

Nu! — fu și a treia oară răspunsul, — răspuns care l-a costat viața, căci abia rostit, cel întreat, ca trăsniț, se prăbuși mort la pământ.

Inspăimântat de pedeapsa care urmă minciunii tovarășului său, călugărul moldovean, al doilea anchetat, își recunoscua fapta, pentru care își luă apoi pedeapsa dictată de călugărul judecător.

De încheiere, interlocutoarea mea ține să-mi mai împărtășească nezdruștinata-i credință că, dacă munca ei a fost cu spor și dacă a putut realiza câștigurile pe care le-a realizat cu îndeletnicirea ei — câștiguri care i-au dat posibilitatea să-și poată crește bine cele două fiice rămase în grija și sarcina ei — aceasta o datorește și rugăciunilor de ziua și noaptea ale tatălui ei dela Sf. Munte.

Dumitru Domnariu, când reveni după mulți ani în țară, aduse și o icoană a Maicii Domnului, care împodobește până azi, alături de pristol, Biserica Mare din comuna-i natală, icoană care fusese adusă dela gară și introdusă în biserică cu mare fast.

Din celelalte vizite pe care le mai făcuse comunei sale, se 'napoie cu sume frumoase, strânse pe seama înzestrării lăcașurilor sfinte din muntele Athos. Și ar mai fi venit și după aceste vizite, dar fu oprit dela București de a mai duce bani din țară. De aceea, n'a mai venit. Se crede că trăiește încă.

Azi, de pe patul suferinței, văd. Maria Domnariu își reamintește mișcată de toți ai ei, de truda lor pentru ușurarea vieții celor lăsați acasă, dar și de bucuria roadelor strădaniei sale de a supune vrăjmășia împrejurărilor, adeseori neprielnice, între care i-a fost hărăzit să trăiască și să lupte. Impăcată cu soarta, ea privește senină spre necunoscutul zilei de mâne.

Credința alungă îndoielile, înseninează Cerul nădejdlor, întărește, dă aripi și încredere sufletului omenesc.

Săliște, August 1944.

AXENTE BANCIU

MEETINGUL DELA OXFORD

Opinia publică europeană luase cunoștință, prin procesul Memorandului, nu numai de tratamentul inuman impus de către Unguri poporului român din Transilvania, ci și de adevăratele țeluri ale numeroaselor mișcări cu caracter politic și național ale acestuia. Românii nu cereau favoruri. Nici drepturi ce nu li se cuvin, fără de o recunoaștere a proporționalității lor etnice, alături de celelalte națiuni, fapt din care, în chip normal, ar fi decurs o participare mai activă a Românilor la viața de stat. Firește că acest lucru nu convenea Ungurilor, inferiori ca număr. Numai o politică de asuprire ar fi servit idealurile lor de stăpâni ce se credeau ai spațiului cuprins între Tisa și Carpați. Pentru aceea le plăcea să pună într'o lumină falsă strădaniile de veacuri ale Românilor, socotind orice manifestare pașnică a lor, ca acțiune de subminare a temelilor constituționale ale statului; iar pe fruntașii lor politici, judecându-i și condamnându-i ca pe niște infractori de drept comun.

Ca urmare a felului cum guvernul maghiar a înțeles să răspundă noii încercări *ilegale* a Românilor, prin delegații lor autorizați, de a li se acorda o viață mai umană, țările fruntașe ale Europei s'au grăbit să-și manifeste toată simpatia și înțelegerea ce o aveau pentru cauza românească. Presa de pretutindeni a închinat lungi articole, comentând acțiunea dela 1892 și felul în care autoritățile maghiare au respectat drepturile constituționale acordate cetățenilor. În adevăr, dreptul de a petiționa era acordat de constituție. Dovadă că, în ședința camerei ungare din 14 Iulie 1892 Szilágyi Dező, ministrul justiției, răspunzând interpelării din ziua precedentă a deputatului Ugron Gábor, care întrebase pe ministru ce măsuri înțelege să ia împotriva memorandumistilor, acesta îi răspunde că este vorba de exercitarea unui drept constituțional. În baza acestui drept se pot cere și lucruri ilegale. Că cererea nu va fi satisfăcută, asta este altceva. Justiția trebuie să-și facă datoria, însă cu calm și fără scandal. Acesta era cuvântul ministrului

justiției maghiare! Dar, că această declarație nu a fost respectată, aceasta este altceva.

Una dintre națiunile sensibile la suferințele noastre a fost și cea engleză, pentru a cărei lămurire a adus reale servicii Dimitrie I. Ghica, fiul lui Ion Ghica, fost ministrul României la Londra, profesorul Maria Demetrescu și în special D-ra Jeanne Del'Homme — o profesoară franceză care studia la Oxford și la Londra limba și literatura engleză. Ca urmare a bunelor oficii pentru cauza românească ale acelei tinere latine Jeanne Del'Homme, se hotărăște ținerea unui meeting la Oxford în 1894. Adunarea are loc la 5 Martie, în sala de festivități a Facultății St. Johns, despre care s'a publicat o amplă dare de seamă în Buletinul oficial al Universității locale: „Oxford Magazine“. Printre personalitățile care au luat parte la manifestarea de simpatie a Englezilor pentru Românii ardeleni, amintim pe: W. R. Morfill, profesor universitar și președintele meetingului; Carlyle, profesor de istorie; Lady Cecilie Roberts și Mister Roberts, profesor universitar; W. Hobhouse, profesor universitar; Miss Melland, vara ministrului de interne Asquith și Otna H. Ball, soția vice-președintelui facultății.

Satisfacția stărnită printre Românii din Ardeal, pentru interesul și simpatia ce le-au arătat-o Englezii, cu prilejul aceluși meeting, a fost impresionantă. De pretutindeni scrisori și telegrame de mulțămintă au fost trimise inițiatorilor. Ceea ce le-a produs însă Englezilor mai mare plăcere, au fost scrisorile și telegramele expediate din partea țăranilor, de către preotul Vasile Suciș din Căpușul de Câmpie.

Aceslea fac, dealfel, obiectul prezentării de față.

Printr'o scrisoare adresată din Sibiu, la 6 Martie 1894, preotului Vasile Suciș, Dr. Ion Rașiu îi comunică următoarele:

„Eri, 5 Martie, s'a ținut la Oxford (Englătera) anunțatul meeting în favorul cauzei române, cu care prilej am expediat de aici o telegramă și o scrisoare de mulțămintă. Vă rog ca și Dv. în numele Românilor din ținutul Dvs., să expediați imediat o telegramă și o scrisoare de mulțămintă la adresa:

W. R. Morfill, profesor universitar la Johns-College Oxford (England) în care scrisoare îl veți ruga pe distinsul president al meetingului să exprime mulțămintele Dvs. călduroase și următoarelor persoane, care se interesează mult de cauza noastră: Mr. și Mme Sidney-Ball, profesor universitar; Lady Cecilie Roberts și Mister Roberts, profesor universitar; W. Hobhouse, profesor universitar; A. H. Carlyle, profesor universitar; Mlle Jeanne Del'Homme, profesoară și conferențiară la meeting; Miss Melland (vara ministrului de interne Asquith). Scrisoarea poate fi scrisă și românește, fiindcă Dl Deme-

trescu, student la Universitatea din Oxford, și-a luat însărcinarea de a le traduce persoanelor competente.

P. S. Vă rugăm mai departe ca, pe lângă telegrama și scrisoarea adresată către profesorul Morfill să mai expediați și la adresa celorlalte persoane mai sus însemnate, câte o scrisoare de mulțămită. Toate aceste persoane sunt în Oxford“.

Ca urmare la această invitație, în ziua de 8 Martie, preotul Vasile Suciu expediază profesorului Morfill o telegramă cu textul următor:

„Românii Câmpiei transilvane trimit călduroase mulțămite meetingului din 5 Martie pentru interesul manifestat cauzei române“.

Telegrama a fost însoțită de șapte scrisori cu acest cuprins:

I

„Illustrissime Domnule :

Interesul ce'l arătați pentru suferințele națiunii române din Transilvania și Ungaria, care s'a manifestat mai cu seamă în primul meeting din 5 Martie a. c., ținut în Oxford sub înalta-Vă prezidenție îmi oferă plăcuta ocaziune de a Vă putea aduce cele mai călduroase mulțumiri din partea numeroasei populațiuni române din Câmpia Ardealului, pentru viul interes și sprijinul moral ce ni'l întinde brava națiune engleză prin Illustr. Voastră, nouă Românilor din Ardeal și Ungaria, care abia mai putea răsufla sub nenumăratele lovituri de moarte, primite zilnic din partea vitregilor guverne și a șovinistei societăți maghiare.

Asigurându-Vă că apărând cauza nefericitei mele națiuni române, apărați numai dreptatea ce a fost răstignită pre cruce, Vă rog ca și pre viitor să continuați a păstra interes pentru noi.

Primiți Vă rog, asigurarea deosebitei mele stime.

În numele românilor din Câmpie (ss) V. S.

C. de Câmp. 8/III 894.

Illustrului Domn W. R. Morfill prof. univers. la Johns-College în Oxford England“.

II.

„Illustrissime Domnule și Illustră Doamnă !

În numele Românilor din Câmpia Transilvaniei cu tot respectul vin a Vă aduce cele mai călduroase mulțumiri pentru viul interes ce-l aveți față de mult lovită națiune română din Ardeal și Ungaria, — care interes și-a aflat expresiune în primul meeting ținut în Oxford la 5 Martie a. c. cu participarea Illustrităților Voastre,

Sperăm că dacă astfel de Illustri bărbați și Ilustre Doamne ai nobilei națiuni engleze ne vor întinde și mai departe acest sprijin moral,

— ne va succede mai curând a duce la izbândă dreapta cauză a Românilor din Ardeal și Ungaria cari de prezent abia mai pot răsufla în războiul exterminator de rasă, cu care sunt siliți a se apăra atât față de vitregile guverne cât și față de șovinista societate maghiară, cari voesc cu orice preț maghiarizarea națiunii române. — Rugându-Vă pentru sprijinul Ilustrățiilor Voastre și pentru viitor binevoșii a primi asigurarea distinctei stime ce Vă păstrăm.

In numele românilor și femeilor române din Câmpia Ardealului
(ss) V. S.

Căpușu de Câmpie 8 Martie 1894.

Mister Roberts profesor universit."

III.

„Il. Domn și Il. Doamnă!

Interesul viu ce-l arătați pentru suferințele Românilor din Tranția și Ung. în importantul meeting ținut la 5 Martie a. c. în Oxford ne pune în plăcuta pozițiune de a vă putea aduce mulțumiri călduroase dela numeroasa poporaș română din C. Ardeal., rugându-vă a păstra și pentru viitor acel viu interes și a ne întinde și mai departe acest sprijin moral pentru a putea duce la izbândă dreapta cauză a națiunii noastre române din Ardeal, care abia mai poate geme sub nenumăratele lovituri de moarte, primite zilnic din partea despotecelor guverne maghiare unite și cu ale șovinistei societăți maghiare.

Primiți Vă rugăm asigurarea deosebitei stime ce vă păstrăm.

In numele românilor și a femeilor române din Câmpia Tranției
(ss) V. S.

Căpuș 8 Martie 1894.

ptru. Sidney Ball prof. univ.

IV.

„Il. Domnule!

Viul interes ce-l arătați pentru cauza dreaptă a rom. din T. și Ung., ce și-a aflat expresiune consolatoare pentru noi în grandiosul meeting ținut în 5 Martie a. c. în Oxford, îmi oferă plăcuta ocaziune de a Vă aduce sincere mulțumiri din partea nroasei poporașuni române din C. Trans. și a vă ruga să ne păstrați și pre viitor același viu interes și a ne întinde și mai departe sprijinul moral — caracteristicele virtuți ale nobilei națiuni engleze.

Asigurându-vă că apărând cauza nefericitei mele națiuni române ce geme greu sub nedreptățile și prigonirile cele mai teribile, — apărați numai dreptatea ce a fost crucificată, vă rog să primiți asigurarea respect. mele stime.

In numele rom. . . . (ss) V. S.

ptru. A. H. Carlyle prof. univ."

V

III. Die!

Cu adevărată plăcere și bucurie vin a vă aduce cele mai călduroase mulțumiri în numele Rom. din C. Tr. pentru viul interes ce-l arătați față de cauza dreaptă a celor 3 milioane de rom. ce sunt cumplit prig. pe toate terenele vieții din partea nu numai a guvernelor vitrege, ci chiar și a șovinistei societăți m.

Meetingul ținut în Oxford la 5 Martie a. c. în cauza noastră, și cu conlucrarea Il. V. ne-a umplut de bucurie și ne dă tăria de a putea duce la izbândă dreapta noastră cauză.

Încă odată mulțumindu-vă pentru sprij. mor. ce ni-l întindeți și rugându-vă și pre viitor pentru acelaș interes viu față de cauza dreaptă a poporului rom. din Ard. și Ung. rămân asigurându-vă de stîmă distinsă ce vă păstrez.

În numele rom...

(ss) V. S.

ptr. W. Hobhouse prof. univ".

VI.

„III. Voastră!

Reușita oricărei lupte depinde dela puterile ce iau parte la aceea, iar luptele în care au luat parte și femeile totdeauna au ieșit victorioase. Văzând și noi românii din C. Tran. că pentru cauza noastră dreaptă — de a scăpa de nenumăratele prigoniri și spre a ajunge la libertatea și egalitatea dorită de adevărata civilizațiune — au început a ne sprijini și a se întrepune și nobilele dame 8 națiunei engleze, am câștigat nouă puteri și curaj în lupta seculară și de exterminare națională pornită în contra noastră a celor 3 milioane de rom. ai Ard. și Ung.

Cu bucurie și mângâiere sufletească ne grăbim deci a Vă aduce cele mai călduroase mulțumiri Il. Vs., care cu un așa viu interes ați binevoit a sprijini dreapta cauză a pop. rom. în grand. meeting ținut în Oxford la 5 .III. a. c.

Rugându-vă a purta și pre viitor acelaș viu interes și sprijin față de cauza poporului român mult asuprit și nedreptățit, binevoști a primi etc...

(ss) V. S.

ptru. Jeanne Del'Homme profes. și conferențiară meet".

VII.

„III. Voastră!

Impunătorul meeting ținut în Oxford la 5.III. a. c. cu participarea și sprijinirea înaltă a Il. V. în cauza mult prig. pop. rom. din T. și

Ung. ne dă puteri noue spre a purta lupta desperată pe viață și moarte pentru câștigarea libert. și egal. de cari suntem despozați. Dar totodată ne oferă și plăcuta ocaziune de a vedea pre nobilele dame engleze în fruntea civilizațiunii moderne întinzându-ne sprijinul moral spre a putea duce la izbândă dreapta noastră cauză. Numai o plăcută datorință venim a ne împlini când vă aducem Ill. V. cele mai călduroase mulțumiri din partea rom. și a fem. rom. din C. Tran...

Rugându-vă și pe viitor de înaltul sprijin binevoit etc.

(ss) V. S.

ptru. Miss Melland".

La 22 Martie 1894, Dr. Ioan Rațiu îi cere preotului Vasile Suci, textul scrisorilor, pentru a le publica. Cu același prilej, se vorbește și despre posibilitatea organizării, unei manifestații asemănătoare, la Londra:

„Te rog transmite-ne și cele 7 epistole expediate în numele Românilor din Câmpie la organizatorii meetingului din Oxford. Voim să le publicăm.

Pe Englezi i-au surprins adresele de mulțămire ale Românilor și au fost mișcați, văzând zelul și devotamentul cu care luptă Românii pentru cauza lor, sperăm că ne va succede și în Londra ținerea unui meeting¹⁾

POMPILIU PRECA

Apoldul de Sus, August 1944.

¹⁾ Originalele scrierilor comunicate în acest articol, se află în colecția personală a autorului.

CRONICI

SPRE O NOUĂ ORGANIZARE A VIETII INTERNAȚIONALE

Delegații a peste patruzeci de națiuni, reprezentând 80% din populația globului, s'au întrunit în sala operei din San Francisco, pentru a discuta problemele în legătură cu noua organizare a vieții internaționale post bellice. Este adevărat că sgomotul luptelor nu a încetat încă, cu toate acestea Națiunile Unite s'au gândit că pentru a pregăti o pace durabilă, trebuie să se ia măsurile din timp, evitându-se astfel greșelile inerente oricăror acțiuni pripite. Desbaterile vor fi lungi și grele, vor fi neînțelegeri și fricțiuni de înlăturat, propunerile și contra propunerile se vor succeda cu o precizieune matematică, vor fi momente de optimism și pesimism, toate acestea însă sunt inerente unei conferințe internaționale, unde se vor desbata probleme de o capitală importanță pentru o lume întreagă, obosită de un războiu lung și necrușător. Oricât de lungi și de grele vor fi desbaterile acestei conferințe, ele vor trebui să ajungă la un singur rezultat, acela al elaborării unui Statut de organizare a vieții internaționale. De altfel, chiar și în invitațiile lansate de Statele Unite, în numele ei și a Angliei, Rusiei Sovietice și a Chinei, se invită guvernele „să-și trimită reprezentanți la conferința Națiunilor Unite, care va avea loc la 25 Aprilie 1945 la San Francisco în Statele Unite, pentru a pregăti Statutul organizației generale internaționale pentru menținerea păcii și securității internaționalei.

„Guvernele mai sus arătate propun ca conferința să examineze, ca bază a acestui statut, propunerile relative la instituirea unei organizații generale internaționale, care au fost publicate în Octomvrie anul trecut după conferința dela Dumbarton Oaks . . .” Vedem deci că însuși textul invitației ne arată fără posibilitate de echivoc, țelul urmărit de această conferință, bineînțeles că în prealabil vor trebui să fie găsite anumite soluții pentru chestiuni de detaliu sau de interes particular, pentru ca la urmă să se treacă la adevărata operă constructivă, ce ne va da pacea mâine.

Dar înainte de a trece la analiza proiectului dela Dumbarton Oaks, va trebui să aruncăm o privire asupra anumitor principii enunțate anterior, pentru a ne putea da seama de importanța și seriozitatea cu care ele au fost puse. Incontestabil că documentul cel mai important și primul în ordine cronologică, ce ne dă o idee clară de ceea ce va

trebui să fie pacea de mâine, este „Charta Atlanticului“, elaborată în plin Ocean de către Președintele F. D. Roosevelt și Premierul britanic W. Churchill. Importanța acestui document este cu atât mai mare cu cât avem dovada — după cum vom vedea mai târziu — recunoașterii ei și a principiilor ce conține, de către Rusia Sovietică, în urma conferinței din Crimeea. Iată textul — probabil foarte sumar — care ne-a fost adus la cunoștință de postul de radio Londra, în ziua de 14 August 1941.

„Președintele Statelor Unite și Primul Ministru Churchill reprezentând Guvernul Majestății Sale în Regatul Unit s’au întrunit considerând că trebuie să-și facă cunoscut anume principii comune ale politicii naționale ale țărilor lor respective, principii asupra cărora ei își sprijină speranțele lor într’un viitor mai bun pentru omenire.

1. Țările lor nu caută nicio mărire teritorială sau de alt mod.

2. Ei nu doresc să vadă nicio schimbare teritorială care să nu fie conformă cu voința liber exprimată a popoarelor interesate.

3. Ei respectă dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ sub care vor să trăiască, ei doresc să vadă reabilitate drepturilor suverane și guvernarea autonomă a națiunilor care au fost încălcate cu forța.

4. Ei se vor sili cu tot respectul dator obligațiilor lor existente, de a prilejui accesul tuturor Statelor mici sau mari, învingătoare sau învinse, pe picior de egalitate a drepturilor, în comerțul și materiile prime ale lumii, necesar înfloririi lor economice.

5. Ei doresc să stabilească colaborarea cea mai desăvârșită între toate națiunile în domeniul economic, pentru a asigura tuturor cele mai bune condiții de lucru, de progres economic și de siguranță socială.

6. După distrugerea finală a tiraniei naziste ei speră să vadă stabilită o pace care va furniza tuturor națiunilor mijloace de traiu în securitate, în propriile lor frontiere și care vor aduce locuitorilor tuturor țărilor asigurarea de a putea trăi la adăpost de spaimă și nevoie.

7. O astfel de pace va trebui să permită tuturor oamenilor să calce liber mările și oceanele.

8. Ei cred că toate națiunile lumii, pentru rațiuni materiale ca și pentru cele spirituale, trebuie să ajungă să renunțe a mai folosi forța, dat fiindcă ea nu va putea fi o pace durabilă, dacă armele continuă să fie folosite pe pământ, pe mare sau în aer, de către națiuni care amenință sau care pot amenința să se dedea la agresiuni în afara frontierelor lor.

Ei sunt convinși că așteptând stabilirea unui sistem mai vast și permanent de securitate generală, dezarmarea unor astfel de națiuni este esențială. Cu aceleași intențiuni, ei vor ajuta și încuraja orice alte măsuri practice, susceptibile să ușureze pentru popoarele îndrăgostite de libertate, sarcina zdrobitoare a înarmării“.

Câteva principii de o importanță excepțională se desprind din studierea acestui document. În primul rând ne izbește declarația categorică a celor două State anglo-saxone, că nu râvnesc la niciun câștig teritorial în favorul lor, mai mult chiar, nicio schimbare teritorială nu

se va putea face fără a fi consultată populația regiunii în cauză. O mai bună repartiziție a materiilor prime este de asemenea preconizată, pentru a se evita astfel cauzele izbucnirii unui nou conflict mondial, și din acest punct de vedere nu se va face nicio discriminare între învingători și învinși. O deosebită importanță se dă legăturilor comerciale și economice, ușurându-se astfel ridicarea standardului de viață a tuturor popoarelor muncitoare, condiție esențială pentru aducerea la îndeplinire a acestui deziderat fiind libertatea mărilor și a oceanelor. O propunere, timidă deocamdată, pentru realizarea dezarmării generale, este făcută în punctul ultim al acestei declarații, anunțându-se totodată abolirea forței ca instrument al politicii internaționale a Statelor, idee de nenumărate ori acceptată de majoritatea zdrobitoare a membrilor Comunității internaționale, consfințită în formă definitivă de litera Pactului dela Paris — denumit și Pactul Briand-Kellogg — de condamnare a războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor internaționale (semnat la 27 August 1928). Dar în afară de aceste principii, ce privesc direct relațiunile dintre membrii viitoarei organizații mondiale, precum și anumite idei fundamentale ce trebuiesc luate în considerare, punctul 3 ne pune în fața unor chestiuni de ordin intern. După cum Sfânta Alianță, formată în perioada războaielor napoleoniene consacra principiul intervenției în treburile interne ale Statelor europene, tot așa se preconizează în acest document principiul contrar, fundamental democratic, acela de a vedea toate popoarele exprimându-și liber și neforțat, preferințele lor politice în materie de organizare internă a Statului lor respectiv, fără ca Națiunile Unite, oricare dintre ele, să-și poată aroga vreun drept de amestec în această direcție.

Importanța acestor principii este considerabil mărită, prin faptul că Uniunea Sovietică aderă întru totul la ele, prin declarația comună dată publicității în urma conferinței dela Yalta, în termenii următori:

„La stabilirea ordinii în Europa și transformarea vieții național-economice trebuie să se ajungă pe calea, care va permite popoarelor eliberate să nimicească ultimele urme ale nazismului și fascismului și să creeze instituții democratice după propria lor alegere. Potrivit principiului Chartei Atlantice asupra drepturilor tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ în care vor trăi, trebuie asigurată restabilirea drepturilor suverane și administrarea proprie pentru acele popoare, care au fost lipsite prin forță de aceste drepturi de către națiunile agresive...“.

„Prin această Declarație noi confirmăm din nou credința noastră în principiile Chartei Atlanticului, credința noastră în Declarația Națiunilor Unite și hotărârea noastră de a crea, în colaborare cu celelalte națiuni iubitoare de pace, o ordine internațională bazată pe principii de drept, închinată păcii, securității, libertății și bunei stări generale a omenirii“.

Cu toate că manifestările Națiunilor Unite au fost multiple până la alcătuirea „Proiectului de propuneri pentru menținerea păcii și securității“ elaborat la conferința dela Washington, ce a avut loc între 21 August și 7 Octombrie a anului trecut, nu le vom putea totuși analiza, pentru simplul motiv că am depăși cu mult cadrele unei cronici. Ele-

mentele de bază ale discuțiilor actualei conferințe dela San Francisco fiind acest proiect, ne vom putea limita doar la analizarea lui, pentru a putea întrezări ceea ce va fi noua organizație a vieții internaționale. Să nu credem însă că unele elemente, cât și experiența fostei Societăți a Națiunilor nu au fost luate în considerare — în foarte largă măsură — la întocmirea proiectului dela Dumbarton Oaks. Acest lucru a fost scos în evidență de însuși Premierul Churchill, în discursul său ținut în Camera Comunelor după întoarcerea sa din Crimeea (27 Februarie 1945).

„Fosta Societate a Națiunilor — a spus Domnia Sa — folosește într-o atât de mare măsură, și găsită a nu corespunde în misiunile pe care le-a asumat, va fi înlocuită printr-o organizație mult mai puternică în care Statele Unite vor avea un rol de o importanță vitală. Ea va cuprinde mult din structura și caracteristicile predecesoarelor ei. Toate înfăptuirile din trecut, toată experiența câștigată prin activitatea Societății Națiunilor nu vor fi date de o parte, dar noua organizație se va deosebi de ea din punctul esențial că nu se va da în lături dela a-și impune voința împotriva răufăcătorului sau rău uneltitorului, la momentul potrivit și prin forța armelor“.

Este o recunoștință postumă a valorii experienței dela Geneva, care nu a reușit, nu atât din cauza principiilor greșite ce ar fi avut la bază, ci din cu totul alte motive. „Toată lumea își dă seama că Pactul, așa cum a fost elaborat la Paris în primăvara anului 1919, nu a fost întotdeauna aplicat cu fidelitate, pentru a nu spune că el a fost, foarte adeseori, pur și simplu încălcat. Că el ar fi inaplicabil, după cum o declară majoritatea reprezentanților Statelor membre ale Societății, sau că el ar fi fost numai încălcat, după cum susțin adversarii acestora, este un adevăr pentru toți, că el nu a fost pus în aplicare așa cum trebuia. Dar, cum să cerem să ne lumineze o metodă juridică ce nu ne poate servi decât la analiza unui Pact neaplicat sau o jurisprudență violatoare a dispozițiilor sale? Singurul adevăr ce se ascunde sub această ruină juridică, este contradicția dintre drept și realitatea istorică“ (W. E. Rappard). Sarcina diplomaților, astăzi întruniți la San Francisco, este tocmai de a ști da lumii un statut de organizare, debarasat de toate clauzele inaplicabile și care să fie în conformitate cu realitatea istorică a epocii noastre. În acest caz numai, vom putea cere ca el să fie aplicat cu cea mai mare scrupulozitate, mai mult chiar, numai în acest caz vom avea certitudinea că el nu va fi aruncat la coș peste două decenii, cum s'a întâmplat cu Pactul dela Geneva.

Într'adevăr, principiile proiectului dela Dumbarton Oaks aduc unele inovații în materie internațională, cu toate acestea sunt departe de a atinge perfecțiunea, sperăm însă că lungile desbateri, de abia inaugurate la San Francisco, vor ști să le elimine, pentru a ne da o organizație internațională puternică și dotată cu o vitalitate capabilă să supraviețuiască oricărei crize. Țelurile noii Societăți a Națiunilor trebuie să fie, pe lângă înlăturarea războiului prin mijloace pacifice și salvagardarea păcii prin dezvoltarea relațiilor amicale dintre membrii, pentru a se ajunge astfel la o adevărată cooperare internațională pe toate țărâmurile (Cap I, pct. 1—4).

Autorii proiectului și-au dat seama, pe bună dreptate, că prin favo-

rizarea cooperării dintre națiuni și prin înlăturarea tuturor obstacolelor artificiale, ce au fost din belșug create până în zilele noastre, omeni-rea va fi cu un pas mai aproape de pace și buna înțelegere dintre State. Dar pentru a se ajunge la realizarea acestor feluri, anumite prin-cipii fundamentale au fost precizate (Cap. II, pct. 1—6). Cel mai im-portant este recunoașterea expresă a „egalității suverane a tuturor Sta-telor iubitoare de pace“, în principiu cel puțin, deoarece în ceea ce privește răspunderile se face o deosebire între principalele Puteri ce au luat parte la războiu și ceilalți membri ai organizației. Obligativitatea executării clauzelor statutului este de asemenea prevăzută, fără posibilitate de a se sustrage sub niciun motiv, deoarece aceste statute se vor întocmi în urma consultării tuturor membrilor, devenind astfel obli-gațiuni liber contractate. Dar una dintre inovațiile proiectului este acceptarea principiului obligativității absolute a soluționării litigiilor interna-ționale, prin mijloacele pacifice cunoscute de practica internațională, precum și după o procedură prevăzută de proiectul însuși. Ca un corolar al acestei dispoziții se preconizează abolirea forței și a amenințării, principiu deja recunoscut și de defuncta Ligă dela Geneva. Toți membrii organizației vor trebui să dea concursul lor la aducerea la îndeplinire a hotărârilor Consiliului de Securitate, aceasta natural în limita previ-ziunilor statutului. În același timp, membrii sunt preveniți că nu pot să ajute prin niciun mijloc, vreun Stat în contra căruia organizația ar fi întreprins sancțiuni. Interesant este faptul că tot în acest capitol se amintește că Statele nemembre ale organizației, vor trebui „să acționeze în acord cu aceste principii, în măsura în care va fi necesar pentru menținerea păcii internaționale și a securității“ (Cap. II, al. ult.). Ori, în această dispoziție vedem o contradicție care ar fi trebuit evitată. Oare dacă obli-gi un Stat nemembru să se conformeze unor principii la care el nu a aderat, de ce nu ai putea să-l obli-gi să devină membru al organizației? În felul acesta s'ar putea ajunge la o veritabilă orga-nizație universală, nepermițând unei infime minorități de State să bol-coteze noua Societate a Națiunilor, bazată pe drept și justiție. Indată ce declari că orice Stat iubitor de pace poate deveni membru al orga-nizației (Cap. III) și mai ales că deja după acuma 80% din populația globului este reprezentată la San Francisco, credem că nu s'ar încălca cu nimic principiul democratic, care stă la baza acestui proiect, de a obli-ga și restul națiunilor ce s'ar abține după încheierea păcii, să se considere în mod automat membre ale Societății.

Organele principale care vor aduce la îndeplinire grelele sarcini ale realizării felurilor organizației sunt: Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Curtea Internațională de Justiție, precum și un Secreta-riat (Cap. IV, pct. 1), agenții auxiliare se vor putea înființa după necesitate (pct. 2.). La prima vedere am putea afirma că nimic nu a fost schimbat din vechea organizare a Ligii dela Geneva, deoarece avem exact aceleași organe ce au fost prevăzute de art. 2 și 14 ale Pactu-lui Societății Națiunilor, examinând doar mai atent structura acestor organe și felul lor de a lucra ne vor izbi diferențieri esențiale.

Adunarea generală se compune dintr'un număr de reprezentanți ai tuturor membrilor, după cum se va specifica în statut (Cap. V. A.).

Acest organ are funcțiunea primordială de a deveni coordonatorul intereselor membrilor viioarei Societăți, cooperând prin toate mijloacele la dezvoltarea relațiilor dintre ele. Ea va mai putea discuta orice chestiune în legătură cu menținerea păcii și a securității, inclusiv principiile ce vor trebui să guverneze dezarmarea și reglementarea dezarmărilor. Dar toate aceste chestiuni nu vor putea preocupa Adunarea decât până în momentul când se va putea trece la o acțiune oarecare și din acest moment ele vor trebui trecute în competența Consiliului de Securitate. În felul acesta Adunarea devine for suprem consultativ, însărcinat cu elaborarea principiilor de drept internațional, executarea acestora rămânând exclusiv în sarcina Consiliului. Adunarea este cea care va admite intrarea de noi membri în organizație, dar și aceasta numai după ce se va obține avizul favorabil al Consiliului. Tot în baza recomandării Consiliului de Securitate, Adunarea va putea să suspende pe un membru din exercitarea drepturilor sau privilegiilor ce-i sunt acordate, în urma unor acțiuni de preveniune sau de constrângere, ce va fi fost întreprinsă de același Consiliu. Revenirea asupra acestei hotărâri o va putea face Consiliul de Securitate, fără a mai cere avizul Adunării. O clauză criticabilă a acestui proiect este aceea care împuternicește Adunarea generală, ca pe baza avizului Consiliului, să excludă din organizație pe orice membru „care violează în mod persistent principiile cuprinse în statut” (B. pct. 3, al. 3). Credem că pedeapsa eliminării din organizație nu este compatibilă nici cu ideea universalistă a organizației și nici cu scopurile ei bine definite, de a menține pacea și securitatea dintre popoare. Sunt alte mijloace de coercițiune la dispoziția organizației, ce pot să impună cu mai multă forță Statelor recalcitrante, decât soluția prea comodă a excluderii. În afară de aceste funcțiuni și puteri, Adunarea mai are de jucat un rol important în numeroase alte chestiuni de detaliu, ce nu intră în competența Consiliului de Securitate.

Inovația cea mai extraordinară, am putea spune chiar revoluționară, în materie internațională, este procedura votării (Cap. V. C.). Orice hotărâre în legătură cu anumite chestiuni, precizate în proiectul însuși, se vor lua cu o majoritate de două treimi, iar cele de o mai mică importanță și nespecificate în același articol, se vor lua prin majoritate simplă. Regula unanimității, conștințită de art. 5 al Pactului Societății Națiunilor, în virtutea căruia orice hotărâre, atât în Adunare cât și în Consiliu, trebuia luată cu unanimitatea voturilor celor prezenți, în afara cazurilor când însuși Pactul prevedea altfel, este abolită și înlocuită cu regula majorității calificate. Deși procedura de votare în Consiliul de Securitate a fost lăsată nesoluționată de proiect, fiind încă în studiu, ne putem imagina efectele beneficătoare ale acestei inovații, dacă ea va fi acceptată și definitivată de Conferința dela San Francisco. Acest principiu înseamnă dispariția noțiunii absolute a suveranității Statelor, așa după cum a fost interpretată până în prezent. Statele, chiar dacă ar vota în contra unui proiect propus spre examinare Adunării sau Consiliului de Securitate, vor trebui să se supună acestei decizii, din moment ce ea a fost votată de două treimi din membrii prezenți, fără posibilitate de opunere. Dar pentru ca acest deziderat să ajungă efectiv la valoare de

drept internațional, Adunarea generală va trebui să întreprindă o muncă neobosită, prin toate organele sale secundare, pentru a convinge toate popoarele de interdependența Statelor și de necesitatea acesteia în viața internațională.

Consiliul de Securitate se va compune din 11 membri, dintre care 5 având locuri permanente (U. R. S. S., Statele Unite, Anglia, China, și Franța), iar restul de șase fiind aleși de Adunare pe câte 2 ani (Cap. VI). Consiliul de Securitate va avea „responsabilitatea principală pentru menținerea păcii internaționale și a securității”. Pe lângă Consiliu va fi atașat un Comitet de stat major militar, care va întocmi toate planurile unei acțiuni militare ce va trebui întreprinsă în numele Societății. Consiliul de Securitate va trebui să fie organizat în așa fel, ca să poată funcționa în orice moment, pentru a face față necesităților vieții internaționale. El este împuternicit să examineze orice chestiune litigioasă sau care ar putea duce la fricțiuni ce ar periclita pacea internațională. Procedura de urmat în fața Consiliului nu ne poate interesa deocamdată, deoarece ea va suferi neapărat unele modificări, în cursul dezbaterilor actualmente în curs. Cert este că organismul primordial al noii organizații internaționale va fi Consiliul de Securitate și aceasta în urma constatărilor făcute la Geneva, unde s'a dovedit că adunările prea numeroase nu sunt adecvate pentru a aduce hotărâri rapide și bine judecate, deoarece numărul prea mare de reprezentanți implică în mod fatal discuții sterile și interminabile, care se împotmolesc în majoritatea cazurilor în disensiuni fără teme. Dar mai este și faptul că principalele Puteri mondiale au rezervate locuri permanente în Consiliu, pe umerii lor trebuie deci să apese partea cea mai mare a răspunderilor internaționale, după cum și cea mai mare parte a eforturilor militare, în eventualitatea aplicării de sancțiuni, le incumbă tot lor.

Curtea Internațională de Justiție va fi refăcută, avându-se în vedere statutul Curții Permanente de Justiție Internațională, ce a funcționat până la izbucnirea războiului la Haga (Cap. VII). Un secretariat este de asemenea prevăzut, ce va funcționa la sediul organizației, având în atribuția sa toate chestiunile administrative. Recunoscându-se rolul preponderant al relațiilor economice și sociale în viața internațională, proiectul mai prevede crearea unui Consiliu economic și social, compus din 18 membri. O serie întreagă de comitete și agenții regionale mai sunt preconizate de proiect, toate având ca scop primordial promovarea ideii de colaborare internațională pe toate fărâmurile, insistându-se astfel asupra necesității dezvoltării unor strânse și sincere legături, între membrii organizației.

Bineînțeles că nu putem afirma că acest proiect a epuizat toate chestiunile ce ar putea promova menținerea păcii și a securității internaționale. În sarcina Conferinței de la San Francisco cade greaua răspundere de a ne da un Pact, bazat pe echitate și justiție, care să fie capabil să înlocuiască cu succes defuncta Ligă geneveză. Va trebui să se insiste mai ales asupra reglementării sancțiunilor militare de aplicat în cazul unei agresiuni, deoarece nu va putea exista o organizație internațională trainică până atunci până când nu va fi înzestrată cu o forță militară, ce-i va sta în orice moment la dispoziție și până când

nu se va realiza universalitatea ei. Conferința dela San Francisco s'a întrunit la umbra palmierilor din California, ȧara tuturor făgăduințelor și a tuturor posibilităților. Ne va putea ea oare da ceea ce așteptăm cu toții de ani îndelungași, o pace dreaptă și fără de sfârșit? O sperăm, pentru binele omenirii întregi.

Sibiu, 25 Aprilie 1945.

TITUS A. CRIȘAN

IMPRESII DIN U. R. S. S.¹⁾

Prejudecăți venite de pe urma diverselor interese subiective, sociale, politice, etc., au făcut pe unii ca, odată cu prezentarea în culori negre a regimului din U. R. S. S., să treacă sub tăcere bunele lui înfăptuiri.

În dorința de a cunoaște de aproape realizările din marea Uniune, în special cele din domeniul ocrotirii sociale, am cerut și obținut aprobarea guvernelor respective de a vizita U. R. S. S. în anul 1937. Timp de peste o lună am călătorit prin 14 importante localități (Odesa, Sevastopol, Ialta, Livadia, Batum, Tiflis, Oryonikidze, Kislovosk, Essentucky, Pitigorsk, Rostov, Karkov, Moscova și Leningrad).

Cu aceeași ocazie m'am putut convinge cum conducătorii și poarele din U. R. S. S. au știut să învingă dificultățile și să facă ca gândul și dorința pentru binele obșteșc să se traducă în acte și fapte din cele mai meritorice.

Nu este posibil ca în cadrul acestui scurt articol să arăt progresele ce le-am văzut realizate prin planul cincinal al Mareșalului Stalin. Voi rezuma însă numai câteva din cele mai importante.

În domeniul economic, U. R. S. S. plecând dela principiul „desființării exploatărei omului prin om“ și a faptului că „munca formează adevăratul capital al omului“, a căutat să asigure muncitorului dela țară și lucrătorului dela oraș nu numai o existență potrivită muncii sale, dar și obținerii unui cât mai mare randament posibil.

În afară deci de buna organizare a colhozurilor și sovhozurilor dela țară, cursuri și școli de agronomie, procurarea de unelte și seminte, dezvoltarea serviciului sanitar (în special pentru îngrijirea mamei și copiilor etc.), s'a construit pentru lucrătorii dela orașe cartiere întregi, unele noi, altele în locul vechilor locuințe nehygienice și sărace din jurul întreprinderilor. Edificiile din aceste noi cartiere se găseau condiționate prin necesitățile reale ale acelor pentru care aceste construcții erau destinate. Ferestre mari permit inundarea luminei în camere, balcoane largi rup monotonia fațadelor, rotunde numeroase ajută la confort.

Imobilele sunt dispuse așa fel încât lucrătorii să poată găsi în apropierea lucrului și locuinței tot aceea ce trebuie pentru satisfacerea necesităților culturale și materiale. Este de ajuns deci să intri în: școli, marile magazine, localuri de distracții, palate sau case de cul-

¹⁾ Note extrase din conferința cu același subiect ținută la Sibiu în cadrele Arlusului,

tură, etc., din aceste cartiere, pentru a-ți da seama cât de higienice și comode sunt și pentru a te convinge cât de bine au știut arhitecții sovietici să armonizeze în stilurile cu caracter monolitic confortul și frumusețea. Străbătute de largi bulevarde, cu numeroase squaruri, grădini și monumente, aceste cartiere constituiesc de obicei o prelungire naturală a orașului.

Edificarea în U. R. S. S. nu se mărginește însă numai la cartierele lucrătorilor. Numeroase alte noi construcții atrag atenția prin interesul lor particular.

Este drept că distracțiile familiare sunt reduse, în schimb convenirile sociale sunt în plină dezvoltare.

Pentru a evita rolul pasiv al lucrătorului din timpul recreației sau repaosului și pentru a-l cointeresa în o distracție pe cât de plăcută, pe atât de folositoare (distracții cari deșteaptă noi izvoare de energii), s'a creiat de U. R. S. S. cluburi și case de cultură unde, alături de sălile de cultivare intelectuală (lectură, cursuri serale, conferințe, etc.) există și sălile de distracții (teatru, cinema, muzică, dans, jocuri, etc.).

Pentru copii există alte săli unde ei sunt supravegheați (de un personal specializat) pe timpul cât părinții se distrează.

Timpul de recreație este petrecut în cursul zilei în așa zisele parcuri de cultură și repaos, unde se transportă toate organizațiile culturale, distractive, recreative. Unele din aceste parcuri (cel din Moscova și din Leningrad), ocupă zeci sau chiar sute de hectare cu: teatre dramatice, estrade pentru mii de spectatori, teatre de copii, circ, cinema, săli de concert, dans, joc, lectură, restaurante, stadion sportiv, modele de sovkhov cu stațiuni de tractoare și mașini agricole, stațiuni biologice, planetarium, expoziții, biblioteci, aerodrom, câmp de planeare, etc. În aceste parcuri divertismentele sportive alternează deci cu teatrul, audițiile de concert, jocuri, conferințe, etc., preocuparea regimului sovietic fiind în a apropia de lucrător odată cu distracția toate cuceririle culturale și artei.

Puși în astfel de condiții de existență și de muncă lucrătorul depune dragoste și interes în lucrul său, iar emulația stakanoviștilor îndeamnă și mai mult pe aceștia să facă posibil, ceea ce ar fi fost considerat ca imposibil. Canalul dintre Moscova și Volga, metropolitanul din Moscova, Teatrul din Rostov, etc. sunt opere neperitoare ale stakanoviștilor.

Cine vizitează însă vreuna din industriile din U. R. S. S., mai ales cele cu peste 1000 lucrători (Putilovets, Electrosile, Triunghiul roș, etc.) se poate convinge cum însăși întreprinderea înlesnește viața și munca lucrătorilor prin: depozitele de alimente, textile, cantine, restaurante, policlinice, ziare proprii, leagăne, grădinițe de copii, cluburi, etc.

În domeniul educației și instrucției U. R. S. S. a creiat pe lângă organizațiile de îngrijirea sănătății copiilor și altele de ordin cultural și educativ, cum sunt: institutele de pionieri și comsomoli. Dacă, în cele dintâi, copiii* pot, în orele libere, să se distreze făcând în același timp studii (după dorințe și aptitudini) în diferite ramuri de activitate (economică, mecanică, artistică, etc.); în cele din urmă adolescenții câștigă noțiunile unei educații sociale pe principiul dezvoltării curajului, disciplinei, solidarității, abnegației și sacrificiului.

Numeroase școli inferioare, medii și superioare au fost create în condițiuni de a asigura dezvoltarea armonioasă, fizică și intelectuală a elevilor. În anul 7 al școlii inferioare elevii se specializează, ceea ce aduce cu sine înlesnirea studiilor lor ulterioare.

Apropierea sistemului de instrucții de un scop practic în edificarea socialistă și necesitatea tot mai mare de buni tehnicieni și ingineri a necesitat o regroupare a școlilor existente și crearea altora noi. Maximul de atenție este acordat învățământului profesional. Ceea ce este caracteristic sistemului de instrucții aplicat în U. R. S. S. este că un număr mare de elevi, odată cu studiile iau parte direct la producție. Combinarea studiilor superioare cu producția se face în așa zisele Uzine-Școli tehnice superioare sau Uzine universitare, în care lucrătorul primește și-și termină instrucția specială, obținând titlul de inginer fără a părăsi lucrul. Există apoi universități serale în casele de cultură și altele prin corespondență, care permit de asemenea continuarea studiilor superioare fără părăsirea serviciului.

In domeniul științific găsim în toate orașele mari din U. R. S. S. institute care, prin activitatea lor ajung să-și crezeze renume mondial. Citez: Observatoarele de geofizică cu oficii metereologice; grupurile de stabilimente de științe naturale și matematice cu studii în domeniul astronomiei, hidrologiei, geologiei, metale, fizicotehnici, radium, etc.; institute tehnice specializate care se ocupă cu rezolvarea problemelor ce au legătură directă cu industria (construcții navale, apă și păduri, construcții civile, poduri și șosele, etc.); Științe Sociale, ca: studiul cărței, retoricii, pedagogiei; institute speciale și laboratorii de cercetări experimentale care înlesnesc întreprinderea studiilor în diferitele ramuri de activitate; precum și alte institute ce se consacră problemelor biologice (de selecționare și îmbunătățire a vegetalelor și animalelor) și celor medicale (reflexe, roentgen, medicina experimentală, protecția mamei și copilului, bacteriologie, tuberculoză, etc.).

Operele de asistență socială (leagăne, grădinițe, dispensare de copii, azilele de: bătrâni, infirmi, anormali, debili mintali; sanatoriile de convalescență sau repaos, etc.) precum și cele de asistență spitalicească (spitalele, clinicile, dispensarele, etc.), uimesc vizitatorul prin bogăția de aparate, instrumente precum și prin munca sârguitoare deșusă de întregul personal. Sub raportul ocrotirii sociale U. R. S. S. se găsesc în 1937 superior multor țări din Occident.

In domeniul artistic s'a creat sub regimul sovietic numeroase conservatoare de muzică și școli de dans, iar operele nouilor școli de pictură, sculptură, etc. rivalizează în muzee (foarte numeroase de altfel) operele vechi sau clasice. Multe săli din muzee sunt rezervate vieții oamenilor mari (Lenin, Pușchin, Tolstoi, etc.).

In domeniul cultural mai putem menționa numeroasele biblioteci, vastele documentări asupra mișcărilor revoluționare, bogatele arhive, colecțiuni de afișe, jurnale, proclamațiuni revoluționare, etc.

Pagini întregi ar ocupa de sigur enumerarea institutelor, muzeelor, monumentelor, operelor de artă, etc., aflate sau create sub regimul sovietic și pe care le-am văzut în orașele din U. R. S. S. Negreșit că ele

au avut mult de suferit în actualul războiu. Nu mă îndoesc însă că puterea de muncă, spiritul de abnegație și sacrificiu, încrederea pe care poporul sovietic o are în el și în conducătorii lui, vor contribui să facă ca aceste frumoase opere să fie puse în ordine sau să se reclădească. Existența lor va asigura odată mai mult viabilitatea și durabilitatea regimului, iar prezența lor vor îndepărta prejudecățile rutinariilor (ce le vor vizita), aducându-le convingerea că popoarele și conducătorii din U. R. S. S. sunt capabili nu numai de gândire dialectică, dar de aplicarea unor principii folositoare conviețuirii lor.

Dr. G. PREDA
Vicepreședintele Astrei

O MARE EDIȚIE A LUI EMINESCU¹⁾

Cu volumul al treilea, apărut în 1944 la *Fundația Regele Mihai I, d. Perpessicius*, cel mai meticolos editor și exeget al lui Eminescu, a terminat „întâia secțiune a ediției integrale din opera lui M. Eminescu” (Prefața), adică poeziile tipărite în timpul vieții poetului. Tipărirea primelor trei volume a durat cinci ani; întreaga ediție va avea, probabil, după socotelile dlui Perpessicius, cam patrusprezece volume, pe care speră să le termine cam în alți cinci ani. Este un deziderat al editorului, dar e mai ales o nerăbdătoare dorință a tuturor aceluia care n’au posibilitatea să cunoască manuscrisele lui Eminescu dela Academia Română. Căci primul merit al acestei monumentale ediții este că pune la îndemâna oricui, și mai ales a cercetătorilor, întregul material de câteva mii de pagini manuscris, care revelează, cu fiecare nou volum tipărit, neașteptate surprize. Intr’adevăr, dacă primele trei volume aduc noi perspective în studierea poeziilor tipărite în timpul vieții poetului, prin evidențierea nenumăratelor variante manuscrise, puțându-se urmări diferitele stadii în creațiile lui Eminescu, în schimb, restul volumelor (IV—XIV) va scoate la iveală un material și mai plin de necunoscut, în mare parte inedit: postume, traduceri, proză literară, teatru, excerpta, fragmentarium, literatură populară, proză politică, corespondență, acte, etc. Alt merit al celor trei volume apărute până acum, înafară de „reproducerea integrală a materialelor”, este și „orânduirea lor succesivă, filiația versiunilor și, implicit, cronologia lor”, stabilind acea „cronologie interioară”, atât de necesară stabilirii etapelor prin care au trecut creațiunile poetului în timp. Aceste cercetări l-au dus pe d. Perpessicius, în mod fatal, la anumite studii minuțioase de istorie literară și anumite rectificări, care au apărut și separat, în diferite reviste ca *Revista Fundațiilor Regale* și extrase în volumul *Jurnal de lector*, cu speciala subîmpărțire *Eminesciana*. (Ed. „Casa Școalelor”, 1944). Ele au format materialul *Notelor și Anexelor* celor trei volume de opere ale lui Eminescu apărute până acum, însă numai într’o minimă parte.

După ce fiecare poezie este tipărită în forma ei definitivă, în *Note* și *Variante* găsim mai întâi o cercetare de istorie literară asupra poeziei, stabilindu-se împrejurările în care a fost scrisă, apoi stabilirea

¹⁾ M. Eminescu, *Opere, Poezii tipărite în timpul vieții, I—III*,

cronologică a diferitelor variante manuscrise, din care reles stadiile succesive prin care a trecut opera până la formarea definitivă. De abia din aceste nenumărate variante ne putem da seamă despre felul cum creia Eminescu și cât de încordată voință de perfecționare punea el în decurs de mulți ani, după ce prima formă eșise spontană din fantazia lui. Căci într'adevăr, în creația poetului nostru trebuie să deosebim două stadii: a) *creația spontană*, globală, adesea a unui ciclu întreg de poezii de proporții grandioase, unde fantazia irumpe necontrolată, revărsându-se ca o lavă nestăvilită și b) *faza autocritică*, raționalistă, ponderat cizelatoare, când fiecare cuvânt și fiecare vers e cântărit cu minuțiozitate. (Cf. Aurel Vasiliu: *Intellectualismul lui Eminescu*, Cernăuși, 1944). Intreaga operă a lui Eminescu este unitară, globală am putea zice, căci între diferitele poezii sunt multiple fire de legătură dela una la alta, ba firele acestea se prelungesc nu numai în încercările dramatice, dar chiar și în proza literară și ziaristică. Probe am dat și altă dată, dar ne pun la îndemână și poeziile din volumul al treilea. *Doina* lui Eminescu, apărută în *Conv. Lit.* (1883), prin variantele sale încă din 1878—79, are strânsă legătură cu marșul postum *La arme*, sau, cum spune d. Perpessicius, este „o prelungire a marșului, un motiv din aceeași familie“ (4). Și trebuie să mai fim seamă că, în afară de cele 8 versiuni stabilite de d. Perpessicius, idei și fătăldini din *Doină* mai găsim și în manuscrise „colaterale“, cum le zice d-sa. Lui Eminescu, nu numai că îi plăcea acea „vastă orhestrare în jurul aceluiași motiv“ (p. 26), dar din aceeași temă, adesea ori, prin devieri ale fanteziei, poetul nostru ajungea la noi motive de inspirație. Într'adevăr, s'a vorbit de inspirația lui Eminescu din literaturile streine, din scriitorii români predecesori, dar nu s'a insistat de loc asupra inspirației poetului nostru din propriile sale opere, anterior concepute, adică nu s'a vorbit de aceste devieri „colaterale“, care își căpătau apoi independență, deveneau opere de sine slătătoare. Pentru felul cum creia Eminescu, este deosebit de semnificativă constatarea dlui Perpessicius: „Ce-i sigur, însă, așa cum am mai semnalat și cu alte prilejuri, este că anume imagini și strofe circulă, aidoma unor suveici de legătură, printre ițele mai multor poezii, deodată, până ce se fixează într'una anume“ (p. 67). Stabilind cronologicește fazele succesive ale creației fiecărei opere a lui Eminescu, d. Perpessicius a avut posibilitatea, din contactul direct cu manuscrisele, să ne arate nu numai felul cum compunea poetul nostru, dar să îndrepte o mulțime de erori, ca de ex. *Asabi* în loc de *Arabi*, perpetuate în toate edițiile de până acum, și mai ales să aducă multe contribuții noi istorico-literare și comparatiste, cum este aceea relativă la originea *Odei în metru antic în Oda lui Napoleon*.¹⁾ De altfel cea mai mare parte a volumului *Jurnal de lector*, cum am amintit, și anume capitolele cu titlul generic de *Eminesciana*, sunt produsul contactului direct cu manuscrisele cedate (1902) Academiei Române de T. Maiorescu. Tot astfel este stabilirea raportului dintre sonetul *Iubind în taină și Irmoasele* (cântece de lume, erotice) culese de Eminescu, când d. Perpessicius,

¹⁾ cf. Vol. III, p. 113 și urm., cum și vol. „*Jurnal de lector*“.

arătând filiaŷia variantelor, conclud e că poetul când scria : „Cu toate caetele în faŷă, el lucra la mai multe versiuni deodată“ (p. 138).

Pentru felul creaŷiei eminesciene, este extrem de interesant de urmărit evoluŷia *Odei în metru antic* : „O urmărire atentă a versiunilor — A¹ reprezintă un interesant exerciŷiu de destrămare — (a odei  nchinat e lui Napoleon, în epoca berlineză) arată oricui, cum pornind dela persoana a II-a, a invocării lui Napoleon (A²), oda îmbracă forma unui monolog (B), pentru ca abia în versiunea C¹ să primească acele reŷuse ŷi acele infiltraŷii care vor neutraliza, anonimiz andu-le, atributele napoleoniene. C² ŷi D duc mai departe procesul acesta de subiectivizare ŷi concentrare. Dela 13 strofe (C¹), oda scade la 12 (C²) ŷi apoi la 8 (D), ca să ajungă la 7 (E) ŷi în cele din urmă la 5 strofe (F). E un proces de distilare, atât de aten i, că  ns aŷi esenŷa poemului se află în cele din urmă schimbată. Celi t a însă în perspectiva poemului de început (A¹), închinat lui Napoleon, ŷi a fazelor lui succesive, *Oda conservă* mai mult de un fir din r ad acintele ei originare“. (Vol. III, p. 114). Asta nu exclude însă că nu s'au putut infiltra ŷi o sumă de alte reminescenŷe ŷi asociaŷii în subconŷtientul poetului, în afară de acelea ho-raŷiene, ŷi nu vedem, astfel, numai de cât, necesitatea de ce să „se mai tempereze oarecum ŷi zelul comparaŷiŷtilor, ispiŷiŷii de excese“. (p. 114). Căci chiar dacă aceŷti comparaŷiŷti nu stabilesc numai de cât „inspiraŷii“ ŷi „isvoare“ cu exactitate, în schimb pot stabili atmosfera ŷi corelaŷiile pe care le-a putut avea poetul în momentul creaŷiei. Pentru scrisul lui Eminescu, este caracteristică observaŷia d-lui Perpessicius, relativă la *Odă*, dar aplicabilă la toate operele poetului, că se constată în variante „un proces de continuă concentrare“. (p. 127).

Pentru legaŷurile dintre diferite opere ale lui Eminescu, vezi ŷi acelea stabilite de d. Perpessicius (III, 297)  ntre poezia *Sara pe deal* ŷi *Geniu pustiu*, cum ŷi naraŷiunea *Cuconul Vasile Creangă*. O altă versiune a poeziei este intercalată în poemul *Eco* (ibid. p. 299). De altfel mai la toate poeziile definitive, d. Perpessicius are ŷi un capitol  ntitulat *Colaterale*, unde sunt variante derivate mai mult sau mai puŷin din aceiaŷi temă. Iată o strofă, derivată din *La steaua* :

ŷi de-o privesc cu-atâta drag [luna]
Cu-atâtea lacrimi mirii
E că simjir a 'n a lor piept
Că moartea-i sora iubirii. (p. 324).

Aceste „colaterale“  ns a ne arată cât de adânc răsunet aveau anumite teme, chiar împrumutate în mod conŷtient, cum e cazul cu *La steaua*, în subconŷtientul plin de asociaŷii al poetului nostru.

O caracteristică dominantă a scrisului eminescian este *antiteza* :  nger ŷi demon, teism ŷi ateism, iubire ideală ŷi senzuală, etc. Această alternanŷă, observată ŷi de Caragiale, Slavici ŷi alŷii,  ŷi avea substratul în organizarea psiho-fizică a poetului ŷi face parte din constituŷia temperamentală a omului de geniu (cf. ŷi D. Caracostea : *Personalitatea lui Eminescu*).

De exemplu : antitezele durere — plăcere, ură — iubire ajung

la apogeu în varianta din manuscrisul 2306, 82—84 din 1877, ale poeziei „Te duci” :

Ori câte chinuri, câte lacrimi
Veninu-amorului gelos
Erau unite 'ntotdeauna
Cu chipul tău cel dragăstos

Astfel veninul tău puternic
E crud, demonic, dulce e
Și tot deuna aveam durerea
De-a te auzi, de-a te vede

Puteam numiri defăimătoare
În gândul meu să-ți iscodesc
Și te uram cu 'nverșunare
Te blestemam... căci te iubesc. (III, 204).

Despre *Te duci*, „una din poemele cele mai torturate ale lui Eminescu, în care se înfruntă și se războiesc cu desnădejde cele două principii contradictorii — *odi et amo* (urăsc și iubesc) — ale celebrului distih din *Catul*” și care își are rădăcinile înfipte „în pământul răvășit de patimă și imprecății al lașilor”, d. Perpessicius spune că este o poezie „întim și intens biografică, saturată de toate toxinele marelui pasiuni. Însăși evoluția poeziei, succesivele ei contaminări cu alte motive din aceeași vreme și din sfera aceleași iubiri, arată și mai limpede sbuciumul, nu numai psihologic, dar și de creație, propriu acestei poezii” (III, 202—203).

Dar acest sbucium de creație este comun tuturor operelor lui Eminescu, nu e specific numai acestei poezii. E caracteristică și evoluția acestei poezii, ca și atâtor altora, prin continua purificare de elementele unei realități adesea brutale: „Caracterul ei prozaic, ca și cruzimile de expresie dau versiunii acesteia un pronunțat caracter documentar”. (203). Caracteristic prin antiteză este și sfârșitul acestei variante :

Lipsești!... să piară chiar și urma
Că ne-am iubit noi amândoi
Lipsești!... căci mă înecă plânsul
Lipsești!... dar vino înapoi. (p. 206).

Cele mai numeroase variante le găsim la poezia *Mai am un singur dor*: „Cele peste 40 de întrupări ale poemului nu sunt, în realitate, altceva decât variațiuni melodice ale unuia și aceluiași cântec: *Mai am un singur dor*”, ne spune d. Perpessicius (p. 230).

Dar oare ce sunt toate variantele tuturor poeziilor altceva decât modulări pe aceeaș temă. O altă caracteristică a variantelor lui Eminescu în genere și ale acestei poezii în special, este că „dacă multe din forme sunt adevărat variante, deci tipare provizorii, atâtea altele sunt închegări de sine stătătoare, forme de creație autonomă, așa cum într'o simfonie sau într'o sonată fiecare parte își are rațiunea ei de a fi”. (p. 230).

În căutarea celei mai armonioase forme, Eminescu ajunge până

la un „alexandrinism formal“, cum îi spune d. Perpessicius (p. 276), ca într'o variantă din *Mai am un singur dor*:

De noaptea uitării
Imi e atât de dor
să mor

La marginea mării“. etc. (p. 276).

Pentru felul cum creaa Eminescu, cea mai autentică mărturie rămâne autoanaliza pe care și-o face în *Criticilor mei*.

Pentru faza creației în subconștient, este caracteristică strofa dintr'o variantă :

Când în propriul tău suflet
Un vulcan vuieste 'n ceață
De-unde [iei] spre a-l pătrunde
Mintea rece, ochi de ghiață. (p. 286).

Iar pentru faza de tranziție din subconștient la exteriorizarea artistică este interesantă și strofa eliminată din textul definitiv, ca și strofa precedent citată :

Cu o sigur creatoare
Trăsătură de condeiu
Unor să li dai viață
Multor viața să li-o iei. (p. 288).

Dar parcurgând șirul de variante al fiecărei poezii ne sunt sugerate alătea probleme, încât pentru fiecare operă s'ar putea scri o monografie separată, ceea ce, de altfel, d. Perpessicius a și schițat, în oarecare măsură, ca introducere la fiecare poezie.

Ediția Perpessicius are, între alte nenumărate, și meritul de a scoate la iveală versuri, strofe și fragmente atât de eminesciene, strălucitoare de noutate :

Unde-i teiul cu-a sa umbră,
Cu-a lui flori pân în pământ —
Vis e viața omenească
Iar norocul nostru — vânt [un cuvânt] (27).

Sau strofa plină de aliterații și armonii vocalice :

Pe lungul vremurilor vad
Va răsări cuvântu-mi,
Ca frunza codrului de brad
Ce va umbri mormântu-mi (54).

Iar în altă variantă :

Pier valuri mii pe ocean
Dar vorbele din cântu-mi
Vor răsări din an în an
Ca iarba pe mormântu-mi (57).

Dar inventivitatea lui Eminescu, în ce privește numărul variantelor, este infinită : n'avem decât să privim zecile de pagini de variații pe

aceeași temă, la fiecare poezie, strofă sau vers. O strofă ca aceea din fruntea tuturor variantelor dela poezia *Cu mâne zilele-ți adaogi* :

De ce muștrăm Dumnezeirea
Cu al gândirii noastre chaos
Când tot ce naște, fuge, pier
E'n ochii Domnului repaos ? (p. 172).

care nouă ne pare perfectă, scrupulozității poetului i s'a părut necesar s'o suprimă în redactarea definitivă. Aceasta dovedește, odată mai mult, (de altfel ca și tot imensul material de variante), excesivul simț de autocritică al lui Eminescu. Dacă spontaneitatea creatoare era surprinzător de bogată și tumultoasă, în schimb și autocritica era tot atât de nemiloasă în retușările și reducerile pe care Eminescu și le aplica operelor, dealungul zecilor de ani și al nenumăratelor variante. Coexistența acestor două calități antitetice, spontaneitate alături de autocritică, fac una din marile superiorități ale lui Eminescu.

Câte efecte variate știe să scoată poetul din variațiile de măsură, exprimând, totuși, aceeași idee („Peste vârfuri“):

O auzi, o auzi
Cum răsun' al meu corn,
Fă-mi un semn mai curând
Să mă 'ntorn.

Sau :

O auzi sunând
Pe cărări un corn
Fă-mi un semn curând
Să mă 'ntorn. etc. (p. 175).

Nimeni nu a știut să scoată mai multe și mai profunde moșii estetice din variația modulațiilor și muzicalităților de măsuri și ritmuri, ca Eminescu.

S'a făcut de mult observația că rar găsim la Eminescu zugrăvită dragostea fericită. Iată o strofă din manuscrise, care ni-l arată în această hiposiază :

Acum toate-s ale noastre :
Stele'n cer și jos în valuri
Depărtările albastre
Și pădurile pe dealuri. („Lasă-ți lumea“, p. 196).

când îndrăgostiții sunt singuri în întregul univers, așa ca în *Dedicația* lui Alecsandri : „Pe când eram în lume tu singură și eu“.

Din tot materialul de variante eminesciene, publicat de d. Perpeșcius în cele trei volume apărute până acum, scoatem concluzia că până la Eminescu poezii erau bucuroși să poată reda cât de aproximativ în versurile lor o idee sau un sentiment, fără să dea însă o atenție deosebită formei și mai ales cuvântului, ca purtător de sonorități și de elemente asociative ascunse în subconștient. Numai Eminescu, prin străduinși îndelungate și prin genialitate spontană, a știut să capteze în forme divine un zbucium sufletec adânc și intens.

Iar cel mai deosebit omagiu pe care-l putem aduce ediției Per-
pessicius este spunând că niciun fel de studiu nu se va mai putea
scrie temeinic de acum înainte asupra lui Eminescu, fără ca să se por-
nească dela această minuțioasă înregistrare a complexității operei celui
mai desăvârșit cizelator al cuvântului românesc.

AUREL VASILIU

CENTRUL DE STUDII ȘI CERCETĂRI PRIVITOARE LA TRANSIL- VANIA ȘI PUBLICAȚIUNILE SALE

În urma odiosului dictat dela Viena, prin care Transilvania no-
astră a fost înjumătățită, s'a pus pentru noi problema organizării meto-
dice a unei susținute activități științifice, menită să documenteze stră-
nătatea cu privire la multiplele aspecte ale problematicei transilvane.
Fără de violenta ofensivă deslănțuită de știința maghiară, pentru a da
o justificare științifică unui act de forță, cum era arbitrajul care ni s'a
impus la Viena de către Germania hitleristă, se simțea nevoia ca,
atunci când numai cu armele științei mai puteam lupta întru câtu-
pă pentru Ardealul nostru scump, să purcedem și noi la făurirea instru-
mentelor științifice destinate să susțină dreapta noastră cauză înaintea
oricărui for internațional.

Și această nobilă mistune a revenit Universității pribege a Daciei
Superioare, în cadrul căreia s'a organizat Centrul de studii și cerce-
tări privitoare la Transilvania. Conceput inițial ca un organ central de
coordonare a cercetărilor desfășurate în cadrul institutelor, seminarilor,
laboratoarelor și muzeelor Universității noastre și organizat complet
într'o serie de secțiuni (arheologică-istorică, lingvistică-literară, geo-
grafico-etnografico-biologică și științe sociale), fiind prevăzut cu un
birou de informație și documentare, cu o bibliotecă a publicațiilor
străine privitoare la Transilvania și un fișier central bibliografic, din
cauza împrejurărilor vitrege cauzate de starea de război, când condi-
țiile de lucru sunt atât de grele și relațiile științifice cu străinătatea
aproape inexistente, Centrul s'a văzut obligat să renunțe la o organi-
zare atât de complicată și să pornească de îndată la elaborarea și
publicarea lucrărilor de interes transilvan.

Conduc de reputatul cunoscător al problemelor istorice și etnice
legate de Transilvania, Dl prof. univ. Silviu Dragomir, Centrul de studii
și cercetări privitoare la Transilvania, sesizând caracterul de imediată
urgență, pe care-l afecta activitatea ce urma să o desfășoare, a întrep-
rins fără întârziere demersurile necesare, cerând colaborarea tuturor
specialiștilor români pentru a putea porni cât mai repede la lucru.

Așa s'a făcut că încă din toamna anului 1943 una din publica-
țiunile Centrului, *Biblioteca Rerum Transsilvaniae* (concepută inițial
ca *Annales Transsilvaniae*), a putut fi inaugurată prin splendida ex-
punere de sinteză a președintelui Centrului, prof. S. Dragomir, *La
Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne* Sibiu, 1943.

A urmat apoi, ca Nr. 2, studiul cunoscutului biolog-demograf Dr.
P. Râmneanșu, *Die Abstammung der Tschangos* (Sibiu, 1944), care

pe baza unei bogate literaturi istorice și a minuțioaselor analize serologice caută să dovedească origina română a Ciangăilor din Moldova.

Romanitatea Transilvaniei, ca și prioritatea și continuitatea noastră pe meleagurile vechii Dacii au fost susținute de Prof. Al. Procopovici în *Die Rumänenfrage (Beiträge zum Aufbau ihrer wahrhaften Geschichte)*, *Priorität, Kontinuität und Struktur der dakischen Latinität*, Sibiu, 1944 (Nr. 3), o cercetare istorico-filologică a chestiunii române.

Al patrulea număr, semnat de conferențiarul Facultății de Drept dela Universitatea din Cluj-Sibiu, Dr. Tudor Drăganu, *La doctrine juridiques de la Couronne hongroise* (Sibiu, 1944), este o analiză critică a doctrinei „Sf. Coroane” și o judicioasă punere la punct a absurdei pretenții maghiare de a justifica oprimarea diverselor popoare pe baza unui simplu mit.

Cunoscutul botanist prof. Al. Borza publică în această colecție (Nr. 5) broșura *Die Siebenbürgische Heide*, care, așa cum o arată și subtitlul: *Eine pflanzengeographische Schilderung*, este un studiu de caracter fitogeografic închinat Câmpiei ardelen.

Despre Românii din Transilvania scrie prof. I. Moga, *Les Roumains de Transylvanie au moyen âge*, Sibiu, 1944 (Nr. 6), un amplu răspuns aberațiilor din publicația maghiară *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Chr.*, tipărită în cadrul Institutului Istoric pentru Europa centrală și orientală din Budapesta de către Lukinich—Găldi—Fekete Naghy-Makkai.

A șaptea fascicolă din Biblioteca Rerum Transsilvaniae este lucrarea mai întinsă a prof. G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungssufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache* (Sibiu, 1944), în care autorul demonstrează în mod categoric autohtonía noastră nordduunăreană pe baza unui bloc de peste 400 de cuvinte de origine latină din daco-română, care nu se află în aromână și pe care prof. Giuglea îl numește „un mare dig diferențial între cele două grauri românești”. Se găsesc în această lucrare o întregă serie de fapte și dovezi lingvistice prin care se probează stăruința neîntreruptă a Românilor în Dacia, dela românizarea ei și până în zilele noastre.

Prof. Laurian Someșan cu *Le sol roumain* (Sibiu, 1944) ocupă Nr. 8 al colecției Centrului dela Sibiu. Autorul sesizează caracterul de *barieră politică* al mlaștinelor Tisei, care despart între ele două organisme politice cu structură deosebită de-a-lungul întregii dezvoltări istorice, cât și de *barieră etnică*, dat fiind faptul că câmpia pericarpatică dela poalele Munților Apuseni aparține teritoriului român, de care este legată prin sol, relief, cursuri de ape, climat, vegetație, populație, funcțiuni economice, politice și culturale, căi de comunicație, toate atașând-o la Transilvania centrală și distanțându-o sensibil de ținuturile dela Vest de regiunea inundabilă a Tisei.

Profesorul de Drept internațional dela Universitatea din Cluj-Sibiu Dl G. Sofronie publică în Biblioteca Rerum Transsilvaniae (Nr. 9) un masiv studiu intitulat: *Frontière et nation en droit international*, (Sibiu, 1944), subliniind că stricta aplicațiune a comandamentelor principiului

naționalităților și a corolarului său juridic, dreptul de liberă determinare, stă la baza frontierelor României din 1918, așa cum le-a determinat „voința colectivă“ a poporului român.

Numărul 10 este datorit unuia din cei mai buni cunoscători ai realităților maramureșene prof. Dr. Al. Filipașcu și se intitulază *Le Maramureș*. (Sibiu 1944). Bazat pe o serie de date istorice și statistice autorul subliniază cu hotărâre ultima sa concluzie, după care Maramureșul se dovedește a fi o individualitate geografică, etnică și economică, ce nu are nimic comun cu Ungaria, ci stă în intimă legătură cu Moldova și Transilvania.

Dr. Octavian Beu, care și-a făcut o specialitate din studiul furtunoasei epoci a revoluției lui Horia, publică în Nr. 11 al bibliotecii broșura *L'empereur Joseph II et la révolte de Horia* (Sibiu, 1944), dând la lumină numeroase documente culese de autor în arhivele vieneze, fie acte emanând dela Iosef II, fie corespondența sa cu arhiducele Leopold de Toscana, fratele său. Interesante și prețioase gravuri însoțesc documentele.

Tot domnia-sa dă și *Bibliografia răscoalei lui Horia*, Sibiu, 1944, (*Bibliotheca Rerum Transsilvaniae*, Nr. 14), inserând între multe lucruri cunoscute și unele piese mai rare. Se urmărește atât literatura istorică cât și beletria română, germană, maghiară, franceză, italiană, olandeză și suedeză.

Numărul 12 este o extrem de bine informată și întinsă sinteză despre *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, care se datorește prof. D. Popovici și se află încă în curs de tipărire.

Al treisprezecilea studiu este un succint expozeu al D-lui prof. S. Dragomir, *Le Banat roumain* (Sibiu, 1944), o „schiță istorică“, cum o consideră însuși autorul. Studiind pe Români din Banat față de regalitatea ungară, față de Sârbi (cei mai vechi datând din sec. XV—XVI) și apoi față de politica de colonizare habsburgică și subliniind caracterul de romanitate din totdeauna al Banatului, D-l prof. Dragomir ajunge la încheierea că Banatul face parte integrantă din unitatea română.

Ultimul studiu din *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae* (Nr. 13) este datorit D-lui prof. G. Sofronie și se ocupă de aspectul internațional al faimosului diktat dela Viena: *Les antécédents diplomatiques de l'acte de Vienne (du 30 Août 1940)*, Sibiu, 1945.

Am trecut mai sus într'o extrem de sumară revistă studiile apărute până în prezent în *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae*. Publicate în interval de aproape un an și jumătate, cele 14 numere ale colecției Centrului de studii și cercetări privitoare la Transilvania însumează circa 1200 de pagini și un total de aproape 20.000 de exemplare. Dar colecția Centrului dela Sibiu nu se impune numai prin cantitate, ci și prin superioara execuție tehnică a publicațiilor sale și în deosebi prin înalta valoare științifică a studiilor pe care le cuprinde. Imbrățișând cele mai variate aspecte ale problemelor transilvane, aceste studii se datoresc onora din cei mai competenți cunoscători ai realităților acestei oropsite provincii românești. Dacă am încerca o clasificare a studiilor apărute până azi în *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae*, considerându-le după caracterul lor intrinsec, vom constata că într'un timp relativ scurt

Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania a publicat următoarele studii: 1 studiu cu caracter general (Nr. 1 — S. Dragomir), 4 studii cu caracter precumpănitor istoric (Nr. 6 — I. Moga, Nr. 10 — Al. Filipașcu, Nr. 11 — Oct. Beu și Nr. 13 — S. Dragomir) 2 studii cu caracter filologic (Nr. 3 — Al. Procopovici și Nr. 7 — G. Giuglea), 3 studii cu caracter juridic (Nr. 4 — T. Drăganu, Nr. 9 și 15 — G. Sofronie), 1 studiu cu caracter geografic și geopolitic (Nr. 8 — L. Someșan), 1 studiu cu caracter biologic-demografic (Nr. 2 — P. Râmneanțu), 1 studiu cu caracter botanic (Nr. 5 — Al. Borza) și 1 studiu cu caracter bibliografic (Nr. 14 — Oct. Beu), autorii fiind toți specialiști recunoscuți în problemele abordate în studiile lor.

Fără îndoială, că Centrul nu are nicidecum pretenția de a fi epuizat în publicațiunile de până acum multioarele aspecte pe care le îmbracă pământul erdelean, considerat în cadrul unitar al întregii Români. De aceea activitatea publicistică în cadrul acestei biblioteci continuă, actualmente aflându-se sub tipar o serie de lucrări de caracter istoric, geografic, statistic, botanic, geopolitic și literar, care vor apărea într-una din limbile franceză sau engleză.

Considerând în ansamblul lor studiile elaborate până acum de Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, concluziile ce se desprind din toate aceste contribuțiuni științifice la problematica transilvană pot fi rezumate în aceste câteva rânduri:

1. Suntem autohtoni în teritoriul vechii Dacii, pe care l-am locuit neîntrerupt dela nașterea noastră ca popor și până astăzi.

2. Cea mai conservativă regiune românească din toate punctele de vedere, Transilvania poate fi privită ca vatră a limbii și ca leagăn al poporului și Statului nostru.

3. Transilvania, Banatul și Maramureșul se încadrează armonic în unitatea noastră teritorială spre care au fost orientate întotdeauna.

4. Frontiera trasată în 1940, în urma unui act semnat la Viena sub amenințarea forței, contrazice atât logica istoriei cât și realitățile geografice, etnice și economice din Transilvania.

5. Lupta poporului român din Transilvania pentru egala îndreptățire și pentru dreptatea socială — din care revoluția lui Horia este un sângeros episod — și-a văzut realizate postulatele sale în cuprinsul României întregite.

Sunt toate constatări judicioase susținute cu armele științifice ale celor mai senine obiectivități, constatări care pentru orice judecător imparțial trebuie să aibă mai multă putere de convingere decât noianul de afirmațiuni false, de interpretări tendențioase, de false misiuni istorice și de mituri medievale, de care abundă știința patriotică maghiară.

Dar activitatea Centrului de studii și cercetări privitoare la Transilvania nu se desfășoară numai în cadrul bibliotecii de care ne-am ocupat mai sus. Un alt instrument științific de obiectivă informare a cercurilor străine cu privire la problemele transilvane îl constituie *Revue de Transylvanie*, de sub direcția Dlui prof. Silviu Dragomir și având ca redactor-șef pe dl prof. G. Sofronie.

Reluând firul — rupt brutal în toamna anului 1940 — al excelentei reviste care a apărut timp de 6 ani la Cluj, reușind să-și stabili-

lească o binemeritată faimă până în cele mai îndepărtate colțuri ale străinătății, *Revue de Transylvanie*, de data aceasta organ periodic al Centrului de studii și cercetări privitoare la Transilvania, apare în aceleași superioare condițiuni tehnice și cu colaborări la înălțimea celor de odinioară.

Volumul triplu (VII—IX) apărut în 1944, pentru anii 1941—1943, este închinat aniversării a 25 de ani dela unirea Transilvaniei la patria română. Acest lucru face ca și studiile publicate în acest volum să aibă un evident caracter de organicitate și de actualitate deosebită. Prof. S. Dragomir scrie despre *Vingt-cinq ans après la réunion de la Transylvanie à la Roumanie* și *La politique minoritaire de la Roumanie entre 1918—1940*; prof. G. Sofronie se ocupă de *L'autodétermination de Roumains des Transylvanie en 1918 comme fondement juridique de l'unité nationale*; prof. A. Ionașcu în *L'aspect juridique des revendications et des proclamations nationales formulées au cours de l'histoire par la nation roumaine de Transylvanie* analizează sub raport juridic memoriile și protestele Românilor ardeleni, începând din 1735, dela episcopul Inocențiu Micu-Clain, și până la Memorandul din 1892; prof. O. Boitoș are un studiu mai întins, bine documentat și însoțit de frumoase fotografii, despre *Le progrès culturel de la Transylvanie de 1918 à 1940*; prof. R. Cândea în splendide pagini demască *L'assaut des Hongrois contre l'église roumaine, 1916—1919*; A. Olteanu scrie despre *Le comte Etienne Tisza et la question roumaine* și prof. P. Porușu despre nefastele consecințe economice ale arbitrajului dela Viena în *La Transylvanie et les conséquences économiques de l'acte de Vienne du 30 Août 1940*.

Substanțiale cronici și dări de seamă semnează G. Sofronie, C. Negrea, Șt. Pascu, I. Moga, Al. Filipașcu, T. Drăganu și M. P. Dan. Masivul volum se încheie cu un mișcător omagiu adus celui ce a fost „un geniu creator al Românilor“, N. Iorga, semnat de prof. Ioachim Crăciun.

Tot în cursul anului trecut a mai apărut un număr dublu (1—2), pe lunile Ianuarie-Iunie 1944, al excelentei reviste. Un alt număr dublu (3—4) din același volum se află sub tipar și va apărea în curând.

Ultimul volum apărut se deschide printr'un cald omagiu adus de prof. G. Oprescu marelui nostru prieten francez, istoricul de artă Henri Focillon. Din celelalte studii spicuiem: prof. V. Jinga, *Notre espace et l'espace des autres*; V. Iancu, *Le véritable aspect du problème transylvain. En marge d'un article de M. Zsombor Szasz*; Prof. P. Porușu, *Les principes de l'expropriation dans la réforme agraire* și I. Berciu, *Les nouvelles fouilles archéologiques en Transylvanie*. Cronica — bogată și variată — este semnată de D. Macrea M. Ciocâlțeu, Ol. Boitoș și M. P. Dan. Dările de seamă poartă semnătura lui Al. Filipașcu, M. Ciocâlțeu și M. P. Dan.

Împreună cu vol. VII—IX, vol. X—1—2 însumează un total de aproape 650 de pagini, tipărite în cursul unui singur an, pagini grele de conținut, bogate în prețioase date privitoare la drepturile noastre indiscutabile asupra Transilvaniei, asupra activității creatoare desfășurată de noi pe aceste meleaguri, asupra spiritului liberalist și demo-

cratic cu care am considerat totdeauna problemele sociale și naționale legate de acest colț al pământului românesc.

Astăzi când Transilvania — prin generozitatea Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice — a revenit iarăși la sânul patriei române, de lângă care a fost smulsă de nedreptul arbitraj vienez, activitatea Centrului de studii și cercetări privitoare la Transilvania trebuie să se intensifice, pentru ca la Conferința păcii să putem sprijini cu succes dreptatea cauzei noastre și prin arma științei românești, după ce prin lupta comună a eroicei Armate Roșii și a bravelor noastre trupe visul drag de a ne vedea la Cluj, pe care l-am legănat, zi de zi, noapte de noapte, în acești ani grei ai refugiului, s'a văzut împlinit.

Nu ne îndoim o clipă că activitatea atât de necesară pe care o desfășoară Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania va fi din ce în ce mai bogată, spre binele Transilvaniei noastre dragi. Un indiciu că va fi așa avem în însuși faptul că în mai puțin de 2 ani de zile publicațiunile Centrului s'au succedat într'un ritm destul de accelerat, numai *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae* înglobând — cu cele ce se află în prezent sub tipar — un număr ne 20 de studii în diferite limbi de circulație universală.

Când zorile păcii se vor ivi iarăși deasupra lumii noastre în-sângerate vom putea spune — cu gândul la marea operă realizată de Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania — că oamenii din fruntea lui și colaboratorii lor au binemeritat dela patrie.

MIHAIL P. DAN

INSEMNAȚII

DE ZIUA VICTORIEI

Rănilor bătrânei Europe, zguduită din temelii de primul războiu mondial, nu se vindecaseră complet. Popoarele iubitoare de pace făceau prin Liga Națiunilor eforturi uriașe pentru a împiedeca în viitor orice agresiune.

În acest timp când înfrățirea popoarelor, visul marilor gânditori, părea că va deveni în curând realitate, națiunile înfrânte pregăteau din umbră condițiile latente ale unui nou războiu. Sub pretextul că se înăbușe în hotarele strâmte ale tratatelor, cereau colonii, spațiu vital, anexări de teritorii prin plebiscite artificiale, sau revizuirii de tratate în numele nedreptăților milenare.

Pentru a justifica în fața lumii nedreptățile flagrante, conducătorii acestor popoare cu instincte de cotropitori, au elaborat în birourile de propagandă o serie întreagă de formule-mituri, menite să electrizeze masele: popor ales, rasă superioară, misiune istorică, civilizație și altele. Mulțimile lipsite de voință s'au supus, depunând la picioarele dictatorilor libertatea câștigată cu atâtea sacrificii, pentru a le asigura liniștea și posibilitatea de a se îmbogăți, iar în urmă pentru a-și satisface cele mai criminale instincte.

De altă parte, țările democratice, care aveau menirea de a supraveghea păstrarea păcii și a libertății pe continentul european, n'au răspuns ime-

diat provocărilor, ce vizau mai ales națiunile mici, din dorința de a evita cu orice preț izbucnirea unui nou războiu. Și atunci cei care erau lipsiți de simțul răspunderii umanității, au interpretat această atitudine drept lașitate și provocările s'au transformat în agresiuni teritoriale.

În Septembrie 1939, când armatele prusace treceau frontiera Poloniei, războiul actual era început. Incendiul izbucnit aci a cuprins rând pe rând întreaga Europă, rămânând doar câteva insule neatinse. Ne amintim cu toții de fețele îngrozite, cu care am primit vestea războiului. Părea că o catastrofă cosmică ne așteaptă, o epocă apocaliptică se inaugurează, în care numai lacrimile și suferințele vor mai fi permise.

Și într'adevăr, nici cea mai bolnavă viziune n'ar fi putut imagina toate grozăviile războiului actual. Tot ce a creat mintea omenească în decurs de secole, în domeniul tehnicii, a fost pus în serviciul morții și al distrugerii. Vieța a devenit nesigură nu numai în linia frontului, dar și o povară grea pentru cei de acasă.

În marea înclăștare de forțe, a mulțor și a instrumentelor ucigătoare, totul a fost dărâmat: orașe cucerite casă de casă, sau nimicite în bombardamente, opere de cultură și civilizație, biserici și monumente de artă, spitale și instituții de binefacere, toate

au fost transformate în câteva clipe în imense grămezi de moloz.

Și oamenii s'au strecurat tiptil în tranșee și adăposturi, au eșit de sub dărâmaturi, au căzut și s'au ridicat, sau alții le-au luat locul, au răbdat foame și sete, și-au legat rănile, dar nu s'au lăsat înfrânți. Orașe cucerite în numele forței, au fost recucerite în numele dreptății și al libertății.

Astăzi după aproape 6 ani războiul în Europa a luat sfârșit prin capitularea necondiționată a Germaniei. În urma lui rămâne un continent întreg pustit de bunuri și vieți omenestii. Rămân ruine, mizerie și multă jale în suflete.

Totuși, din această catastrofă, omenirea a reușit să-și salveze câteva bunuri, ce n'au putut fi nimicite de partizanii forței. Este setea de viață a omenirii, setea de justiție și libertate și dragostea de muncă.

Încă nu se îndepărtează bine buibul de tun și zumzetul de avioane și în spatele frontului eroii muncii au început să construiască o lume nouă. Încetul cu încetul urmele războiului se șterg, molozul se curăță, schelele se ridică, transporturile se normalizează, rănile se vindecă.

Iar mâine, când războiul va înceta complet, când armele vor fi înlocuite cu pluguri și tractoare, când în loc de marșuri va răsună numai imnul muncii, totul va intra în normal și omenirea de mâine va uita că noi am suferit.

De aceea noi, care am trăit această aventură, în care spiritul Europei n'a putut să împiedice distrugerea propriilor sale creații, avem datoria de a construi și altceva decât opere de civilizație, care mâine vor putea fi din nou amenințate. Alături de uzine și catedrale, de poduri și mijloace de comunicație, trebuie să clădim și în suflete o lume nouă.

Războiul a făcut o selecțiune natu-

rală între buni și răi. Cei care au vorbit mai mult în numele civilizației, și s'au considerat popor ales, s'au dovedit în urmă cei mai iscusiți criminali. Cei care s'au declarat mari patrioți s'au transformat peste noapte în jefuitori ai aproapei. După ce justiția va sancționa pe vinovați, oameni cinști vor putea să participe, alături de cei tineri, la organizarea noii lumi.

Pentru aceasta însă e nevoie de adevărați constructori sociali. Sufletele oamenilor sunt prea otrăvite de propaganda 'ascistă a forței și inegalității oamenilor. Instituțiile de educație de asemenea sunt prea puțin pătrunse de adevărata lor menire. Multe vor trebui schimbate. Până atunci, oricine e pătruns de ideea că o lume nouă se naște, trebuie să comunice delă suflet la suflet convingerea fermă în existența și rosturile ei.

Evangelia care stă la baza noii concepții despre lume și viață nu propovăduiește altceva decât eliberarea omului din robia materiei, prin perfecționarea tehnice, și desrobirea lui socială și spirituală, prin înlăturarea privilegiilor și a prejudecăților. Ea preconizează o societate bazată pe justiție, libertate și muncă, singura, care poate asigura omului realizarea menirilor și demnității sale.

Gh. Pavelescu

GHEORGHE MOROIANU

A trecut pragul lumii acesteia și bătrânul Moroienu, una din figurile populare ale Ardealului de altădată. În ultimii ani nu mai auzisem de el. După retragerea la pensie, și-a petrecut bătrânețea între Săcele și Brașov, ținut de care era legat prin toate fibrele ființei lui. Câteva notițe publicate în presă cu prilejul morții, ne-au umplut deodată aducerea aminte cu înfățișarea lui de săcelean neaș, slăruitor și străbătător peste nouă mări și țări pentru a-și chivernisi moștenirea rămasă dela înaintași.

Moroianu n'a stăruit însă și n'a străbătut, asemenea Săcelenilor lui, pentru a-și chivernisi turmele de oi, ci bunul nume al neamului său. A avut norocul, de care puțini ardeleni s'au bucurat, de a-și face studiile în apusul francez, în Belgia și Franța. Încă de pe băncile universității și-a creat legături în lumea ziaristică și politică din Franța, Belgia și mai ales din Anglia. Era în timpul mișcării memorandiste, când pentru întâia oară Europa lua cunoștință în mod mai amplu de problema Transilvaniei. În propaganda care s'a făcut atunci, cu roade atât de binecuvântate, a avut un mare rol tineretul universitar. Se știe ce răsunet imens a avut celebra Republică. Liga culturală, întemeiată la București în vederea acestei propagande, se întemeia mai ales pe entuziasmul și îndrăzneala tinerilor. Ea și-a organizat secții și în străinătate. Moroianu s'a pus cu râvnă în serviciul Ligii, la Bruxelles, la Paris, la Londra. Tânărul student bătea la ușa directorului de ziare pentru a-i da o notiță, un articol, un reportaj în legătură cu drepturile Românilor din Ardeal, se lua la harță cu aceia care erau duși în eroare de propaganda șovinistilor unguri, organiza meetinguri de mare răsunet, înainta memorii oamenilor de stat. Relațiile înfiripate atunci au fost întreținute cu stăruință și pricepere, încât tânărul din 1892—1894 a ajuns să fie în cursul războiului trecut și la conferința păcii un informator prețuit, un prieten chiar pentru mari personalități a căror prietenie ne-a fost atât de utilă pentru a ajunge la marea zi dela 1 Decembrie 1918. Sunt remarcabile mai ales legăturile cu publiciștii și oamenii politici englezi — un Scotus Viator, un Wickham Steed, excelenți cunosători ai problemelor Europei Centrale, spirite luminate și drepte, pe care Universitatea din Cluj i-a cinstit cu demnitatea de doctori honoris causa, pentru serviciile aduse luptei noastre pentru dreptate. Moroianu păstra ca pe niște

moaște sfinte, scrisorile și biletele primite dela marile personalități pe care le-a cunoscut, își povestea cu dragă inimă și cu bogate amănunte câtă stăruință și frământare se ascunde înăpoia unor șire de un conținut adesea convențional. Pornind dela ele, dela această participare directă, a scris a sa *Les luttes de Roumains transylvains pour la liberté...* prefătată de Wickham Steed, prețioasă pentru ecoul european al luptelor noastre pentru Unire.

Alături de aceste amintiri, păstra însă, cu aceeași sfințenie, icoana satului natal, unde și-a petrecut copilăria și cu care nu și-a rupt niciodată legăturile. Era mândru, și pe drept cuvânt, de acest Săcele, atât de reprezentativ pentru viața românească din Transilvania.

A încercat încă din tinerețe, să prindă în câteva portrete, în genul acelor copii de pe natură răspândite la noi de realism, câteva figuri din acest sat.

Mai târziu, după Unire, a adaus altele, însoțite de bogate și pitorești amintiri, povestite, toate într'un stil bătrânesc, liniștit, fără străluciri, dar cu reale calități epice. Astfel s'a ajuns la volumul lui *Chipuri din Săcele* (Buc. 1938, în col. „Cartea Satului”) care este de-o neprețuită valoare documentară pentru cunoașterea satului ardelean patriarhal, mai ales a celui ciobănesc, care se pierde și el în sacul fără de fund al trecutului, cum se pierde toate în lumea aceasta.

Gheorghe Moroianu se specializase în tinerețe în științele economice. A ocupat câteva timp demnitatea de consul al României la Londra, apoi aceea de atașat comercial în țările din Europa Centrală. În urma acestei specializări, a fost numit profesor la Academia Comercială din Cluj, fiind unul din stâlpii acestui așezământ, câțiva ani rector al lui. În 1931 a întemeiat aici rev. *Observatorul social-economic* ce apare și

astăzi, prețioasă mai ales pentru studiile economice privitoare la Ardeal.

La Cluj a încercat să reînvie, fără prea mult succes însă, Liga Culturală, vechea lui dragoste din tinerețe. Meritul secțiunii, conduse câtva timp de el, este organizarea unor conferințe și congrese și trimiterea la Vălenii de Munte a câtorva studenți ardeleni, unde aceștia au avut prilejul să asculte cuvântul de foc al lui Nicolae Iorga.

I. B.

ION PILLAT

A plecat dintre cei vii un cântăreț talentat al plaiurilor românești, al Miorcanilor, al Floricăii, al Balcicului, al Bisericii de altădată, ducând cu el un echilibru clasic, așa cum, dela Alexandri și Duiliu Zamfirescu, poezia română nu mai avusese. Așa precum D. Zamfirescu, inspirat de Atena, Roma și de clasicismul greco-roman, scrie *Pe Acropole*, *Imnuri păgâne* sau *Alte orizonturi*, tot astfel și Ion Pillat, după ce a urcat *Pe Argeș în sus*, după ce a trăit și simțit vieaja simplă din *Satul meu*, după ce a cântat pe scriitorii predecesori, după ce a transpus scenele biblice în mediul românesc și s'a îmbibat de atmosfera rustică, de izul arhaic al tradițiilor și credințelor noastre, își îndreaptă zborul inspirației spre natura luminoasă a Greciei, zugrăvită în impecabilele sonete din *Scutul Minervei*.

În trupul său delicat, Ion Pillat ducea un temperament armonios de clasic, care se oglindește în toată opera sa. Sinteză fericită între modernismul cu sonorități și concizii care sugerează adâncimile sufletesti, ca în *Poeme într'un vers* sau în *Grădina între ziduri*, și între tradiționalismul care își are rădăcinile dincolo de *Pastelurile* lui Alexandri până în *Psalmii și Viețile Sfinților* lui Dosoftei, poezia lui Ion Pillat trebuia să culmineze în *Limpezimile cristaline* ale sonetelor de inspirație greacă din *Scutul Minervei* sau *Tărnm pierdut*. Și totuși, deși poezia lui a știut

să armonizeze cele două antiteze ale evoluției poetice: modernismul și clasicismul, aspectul fundamental al operei lui Pillat rămâne poezia de inspirație autohtonă, din volumul care l-a consacrat poet, *pe Argeș în sus*, unde vagile reminiscențe din Francis Jammes sau melopeile subtile ale lui Samain sunt autohtonizate:

Las altora tot globul terestru ca o minge,

Eu am rămas în paza pridvorului străbun,

Ca să culeg cu ochii livezile de prun

Când alb Negoitul, toamna, de ceruri se atinge...

Maximum de autohtonizare găsim în *Biserica de altă dată*, unde scenele biblice sunt localizate în țara noastră și unde e pusă la contribuție și vechea noastră literatură religioasă.

I. Pillat a fost și un traducător din diferiți poeți moderni apuseni, după cum a fost și eseist bine informat asupra poezilor și scriitorilor universali (*Portrete lirice*, 1936, *Tradiție și literatură*, 1943).

Moartea l-a răpit prematur dintre noi pe Ion Pillat, dar locul lui este definitiv fixat în literatura noastră pe linia optimismului tradiționalist al lui Alexandri, Duiliu Zamfirescu și Coșbuc, fiind un demn continuator al lor, dar și cu evidente tendințe de a integra tradiționalismul poeziei noastre în cadrul modernismului occidental. I. Pillat s'a integrat literaturii noastre ca și pământului nostru:

Orice copac din juru-mi, îl simt că mi-e părinte,

Cu cea din urmă iarbă, de mult am legământ.

De dincolo de oameni, de timp și de mormânt,

Un ram se-upleacă tainic să mă binecuvinte.

Aurel Vasiliu

LUCIA APOLZAN: PORTUL ȘI INDUS
TRIA CASNICA T. XTIL A IN MUNȚII
APUSENI

În „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică” de sub conducerea D-lui

Prof. D. Gusti, a apărut încă în anul trecut al 5-lea volum din seria „Sociologia României”, datorit d-nei Dr. Lucia Apolzan: *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni.*¹⁾ Autoarea este o pasionată și pricepută cercetătoare a civilizației populare din Munții Apuseni, asupra cărora a publicat și alte studii referitoare la ocupații, așezări și viață socială.

Lucrarea pe care o prezentăm face parte din cercetările monografice inaugurate de „Institutul de Cercetări Sociale al României” de sub conducerea D-lui Prof. D. Gusti. Ea este rezultatul cercetărilor făcute în vara anului 1938 întreprinse în Munții Apuseni din inițiativa D-lui Prof. Dr. Iuliu Moldovan, directorul Regionalei Cluj. Regiunea studiată cuprinde în total 43 de sate din plasa Iara și Baia de Arieș din jud. Turda.

Problemele cercetate sunt aproape exclusiv din domeniul portului și al industriei casnice textile. Totuși pentru a înțelege mai bine aceste capitole autoarea a socotit necesar să facă și câteva observații referitoare la regiune, așezări, gospodăria, ocupații și populație.

Regiunea cercetată apare în general unitară, atât din punct de vedere antropogeografic cât și sociologic. Așezările sunt respirate pe coastele înșirate ale muntelui sau sunt înșirate în lungul văilor, ori îngrămădite în mici depresiuni în zona colinelor. Ocupația locuitorilor este agricultura combinată cu creșterea vitelor.

În cadrul acestei economii domestice de tip arhaic prezența lânii și a cânepii a permis păstrarea unei industrii casnice textile până în zilele noastre. Ea posedă întru totul atributele principale ale acestui tip de industrie arhaică, fiind legată de cadrul familiei atât în ceea ce privește producerea materiei

prime și execuția uneltelor, cât și întreținerea pieselor confecționate. În ceea ce privește tehnica industriei textilei Munții Apuseni prezintă o serie de sisteme arhaice (văltoari, steze, tăblițe de țesut frâmbii) care subliniază cu prisosință caracterul străvechiu și conservator al Moșilor.

Trebue deasemenea menționat că industria casnică textilă este rezultatul muncii exclusive al femeii, bărbații contribuind cel mult la confecționarea instrumentului. Femeia moață — ca și tovarășele sale din alte regiuni — produce în timpul lăsat liber de alte ocupații (agricultură, creșterea vitelor) toate piesele necesare îmbrăcăminții, precum și altele necesare locuinței: pături, ștergare, lingerie, etc. În lupta de adaptare la mediul cosmic contribuția femeii prin industria casnică e deosebit de importantă.

În ceea ce privește studiul portului, D-na Lucia Apolzan, depășind metoda descriptivă etnografică, obișnuită până acum în acest domeniu, și înarmată cu perspectiva sociologică a reușit să ne dea cel dintâiu studiu științific în materie de port. Dela croiu și execuție tehnică până la ornamentația artistică, totul este urmărit, piesă de piesă după sex, vârstă, clase sociale, stare economică, frecvență și arie de răspândire.

Ne putând să ne ocupăm aici în mod amănunțit de rezultatele acestui interesant studiu, în ceea ce privește cercetarea materialului, ne mulțumim să subliniem câteva din concluziile la care ajunge d-na Apolzan în legătură cu studiul portului.

Orice port popular, scrie d-na Apolzan, este un întreg viu, care nu se păstrează invariabil în decursul veacurilor. Transformarea se face însă încet și păstrează întotdeauna o relativă continuitate cu epocile trecute. În privința influențelor autoarea precizează că piesele de port ce corespund în primul rând utilului, constituind o adaptare la mediul cosmic, nu se supun influențe-

1) București, Institutul de Științe Sociale al României, 1944, în 80, 255 p., cu 120 fotografii, 23 schițe, 6 cartograme, 2 diagrame și 1 hărți.

lor streine. Din contră când pe marginea utilului se desvoltă și manifestări artistice, acestea sunt mai ușor influențabile.

Când o piesă veche pierde din frecvență ea se mai păstrează câțiva timp sub formă ocazională, dispărând apoi total. De asemenea când o piesă se amestecă cu forme străine este pornită iremediabil pe calea dispariției. În schimb influențele străine pentru a se putea păstra trebuie să se încadreze în linia de continuitate a elementelor vechi locale. Când această adaptare nu este posibilă, influența dispore în scurt timp fără urmă.

Citind studiul d-nei Apolzan și mai ales amănunțitele analize făcute gâteli capului sau cămeșii femeiești, rămâi uimit de câtă viață se ascunde în dosul existenței unei simple piese de port. Piesele apar aduse de moda satului, se luptă între ele, se influențează reciproc și mor. Între copierea discretă a unor motive de ornamentație ne mai întâlnim în sat, pe care fetele le execută în dorința de a se singulariza în lumea frumosului și între îngroparea de mai târziu a aceleiași piese în fundul unei lăzi, când moda le-a depășit, se petrece în general o vieață de om.

Motive noi sunt atrase în vieață de imaginația creatoare a tinereții în dorința desăvârșirii frumosului, pentru ca bătrânețea și moartea să le treacă uitării.

Această schimbare a portului după generații, schimbare lentă, dar efectivă, încât în decurs de câteva generații portul unei regiuni se poate schimba total, este deosebit de importantă. Atât timp cât nu numai diletanții, dar chiar specialiștii noștri, nu încetează de a declara orice forme de îmbrăcăminte arhaică drept „port dacic”, în baza vagilor asemănări cu reprezentările de pe columna lui Traian, rezultatele la teren în domeniul cercetării portului obținute de d-na Apolzan vor constitui un se-

rios avertisment împotriva teoriilor romantice.

Studiul prezintă astfel importanță deosebită nu numai pentru materialul nou pe care-l aduce, ci și pentru rezultatele metodologice și teoretice, ce rezultă din el. Execuția tehnică ireproșabilă, datorită „Scrisului Românesc” din Craiova, ridică de asemenea valoarea lucrării. Un rezumat amănunțit în limba franceză dă posibilitate și străinilor de a cunoaște rezultatele obținute.

Gh. Pavelescu

NICOLAE DRĂGANU: ELEMENTE DE SINTAXĂ A LIMBII ROMÂNE. *)

Institutul de Linguistică Română dela București și-a luat sarcina, considerând-o drept datorie, de a da la lumină lucrările rămase nepublicate ale mult regretatului profesor dela Universitatea din Cluj, Nicolae Drăganu. Este aceasta cel mai pios omagiu postum, pe care Societatea Română de Linguistică îl aduce primului ei președinte. Suntem convinși că aprecierile unanime și recunoștința comună vor răsplăti osteneala celor ce s'au îngrijit de a publica câteva din lucrările învățatului clujan, care altfel, cine știe până când, ar fi rămas în manuscris.

N. Drăganu, cunosător neîntrecut al problemelor sintactice, avea de gând să îmbogățească disciplina în câmpul căreia a activat mai bine de treizeci de ani, cu o sintaxă a limbii române. Nu i-a fost dat însă să-și realizeze acest plan măreț. Moartea, acum aproape șase ani, l-a găsit la lucru și nu l-a îngăduit să-și termine această operă, atât de mult simțită în cercetările științifice și tot atât de greu de împlinit.

Din această proiectată sintaxă a limbii române s'au publicat până acuma *Mor-*

*) Lucrare postumă. Societatea Română de Linguistică, Seria I, Memorii 4. Institutul de Linguistică Română, București, 1945.

femele românești ale cômplementului în acuzativ și vechimea lor și Elemente de sintaxă a limbii române, a cărei apariție o semnalăm cetitorilor aici, urmând a se tipări încă Istoria sintaxei. Toate acestea împreună constituie opera postumă a profesorului Drăganu.

Elementele de sintaxă a limbii române cuprind părți fragmentare dintr'un „Manual elementar de sintaxă”, care în intenția autorului era conceput ca o lucrare de popularizare, ce urma a se adresa în primul rând liceului. Din acest motiv cartea de față, sub raportul tehnicii științifice, se prezintă foarte simplist: sunt suprimate toate indicațiile bibliografice. Lipsa de unitate a lucrării motivează titlul dat acestei cărți de editori.

Lucrarea, așa cum se prezintă, se mărginește a trata doar propozițiunea principală, și pe aceasta numai parțial. Începând cu considerațiuni generale despre propozițiune și definiția ei, mijloacele cu care exprimăm înțelesul în propozițiune, felurile propozițiilor după înțeles, propozițiune monomembră, propozițiune bimembră, se continuă apoi cu părțile propozițiunii: subiectul, predicatul și acordul dintre ele, atributul și complementul, pentru a se încheia cu sintaxa părților vorbirii: prepoziția, conjuncția și interjecția. Dintre toate aceste capitole singur complementul este mai incomplet înfățișat.

Sunt în această carte lucruri nouă, pe care Drăganu cu perspicacitatea și cu sensibilitatea sa lingvistică le-a sesizat, și interpretări a materialului de limbă, altfel ca cele de până aci. Se găsesc însă pe alocuri și analize sintactice neconvingătoare, puțin forțate, constatări revizuibile și definiții nesatisfăcătoare.

Expunerea sistematică, clară, adesea schematică, documentată cu numeroase și foarte variate exemple, scoase din literatura cultă și cea populară, face ca acest „manual” de sintaxă să fie

parcurs cu ușurință dela un capăt la altul. Credem că chiar și așa incomplet cum se prezintă, datorată acestor calități, Elementele de sintaxă vor aduce reale servicii tuturor celor ce vor a se iniția în studiul neadâncit încă al sintaxei și în special școlii secundare.

R. T.

ROMULUS VULCĂNESCU: FENOMENUL HORAL — STUDIU DE FILO-SOFIA CULTURII POPULARE ROMĂNE. (Ed. Ramuri Craiova, 1944, pp. 208).

Citirea titlului de față te împinge cu gândul la mania frecventă de care fac uz atâți tineri în ale scrisului de a denumi cu termeni sonori și pretențioși, problemele simple ce-i preocupă. Îți vine în minte, automat, acest lucru, când, după lectura titlului și a cuprinsului, vezi că acum și hora, o manifestare banală și inexpresivă în aparență, a devenit „fenomen”, pentru ca să i se consacre un studiu întreg. Lectura cărții te obligă însă să-ți revizuești această impresie. Mai mult chiar, pe măsură ce înaintezi cu lectura îți dai seama că această manifestare generală și specifică a poporului numită horă este îndreptățită să aspire la tinuta sărbătorească în care o îmbracă numirea de „fenomen horal”. Dela început și până la sfârșit ea îți oferă un statornic prilej de revizuire a acestei judecăți pripite și eronate. Lectura cărții te convinge până la urmă că e vorba aci de un fenomen cultural (e curioasă apropierea între horă și cultură dar argumentarea studiului d-lui R. Vulcănescu sufocat) îi foarte expresiv și multilateral, prelungit elocvent și reprezentativ din cultura etnografică în cea academică. Lucrarea face chiar din fenomenul horal o problemă cardinală a culturii române. O problemă ale cărei urme, influențe și motive se găsesc în aproape toate domeniile, chiar în acele ale culturii academice.

Dar să definim mai întâi, cu cuvintele autorului, ce este fenomenul horal: „...acesta este un fenomen cultural diferențiat, al cărui obiect special de investigație e manifestarea generală și permanentă a horei, sau în termeni mai concizi, realitatea culturală horală“. Sau în termeni mai puțin didactici: „fenomenul horal, nu este numai o modalitate esențială de manifestare și definire a spiritualității române, ci prin aceasta și una de cunoaștere și explicare a întregii lumi estice-europene și vestic-asiatice“ (pag 48—49). Vitalitatea acestui fenomen, dacă e permis să ne exprimăm așa, este o dovadă de netăgăduit a rădăcinilor adânci prin care acesta se hrănește.

Fenomenul horal intră ca „notă esențială“ în structura fenomenului cultural românesc, fiind prezent în același timp în câmpul oricărei culturi est-europene și vest-asiatice. Centrul de iradiere al acestor manifestări a fost adăpostit de lanțul carpatic, iar originea lor imperială alimentată din structura traco-valahă. Ridicată la rangul de expresie reprezentativă și cu nebănuite, și mai ales neexploatate semnificații, realitatea horală deschide perspective și alimentează viziuni rodnice în consecințe. „Dubla interpretare a fenomenului horal, întâi ca expresie teoretică a culturii etnografice române și apoi prin aceasta, ca expresie teoretică a unității de viziune și exprimare a tuturor culturilor etnografice din sud-estul Europei și vestul Asiei, va fi obiectul de predilecție al cercetării noastre“, spune autorul la pag. 49. Aceasta este coloana vertebrală a întregii lucrări a d-lui R. Vulcănescu și în funcție de ea este organizată expunerea și însuflețită argumentarea.

Fenomenul horal nu se reduce numai la dans și manifestări coregrafice, ci el se întinde și în alte domenii, în aproape toate domeniile, de activitate culturală ale poporului. Acest lucru rezultă din

poziția centrală a fenomenului horal în câmpul culturii.

Aproape toți cercetătorii fenomenului românesc sunt amintiți și folosiți în această expunere a d-lui R. Vulcănescu. Sunt coordonate aci rezultatele unei informații bogate, din cele mai variate domenii, ca: pictură, sculptură, coregrafie, muzică, folklor religie, mitologie etc., urmărind, toate, sublinierea importantelor fundamentale a horei, a fenomenului horal, socotit problemă centrală în câmpul culturii române.

Cu toate că ne găsim în fața unui studiu de filosofia culturii plin de miez și bogat în sugestii totuși ni se pare că pe unele locuri argumentarea și concluzia e puțin forțată. În domeniul muncii de ex. suntem mai departe de semnificația simbolică a cercului decât crede autorul.

Deși subiecte din filosofia culturii au preocupat pe mulți scriitori români, studiul d-lui R. V. pune cu curaj o problemă aproape complet ignorată și neglijată până acum. (Amintim, în treacăt, că în urmă cu câțiva ani, la Cluj, d-l prof. L. Rusu a tratat într-o conferință exact același subiect, despre horă, cu exemplificări muzicale, trăgând concluzii similare, în parte, cu ale d-lui R. V. Deasemenea, în studiul d-lui I. F. Buricescu intitulat „Sufletul românesc“, Buc. 1944, se găsește atinsă și această problemă, amândoi autorii folosind mult material comun și uneori ajungând la aceleași concluzii, deși fiecare urmărește altă problemă. Studiul d-lui R. V. va trezi, credem, interesul specialiștilor și al celor mulți, care așteaptă cu nerăbdare prezentarea fenomenului românesc în toată lumina și întinderea lui.

Totuși, tonul sentențios, afirmațiile riscate și deducțiile forțate cu care studiul este presărat pe unele locuri îi trezesc cititorului bănueli și-i ascut simțul critic cu care, de fapt, trebuie citită cartea d-lui R. Vulcănescu.

Dumitru Salade

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

Anul 76

Martie-Aprilie

Nr. 3-4-1945

CUPRINSUL:

<i>Basil Munteanu,</i>	Portretul Franței
<i>Alexandru Filipașcu,</i>	Voevodatul Maramureșului
<i>Ioan Domșa,</i>	Biblioteca Centrală a Asociațiunii (Astra)
<i>Ax. Banciu,</i>	Roiii Săliștene
<i>Pompiliu Preca,</i>	Meetingul dela Oxford

CRONICI:

<i>Titus A. Crișan,</i>	Spre o nouă organizare a vieții internaționale
<i>Dr. G. Preda,</i>	Impresii din U. R. S. S.
<i>Aurel Vasiliu,</i>	O mare ediție a lui Eminescu
<i>Mihail P. Dan,</i>	Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania și publicațiunile sale

INSEMĂRI:

<i>Gh. Pavelescu,</i>	De ziua victoriei. — <i>I. B.,</i> Gheorghe Moroianu. —
<i>Aurel Vasiliu,</i>	Ion Pillat. — <i>Gh. Pavelescu,</i> Lucia Apolzan: Portul și
	industria casnică textilă în Munții Apuseni. — <i>R. T.,</i> Nicolae Drăganu:
	Elemente de sintaxă a limbii române. — <i>Dumitru Salade,</i> Romulus
	Vulcănescu: Fenomenul horal